

1 Forord

2

3 Senterpartiets programkomité legger med dette fram sitt endelige forslag til nytt prinsipp- og
4 handlingsprogram for stortingsperioden 2009-2013. Programmet skal stake ut kursen for de neste fire
5 årene og fortelle hva Senterpartiet vil med Norge og i tillegg streke opp våre visjoner for framtida utover
6 neste stortingsperiode. Vi er privilegerte og de fleste av oss har det godt, men det er likevel mange
7 utfordringer å ta tak i både i Norge og internasjonalt.

8

9 Etter at vi la fram vårt første utkast i september i fjor har det vært en bred høringsrunde i hele
10 partiorganisasjonen. Mange lokallag, fylkeslag og enkeltmedlemmer har gjort et grundig arbeid og sendte
11 oss mange nyttige innspill i tillegg til å svare på de spørsmålene vi stilte. Komiteen har også hatt stor
12 nytte av det arbeidet som mange av partiets politiske verksteder har lagt ned både i start- og slutfasen
13 av programprosessen. Vi har også fått mange gode innspill fra ulike interesseorganisasjoner.

14

15 Vår del av arbeidet med nytt partiprogram avsluttes i og med framleggelsen av dette dokumentet og
16 sentralstyret overtar nå ansvaret for prosessen fram mot partiets landsmøte i Ålesund 27.-29. mars, der
17 de endelige vedtak skal fattes.

18

19 Vi takker for oppdraget - som har vært både interessant og krevende - og ønsker lykke til med den
20 videre behandlingen!

21

22

23

24

Oslo, januar 2009

25

26

27 Nils Aarsæther, leder *

28 Ole Gustav Narud, Hedmark

29 Janne Sjelmo Nordås, Nordland

30 Kjersti Toppe, Hordaland

31 Anne K. Grimsrud, Buskerud

32 Thor Jørgen Tjørhom, Vest-Agder

33 Inge Bartnes, Nord-Trøndelag

34 Dagfinn Sundsbø, Akershus og stortingsgruppa

35 Christina Ramsøy, Senterungdommen

36 Elisabeth Strengen Gundersen, Senterkvinnene

37 Anne Tingelstad Wøien, Oppland og sentralstyret **

38

39 Oddvar Igland og Karoline Bjerkeset (sekretærer)

40

41 * Overtok som leder etter at Liv Signe Navarsete ble valgt som ny partileder i september 2008 og som følge av dette valgte å
42 trekke seg som medlem og leder av programkomiteen.

43 ** Kom inn som nytt medlem av komiteen i september som følge av overnevnte forhold.

44

45

46

47

48

49

50

51

1	1. Senterpartiets verdigrunnlag	7
2	Ansvar og frihet	7
3	Fellesskap og fordeling	7
4	Forvaltning, verdiskaping og bærekraftig utvikling	7
5	Folkestyre og desentralisering	7
6	2. Det Senterpartiet vil med Norge	9
7	Nasjonalstat og folkestyre	9
8	Arbeid og velferd der du bor	10
9	By og land – hand i hand	11
10	Forvaltning, fordeling, og desentralisering	12
11	3. Et levende folkestyre	13
12	3.1. Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra	13
13	3.2. Den gode kommune	14
14	3.4 Det regionale nivå	15
15	3.5. Det nasjonale nivå	16
16	4. Økonomisk politikk	17
17	4.1. En økonomisk politikk for å nå politiske mål	17
18	4.2. Skattepolitikken	18
19	4.2.1. Formueskatten	19
20	4.2.2. Avgifter	19
21	4.3. Finanspolitikken	20
22	4.3.1. Investering i framtida	20
23	4.3.2. Pengepolitikken	20
24	4.3.3. Kapitalforvaltning	21
25	4.4. Konkurransen og frihandel	21
26	5. Miljøvern og naturforvaltning	22
27	5.1. Et moderne naturvern	22
28	5.2. Ei aktiv rovviltforvaltning	24
29	5.3. Strengere kjemikaliepolitikk	25
30	5.4. Avfall	25
31	5.5. Forsvarlig vekst og rett forbruk	26
32	5.6. Aktiv bruk av naturen – friluftsliv	27
33	5.7. Bioteknologi	27
34	6. En skole for kunnskap og fellesskap	29
35	6.1. Grunnskolen	29
36	6.1.1. Innhold	29
37	6.1.2. Læreren	30
38	6.1.3. Tilpasset opplæring	31
39	6.1.4. Struktur	31

1	6.1.5.	Entreprenørskap og IKT _____	32
2	6.1.6.	SFO _____	32
3	6.1.7.	Styrket skolehelsetjeneste _____	33
4	6.2.	Videregående utdanning _____	33
5	6.2.1.	Variert videregående opplæring i hele landet _____	33
6	6.2.2.	Yrkesfag og lærlinger _____	34
7	6.2.3.	Frafall i videregående skole _____	34
8	6.2.4.	Fagskoler, folkehøgskoler og private skoler _____	35
9	7.	Høyere utdanning og forskning _____	36
10	7.1.	Utdanning og forskning for framtida _____	36
11	7.1.1.	Kvalitet i utdanningen _____	36
12	7.1.2.	Finansiering av institusjonene _____	36
13	7.1.3.	Studenten _____	37
14	7.2.	Forskning _____	38
15	7.2.1.	Grunnforskning _____	38
16	7.2.2.	Forskerutdanning og -rekruttering _____	38
17	7.2.3.	Forskning, samfunn og næringsliv _____	39
18	7.2.4.	Internasjonalisering for bedre forskning _____	39
19	7.3.	Livslang læring _____	39
20	8.	Velferd – trygghet – helse _____	41
21	8.1.	Folkehelse – fra reparasjon til forebygging _____	41
22	8.1.1.	Kosthold og ernæring _____	42
23	8.1.2.	Fysisk aktivitet og kultur gir bedre helse _____	42
24	8.2.	Rusmiddelmisbruk _____	43
25	8.2.1.	Alkohol _____	44
26	8.2.2.	Tobakk og snus _____	44
27	8.2.3.	Narkotika _____	44
28	8.3.	Kommunehelsetjenesten _____	45
29	8.3.1.	Eldreomsorg _____	46
30	8.3.2.	Demens _____	47
31	8.3.3.	Omsorgslønn _____	47
32	8.3.4.	Forsterkede sykehjem _____	47
33	8.3.5.	Psykatri _____	47
34	8.3.6.	Rehabilitering _____	48
35	8.3.7.	Egenandeler _____	48
36	8.3.8.	Tannhelse _____	48
37	8.4.	Samhandling mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten _____	49
38	8.5.	Spesialisthelsetjenesten - sykehussektoren _____	50
39	8.5.1.	Sykehusøkonomi _____	50
40	8.5.2.	Lokalsykehus - for en desentralisert sykehusstruktur _____	51
41	8.5.3.	Høy kvalitet _____	51
42	8.6.	Etiske konflikter fra livets begynnelse til livets slutt _____	52
43	9.	Arbeid og velferd _____	53
44	9.1.	Arbeidsliv for alle _____	53
45	9.1.1.	Et likestilt arbeidsliv _____	53
46	9.1.2.	Inkluderende arbeidsliv _____	54
47	9.1.3.	Seniorpolitikk _____	54
48	9.1.4.	Sosial dumping _____	54

1	9.2.	Alderspensionistene	55
2	9.3.	Et inkluderende og tilgjengelig samfunn	55
3	9.4.	Sosial rettferdighet	56
4	9.4.1.	Støtte ved sykdom	56
5	9.4.2.	Hjelp tilbake på jobb og ut i jobb	56
6	9.5.	Sosial boligpolitikk	56
7	10.	Familie-, likestillings- og forbrukerpolitikk	58
8	10.1.	Trygg oppvekst	58
9	10.2.	Barnehage	59
10	10.3.	Barnevern	59
11	10.4.	Likestilling og antidiskriminering	60
12	10.5	Forbrukerpolitikk	60
13	11.	Innvandring og integrering	62
14	11.1.	Asyl- og flyktningpolitikk	62
15	11.2.	Integreringspolitikk	63
16	11.2.1.	Utdanning og arbeid	63
17	11.2.2.	Deltakelse i organisasjonsliv	64
18	12.	Kulturpolitikk	65
19	12.1.	Frivillighet	65
20	12.2.	Lokale, regionale og nasjonale institusjoner og kulturskoler	66
21	12.3.	Idrett	66
22	12.4.	Kultur og næringsutvikling	67
23	12.5.	Kultur gir helse	67
24	12.6.	Kulturbygg og møteplasser	68
25	12.7.	Språk, identitet og tilhørighet	68
26	12.8.	Media	69
27	12.9.	Billedkunst, kunsthåndverk og design	69
28	12.10.	Kulturminner og kulturminnevern	69
29	12.11.	Bibliotek, museum og arkiv	70
30	12.12.	Film	71
31	13.	Kirke og livssyn	72
32	13.1.	Folkekirken	72
33	13.2.	Mangfoldet	73
34	13.3.	Religionen som kulturbærer	73
35	14.	Samferdsel for ei bærekraftig framtid	74
36	14.1.	Trafikktrygghet	74
37	14.2.	Samferdelspolitikk for et bedre klima	75

1	14.2.1.	Kollektiv _____	75
2	14.2.2.	Bilbruk for framtida _____	75
3	14.2.3.	Miljøvennlig drivstoff _____	76
4	14.3.	Vei _____	76
5	14.4.	Jernbane _____	77
6	14.5.	Samferdsel til vanns og i lufta _____	77
7	14.5.1.	Sjøfart _____	77
8	14.5.2.	Luftfart _____	78
9	14.6.	Post og elektronisk kommunikasjon _____	78
10	15.	Næringspolitikk _____	79
11	15.1.	Skaperlyst _____	79
12	15.1.1.	Lavere skatter og avgifter for næringslivet _____	79
13	15.1.2.	Behov for mer arbeidskraft og kompetanse _____	80
14	15.1.3.	Mer forskning, utvikling og innovasjon i norsk næringsliv _____	80
15	15.1.4.	Forenkling _____	81
16	15.1.5.	Reiseliv _____	81
17	15.1.6.	Maritime næringer _____	82
18	15.1.7.	Nordområdepolitikk _____	83
19	15.1.8.	Industri _____	83
20	15.1.9.	Flere kvinner inn i næringslivet _____	83
21	15.2.	Ny giv for norsk landbruksproduksjon _____	84
22	15.2.1.	Mat til en økende befolkning _____	84
23	15.2.2.	Stopp nedbygging og gjengroing _____	84
24	15.2.3.	Økt lønnsomhet _____	85
25	15.2.4.	Miljøvennlig landbruk _____	86
26	15.2.5.	Sikre matmangfold og spre matglede _____	86
27	15.2.6.	Ta hele landet i bruk _____	87
28	15.2.7.	God skogskjøtsel er godt miljøvern _____	87
29	15.3.	Marine næringer – fiskeri og havbruk _____	88
30	15.3.1	Bærekraftig forvaltning og fordeling av fisk og arealer _____	88
31	15.3.2.	Balansert strukturutvikling i fiskeflåte og fiskeindustri _____	89
32	15.3.3.	Langsiktig balanse i produksjonen av oppdrettsfisk _____	90
33	15.3.4.	Utvikling og markedsføring – styrking av konkurransevnen _____	91
34	16.	Energi og klima _____	92
35	16.1.	Senterpartiet tar klimatrusselen på alvor _____	92
36	16.1.1.	Norge må ta sin del av ansvaret _____	92
37	16.1.2.	Internasjonal klimapolitikk _____	93
38	16.1.3.	Norge som lavutslippssamfunn _____	93
39	16.2.	Ny fornybar energi skal overta for fossil energibruk _____	94
40	16.3.	Effektiv energibruk og energisparing _____	95
41	16.3.1.	Energiløsinger i bygg _____	95
42	16.4.	Klimatiltak i industrien _____	95
43	16.5.	Fangst og lagring av CO2 _____	96
44	16.6.	Fornybar el til sokkelen _____	96
45	16.7.	Vannkraftressursene – et viktig gode _____	96
46	16.7.1.	Nett _____	97
47	16.8.	Utvinning av olje og gass _____	97

1	16.8.1.	God ressursutnyttning _____	98
2	16.8.2.	Petroleumsvirksomhet og miljø _____	98
3	16.8.3.	Tildelingspolitikk _____	99
4	16.8.4.	Statlig eierskap _____	99
5	16.9.	I tet på energi- og miljøkompetanse _____	99
6	17.	<i>Justispolitikk</i> _____	100
7	17.1.	Forebygging av kriminalitet _____	100
8	17.2.	Handlekraft _____	101
9	17.3.	Nærhet til loven _____	102
10	17.4.	Grunnlovsforsvar, sivil trygghet og et åpent samfunn _____	102
11	18.	<i>Forsvar, sikkerhet og beredskap – et forsvar forankret i folket</i> _____	104
12	18.1.	Sikkerhetspolitikk og utfordringer i nordområdene _____	104
13	18.2.	Et troverdig forsvar av og for folket _____	105
14	18.3.	Internasjonalt samarbeid og deltakelse _____	106
15	19.	<i>Den samiske befolkningen</i> _____	108
16	19.1.	Det moderne samiske samfunnet _____	108
17	19.1.1.	Samiske næringer _____	108
18	19.1.2.	Språk og kultur _____	108
19	19.2.	Sametinget _____	109
20	19.3.	Internasjonalt samarbeid _____	109
21	20.	<i>Internasjonal politikk</i> _____	110
22	20.1.	Nye globale utviklingstrekk _____	110
23	20.2.	Forvaltning av våre globale fellesgoder _____	111
24	20.3.	Solidarisk global miljø- og klimapolitikk _____	111
25	20.4.	En ny internasjonal matpolitikk _____	112
26	20.5.	Handel som utjevner _____	113
27	20.6.	Bistand _____	114
28	20.6.1.	Institusjonsbygging _____	114
29	20.6.2.	Jordbruk i bistanden _____	114
30	20.7.	Et sterkere FN _____	115
31	20.8.	Samarbeid mellom likeverdige stater _____	116
32	20.8.1.	EU og EØS _____	116
33	20.8.2.	Norden _____	117
34	20.9.	Tyngdepunkt i polarområdet _____	117
35	20.10.	Nedrustning og sikkerhet _____	118
36	20.11.	Norges internasjonale militærbidrag _____	119
37	20.12.	Midtøsten _____	120

1. Senterpartiets verdigrunnlag

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Senterpartiet sitt mål for det politiske arbeidet er å utvikle et samfunn av frie selvstendige mennesker som med tro på egne evner tar ansvar for sitt eget liv, for fellesskapet og for natur og miljø. Skal den enkelte kunne virkeliggjøre drømmene sine, må vi ha nærmiljø som er laget av og for enkeltmennesker og der rettferdighet, trygghet og likeverd er bærende prinsipp. Samtidig må rettene til den enkelte ses i lys av andre sine retter. For stor frihet for noen fører til mindre frihet for andre. Gode lokalmiljø i by og bygd er preget av samvirke, skaperevne og stor grad av jamstilling mellom ulike grupper.

Senterpartiet vil at Norge skal bygge framtida på den kristne og humanistiske kulturarven. Partiet sitt menneskesyn har utspring i det kristne verdigrunnlaget og humanistiske verdier i pakt med dette. Hvert menneske er unikt og uerstattelig, og respekten for menneskeverdet er overordnet alle andre verdier. Senterpartiet ser hjem og familie som en grunnleggende sosial enhet og vil sikre ekteskapet si stilling i samfunnet.

Ideologien til Senterpartiet bygger på idéene om ansvar, fellesskap og ei langsiktig og bærekraftig forvaltning av naturen og miljøet. Et levende folkestyre og desentralisering av eiendomsrett, makt, kapital og bosetting er grunnleggende elementer i Senterpartiet sin politikk.

Ansvar og frihet

Senterpartiet vil ha frihet for enkeltmennesket. Alle skal ha likeverdige muligheter uavhengig av kjønn, alder, seksuell orientering, funksjonsnivå, sivilstand, boplass, livssyn og etnisk tilhørighet. Rammene om den personlige frihet er det ansvaret og de pliktene den enkelte har som medlem av et fellesskap. Alle har medansvar for å medvirke til å skape gode lokalsamfunn gjennom arbeidsliv, kultur, organisasjonsliv og det sosiale fellesskapet.

Fellesskap og fordeling

Senterpartiet ser på enkeltmennesket som ukrenkelig. Individet har visse retter i kraft av å være et menneske og borger. Staten skal sørge for at enkeltindividene har det vernet og tryggheten som enhver har krav på i en rettsstat. Senterpartiet mener det er fellesskapet sitt ansvar å sørge for at hvert individ får oppfylt sine retter som borgere i samfunnet, og at fellesskapet stiller opp for de som har behov for hjelp. I et fellesskap må også ressursene fordeles slik at alle har likeverdige sjanser til å skape seg et godt liv. Senterpartiet står for ei utjevning av ressurser og levekår mellom samfunnsgrupper, mellom landsdeler og mellom rike og fattige land. Senterpartiet ser det ikke som noe mål at stat og kommune skal ta seg av enhver fellesoppgave som skal løses. Mye kan løses på en god måte i rommet mellom marked og det offentlige.

Forvaltning, verdiskaping og bærekraftig utvikling

Senterpartiet ser mennesket og naturen i et langsiktig forvalterperspektiv. De store naturrikdomene landet vårt har, gir oss et grunnlag for verdiskaping og sysselsetting som vi må ta vare på for kommende generasjoner. Næringslivet medvirker avgjørende til å skape vekst og velstand og skal også i framtida gis gode rammevilkår. Jorda, som vi har arvet av forfedrene våre, skal vi forvalte for etterkommerne våre. Utviklinga skal være bærekraftig og langsiktig, og omsyn til naturgrunnlag og miljø må derfor overordnes kortsiktige hensyn. Vi må forvalte verdiene slik at våre etterkommere får samme tilgang til reint vann, reint hav, rein luft og ei dyrkbar jord som vi har hatt.

Folkestyre og desentralisering

Senterpartiet vil ha et samfunn preget av debatt og deltaking fra alle innbyggerne. Vi vil ha sterke, demokratiske institusjoner som kan trygge individets og fellesskapets interesser og medvirke til fordeling og problemløsning. Samtidig må offentlig sektor være åpen, ha god service, minimalisert byråkrati og enkle system. Nærhet, oversikt

1 og kort avstand mellom de som fatter vedtak og de som vedtaka gjelder er forutsetninger for et levende og aktivt
2 folkestyre.
3 Senterpartiet vil derfor desentralisere makt og avgjørelser slik at flest mulig kan ta del i viktige avgjørelser og
4 medvirke til samfunnsbygginga. Senterpartiet ser det som vesentlig at eiendomsrett og kapital er spreidd på
5 mange hender.
6
7 Varig fred mellom folkeslag og nasjoner bygger på gjensidig respekt for ulike kulturer og levesett. Det
8 internasjonale samarbeidet må tuftes på respekt for hver enkelt nasjon sin kultur og egenart, men
9 menneskerettene, sosial utjevning, folkestyre, og omsynet til ei bærekraftig utvikling må legges til grunn for
10 internasjonal politikk. Vår nasjonale selvråderett er grunnlaget for et aktivt internasjonalt engasjement.
11

2. Det Senterpartiet vil med Norge

Norge er et land med store muligheter. Gjennom de hundre åra Norge har vært et selvstendig land, har vi utviklet oss fra å være et av de fattigste landa i Europa, til å bli et av de rikeste. Vi ser i dag resultatene av politisk styring, grunnet på solid kunnskap og et levende demokrati. Denne styringa har siktet inn mot å skape en god balanse mellom offentlig sektor, privat næringsliv og organisert frivillig arbeid. Samtidig har den demokratiske kontrollen med bruken av landets naturressurser vært avgjørende.

Fra EU og fra ledende vestlige stormakter har budskapet de siste tiåra gått på tvers av det vi mener er en grunnpillars for samfunnslivet. Budskapet har vært å fjerne flest mulig av de nasjonale reguleringene. Det er blitt hevdet at politisk styring hindrer utviklinga av vekst og velstand, og at politikken heller skal legge til rette for fri flyt av kapital, arbeidskraft, varer og tenester. Det er også sagt at Norge ikke har noe valg annet enn å følge denne oppskrifta. Men vi kan velge. Velger vi rein markedsliberalisme kunne vi nok i en periode ha opplevd ennå større økonomisk vekst. Men kostnadene i form av økonomiske kriser, store sosiale forskjeller og rovdrift på naturen kan Senterpartiet aldri godta. Derfor velger vi en samfunnsmodell der omsynet til miljøet og sosial rettferd er overordnet et frislipp av markedskrefter med sikte på kortsiktig økonomisk vinning.

Finanskrisa høsten 2008 har vist at en samfunnsmodell som er forankret i at markedet styrer aleine, fører nasjoner, bedrifter og folkegrupper ut i store kriser. Den langsiktige styringa med tydelige og forutsigelige politiske rammer for markedsaktørene som Senterpartiet står for, har vist seg å være et langt bedre alternativ, både for næringslivet og for folk flest. Senterpartiet står fast på en blandingsøkonomi der vi vil fremme individuell frihet, privat initiativ og produksjon, men det må skje innenfor rammer som sikrer langsiktig ressursforvaltning og sosial rettferdighet.

I løpet av de siste åra har vi opplevd ei klimakrise, ei matkrise og ei finanskrisa. Nå haster regjeringer over hele verden med å reparere skadene etter tiår med en uansvarlig økonomisk politikk. Også vi i Norge merker krisa, men vi har stått bedre rusta. Også i tida som kommer må vi forberede oss på store endringer og kriser av globalt omfang. Det er en av grunnene til at Senterpartiet vil trygge landets styringsevne. Vi vil føre en politikk der vi ikke overlater til markedet aleine hva slags næringsliv vi skal ha, hva slags kultur som skal prege våre liv, hvor folk skal bo, og hva slags velferdsordninger vi skal ha.

Vi vil legge forholdene til rette for et produksjonsliv og ei bosetting som tar utgangspunkt i de verdier som ligger i ei langsiktig utnyttning av landets rike naturressursar. Vi vil bygge på, og utvikle vidare den kompetansen som finnes i vårt arbeids- og næringsliv. Både klimakrisa og matkrise tilsier at vi må være i stand til å prioritere i næringspolitikken – også for å sikre rekruttering og inntektsgrunnlaget i strategisk viktige næringer. At vi må rekne med ei viss nedbygging av sysselsettinga i eiendoms- og finansnæringene tilsier også at vi gjør klokt i å styrke det lokale produksjonslivet, utvikle infrastrukturen og trygge det offentlige tjenestetilbudet over hele landet.

Senterpartiet sitt særpreg ligg i vårt klare fokus på samspillet mellom natur og samfunn. Langsiktige perspektiv på utnyttning av naturressursene, på mattrygghet og verdien av å ha et allsidig produksjonsliv ligger til grunn for vår næringspolitikk. Dette er ikke minst ei utfordring for vår politikk for nordområdene, der det både ligger store ressurser og en svært sårbar natur. Vi kan ikke styre den enkelte privatperson eller bedrift sine valg, men politisk legge til rette for bærekraft. I tråd med dette står Senterpartiet i spissen for å bygge en infrastruktur som når fram til alle deler av landet.

Nasjonalstat og folkestyre

Folkestyre og nasjonal suverenitet er avgjørende for å trygge naturmiljøet og levekårene i samfunnet. Målet for Senterpartiet er derfor å bygge ei statsmakt som tjener folket, og ikke en stat som styrer folket gjennom byråkrati og ekspertvelde. Det norske demokratiet ble skapt samtidig med at vi fikk nasjonal selvstendighet. Dette samanfallet i tid mellom selvstyre og folkestyre har gitt demokratiet i Norge en styrke som vi skal ta vare på. Og lenge før vi fikk vår nasjonale suverenitet hadde vi utviklet et levende lokaldemokrati i bygd og by. Derfor har folk

1 i Norge i stor grad opplevd den unge staten som folket sin egen institusjon. Ekspertene, byråkrati og elitenettverk
2 omkring statsmakta har likevel i perioder overstyrt lekmansskjønn og meningsdanninga ute i folket. Men
3 avstanden mellom den vanlige kvinne og mann, og de som står politisk ansvarlige, er stadig vekk kort i vårt
4 demokrati. Derfor er det avgjørende at vi ikke skaper politisk maktesløshet og fremmedgjøring. Det er helt
5 avgjørende at de reglene som Stortinget og kommunestyra vedtar, ikke blir opplevd som noe som blir påført
6 ovenfra. Alle viktige vedtak skal være forankret i offentlig debatt og i ei meningsdanning der alle kan delta.
7

8 Hovedårsaken til at Norge fremdeles bør stå utenfor EU, er nettopp dette: Det skal ikke være anonyme
9 embetsmenn i en EU-kommisjon som utformer regler for samfunns- og næringslivet. Det skal være folkevalgte
10 representanter som sørger for at folkeviljen kommer til uttrykk i lovgivinga og i måten reglene blir gjennomførte
11 på. Og ved hvert stortingsvalg må representantene stå til ansvar overfor velgerne for den politikken som er blitt
12 ført.
13

14 Ei statsmakt som skal være forankret i folk sin hverdag forutsetter desentralisering av makt og ressurser. En
15 styrket nasjonalstat forutsetter også institusjoner som folk kan ha tillit til, og være stolte av – og ikke oppleve som
16 formynderi. Et levende folkestyre krever en åpen offentlig sektor, og flest mulig av de viktige debattene må ut av
17 de lukka rom – enten de er private eller offentlige. Senterpartiet er for et sterkt internasjonalt samarbeid. Det skal
18 være et samarbeid som forplikter statene på omforente mål, med utgangspunkt i demokratiske prosesser i hvert
19 enkelt land. Vi setter et klart skille mellom mellomfolkelig samarbeid, og det å gi fra seg suverenitet til
20 overnasjonale organ. Norge må medvirke aktivt til å sikre at miljø, matforsyning og utjevning blir lagd til grunn i en
21 ny internasjonal orden.

22 ***Arbeid og velferd der du bor***

23
24 Senterpartiet vil ta hele Norge i bruk. Vi vil at alle deler av landet skal ha et næringsliv i utvikling, og at folk kan bo
25 og arbeide der de ønsker. Sentralisering fører til at verdifulle ressurser ikke blir forsvarlig utnyttede, og at store
26 satsinger på infrastruktur kan bli liggende unyttede. I dag har vi i Norge et bosettingsmønster og en infrastruktur
27 som gir mulighet til valg som folk i få andre land har. Vi har ei byutvikling som har skapt gode bomiljø og trivsel,
28 og gitt et godt grunnlag for å yte spesialiserte offentlige og private tjenester. Samtidig har bosettinga utenfor
29 byene vært robust nok til å hindre omfattende pressproblemer i byene og vi er i ferd med å få et transportsystem og
30 en infrastruktur som binder by og land sammen på en helt annen måte enn tidligere.
31

32 Mye står igjen før vi får en god balanse mellom by og land. Men satsingene som Senterpartiet står i spissen for
33 når det gjelder vei, kollektivtrafikk, bredband og jernbane vil skape bedre vilkår for næringsutvikling og bosetting
34 over hele landet. Senterpartiet vil ha en differensiert politikk som tar omsyn til at landet er mangeartet og at folk
35 har ulike utfordringer der de bor. Vi vil ha en politikk som gjør at folk trives i lokalsamfunna sine uansett om det er
36 i bygd eller by.
37

38 Skal vi skape og utvikle trygge og skapende nærmiljø i by og bygd, krever det en bevisst holdning til hvorledes vi
39 legger til rette for arbeid, næring, velferd, miljø og aktiv deltaking for hele folket. En næringsnøytral politikk kan
40 ikke sikre at de rike naturressursene og folks evner og kompetanse blir godt utnyttet. Senterpartiet vil ha en
41 næringspolitikk som kan sikre at også tradisjonelt produktjonsarbeid og tilhørende næringer blir godkjent og
42 tilrettelagd for som framtidens virksomhet.
43

44 I de større byene er utfordringene andre enn i distrikta. Her er ikke tilgangen på arbeidsplasser det største
45 problemet, men heller at inntekt og levekår er ulikt fordelt, og at yngre folk har store problemer med å skaffe seg sitt
46 eget husvære. Samtidig sliter mange av byene med dårlig luftkvalitet og støy fra forurensende trafikk. Derfor har
47 vi lagt stor vekt på å få fokus på sosiale ulikheter og hvordan de kan motvirkes, særlig gjennom nye grep i
48 boligpolitikken. Ei storstilt satsing på kollektivtransport, gang- og sykkel og jernbane er viktig for å skape et
49 godt miljø i de store byene våre.
50

51 Men trass i at det er ført en – i internasjonal sammenheng – sterk distriktpolitikk i Norge, ser vi fremdeles
52 tilbakegang i mange distriktskommuner og økt tilflytting til de største byene. Det som kan dempe sentraliseringa,
53 og skape en bedre balanse i utviklinga mellom by og land, er ei satsing på infrastruktur og på å gjøre både små

1 og større steder til **levende og attraktive lokalsamfunn** – samfunn der folk vil bo og virke. Senterpartiet er stolt
2 over at vi har stått i spissen for breibandsatsinga, og på satsinga på havner, flyplasser, veg og jernbane. Både
3 arbeidslivet, varetransporten og ikke minst reiselivet er avhengig av en førsteklasses infrastruktur.
4

5 Senterpartiet vil fremdeles setje søkjelyset på hvordan Staten organiserer sin virksomhet, sett i forhold til
6 utviklinga mellom by og land og mellom landsdelene. Det er ingen faglige grunner til at en så stor del av de
7 statlige arbeidsplassene skal ligge i storbyene. Så langt er det gjort små, men viktige grep for å desentralisere
8 statlige arbeidsplasser og funksjoner, støttet av en moderne kommunikasjonsteknologi. Nå er tida inne til å høste
9 av desse erfaringene for å se hvordan en best kan bygge opp og omfordele det godet som statlig sysselsetting
10 utgjør for de mange by- og bygdesamfunnene. Vi vil sette et tak på dagens nivå for hvor mange ansatte
11 departementene med underliggende etater kan ha lokalisert i Oslo.
12

13 God tilrettelegging for barn, for eldre, for de som er i arbeidslivet og de som faller utenfor, kan vi ikke løse ved
14 hjelp av mer fagkompetanse og penger aleine. For Senterpartiet handler det om å skape et godt samspill mellom
15 næringsliv, arbeidsliv, offentlig sektor og frivillig innsats i alle bydeler, bygder og kommunesentra. Vi vet at det
16 stadig vekk finst lokalsamfunn der barn blir mobba, der kvinner opplever overgrep, der funksjonshemma ikke kan
17 delta på like fot med andre, og der flyktninger og innvandrere ikke blir tatt med i samfunns- og arbeidsliv. I
18 bygginga av gode lokalsamfunn og nærmiljø er det ikke forskjell på satsing i by og land: Det er de samme
19 grepene vi må ta i bydeler som i utkantbygder: Alle fortjener å vokse opp i, arbeide i og bli pensjonist i trygge og
20 levende nærmiljø.
21

22 Senterpartiet vil framheve hvor viktig det er med frivillige organisasjoner, fag- og næringsforeninger,
23 velforeninger, lokalutvalg og bydelsdemokrati. Det er avgjørende for trivsel, lokal problemløsing og forebygging at
24 det finnes frivillige organisasjoner som kan spille sammen med kommune og næringsliv for å skape den type
25 nærmiljø som folk kjenner tilhørighet til, enten de er født der eller er innflyttere. Senterpartiet ønsker ikke at det
26 offentlige skal styre eller overta ansvaret for nærmiljøa si utvikling. Men vi vil at det frivillige organisasjonslivet får
27 gode økonomiske vilkår, og at kommunene har kompetanse for å opptre som støttespillere. Velfungerende
28 lokalsamfunn i by og bygd sparer samfunnet for milliarder av kroner i sosialt reparasjonsarbeid. Den miljøpolitiske
29 regelen "Tenke globalt, handle lokalt" må bli en sentral rettesnor for utviklings- og omstillingsarbeidet som skal
30 gjøre nærmiljøa til viktige medspillere og redskaper i kampen for å løse klima- og miljøproblema.

31 ***By og land – hand i hand***

32
33 Forholdet mellom by og land handler ikke bare om befolkningsutvikling, fordeling av jobber og økonomisk makt. I
34 altfor mange år har det blitt nørt opp under ei ødeleggende nedvurdering av livet og livsformer i Distrikts-Norge.
35 Resultatet av to store oppgjør om norsk EU-medlemskap ble et nederlag (1972, 1994) for en elite som opplevde
36 at et så godt som samlet Distrikts-Norge gjorde opprør mot forsøka på å få Norge inn som medlem av Den
37 europeiske unionen.
38

39 Når det ble nei-fleirtal i 1972, og særlig i 1994, var det fordi en vesentlig del av velgerne i storbyene stemte "nei".
40 Som det eneste partiet i Norge vil Senterpartiet framheve den geografiske dimensjonen i politikk og
41 samfunnsutvikling. Vårt utgangspunkt er at by og land er grunnleggende og gjensidig avhengige av hverandre.
42 Over lengre tid har det skjedd ei tilnærming i levevis mellom folk i byene og folk i distrikta, mellom folk i jordbruket
43 og i industri og service. Å flytte makt nærmere enkeltmennesker og lokalsamfunn, utjevne levekårsforskjeller,
44 bygge ut velferd og infrastruktur og kjempe mot klimaendringene er like viktig i storbyen som i distriktene. Nye
45 kommunikasjoner og medier bringer byregionene og distriktene stadig nærmere hverandre i levemåte. By og land
46 er likevel forskjellige. Storbyen kan i liten grad drive mat- og kraftproduksjon. Samtidig finnes det institusjoner
47 som det er hensiktsmessig å samlokalisere i en storby eller i hovedstaden, og som det bare trengs en av hver av.
48 Urørt natur og nære lokalsamfunn og høy tetthet av kulturinstitusjoner og et mangfold av kulturmiljøer sikrer på
49 hver sin måte opplevelsesrikdommen og mangfoldet i landet vårt. Byene og hovedstaden skal være en raus og
50 inkluderende vert for de felles, nasjonale institusjoner og begivenheter som er lagt der, og for de funksjoner og
51 den næringsvirksomhet den ivaretar for resten av landet. Distriktene skal væreause og inkluderende forvaltere
52 av den natur- og kulturarv de har hånd om på vegne av ikke bare seg selv, men også på vegne av de som bor i
53 landets byområder. Alle lokalsamfunn, i by som distrikt, skal ta godt i mot de som kommer dit på arbeids- eller

1 fritidsbesøk, for utdanning eller arbeid, eller for å søke en annen livsstil enn i det lokalsamfunnet eller landet de
2 kommer fra.

3

4 Nettopp kampen mot norsk EU-medlemskap har vist hvor viktig det er å bygge breie, folkelige allianser mot
5 ekspertstyre og storkapital. Det er her det avgjørende politiske skillet går, ikke mellom by og land.

6 ***Forvaltning, fordeling, og desentralisering***

7

8 Senterpartiet har store oppgaver foran seg i den kommende stortingsperioden. Vi setter **forvalteransvaret** i
9 fokus. Vi viser ansvar ved å gå imot åpning av oljeboring utenfor Lofoten og Vesterålen og er prioriterer livet i
10 havet. Samtidig går vi sterkt inn for ei grønn modernisering der satsing på fornybare og utslippsfrie energiformer
11 skal være vårt varemerke. Vi vil støtte norske bedrifter som setter seg mål om å utvikle produkt og prosesser som
12 medvirker positivt i arbeidet med å skape vekst uten skadelige utslipp eller forbruk av ikke-fornybare ressurser.

13

14 Senterpartiet ser **fordelingspolitikk** både som et spørsmål om utjevning mellom samfunnsgrupper, mellom
15 geografiske områder, og mellom generasjoner. Her er vårt varemerke å vise til de store mulighetene vi har til
16 forebygging gjennom både politisk innsats og ved å vise tiltro til hva folk flest kan utrette når vi styrker vilkåra for
17 innsats i nærmiljøet – i by og bygd. Samtidig ser vi at deler av vår velferd i dag skyldes at vi får tilgang på billige
18 varer, gjennom ei hensynsløs utnyttning av lavt betalt arbeidskraft, både i Det fjerne østen og i våre geografiske
19 nærrområde. Dette kan ikke fortsette. Senterpartiet ser fordeling også som et spørsmål om makt og motmakt.
20 Ingen gir frivillig fra seg privilegium. Fordeling handler derfor også om arbeidsfolk sin klare rett til organisering, og
21 stater sin rett til å verne arbeidstakerne gjennom trygging av arbeidsmiljøet og et avtaleverk som sikrer
22 inntektene.

23

24 Senterpartiet er garantisten for **desentralisering**. Vi slår ring rundt småbedrifter i by og land, og vi vil utnytte til
25 fulle den moderne informasjonsteknologien for å understøtte småskala produksjonsliv så vel som demokratisk
26 deltaking over hele landet. Vi vil ha statlige arbeidsplasser bedre fordelt i den norske geografien, og vi vil bygge
27 infrastruktur som binder sammen by og land. Politisk vil vi ha mer makt til folkevalgte forsamlinger i bydeler,
28 kommuner, fylke og storting. Dette står vi for, fordi vi har tro på å skape gode løsninger gjennom demokratiet, og
29 på verdien det er for den enkelte å delta som folkevalgt. Senterpartiet har stor tro på at folk gjennom politisk
30 deltaking kan bidra avgjørende til å utvikle sine lokalsamfunn. Og demokratiet sine nasjonale kvaliteter kan ikke
31 trygges uten den grunnvullen som det lokale engasjementet og det lokale ansvaret utgjør.

32

33 I tråd med Senterpartiet sine grunnverdier vil vi meisle ut en politikk for neste stortingsperiode med utgangspunkt
34 i to overordna satsingsområder. Vi vil be velgerne vise oss tillit, slik at vi kan fremme:

35 ***Lokal velferd - grunnet på et levende folkestyre og infrastruktur – for næring, arbeid og miljø.***

36

3. Et levende folkestyre

Mål

Senterpartiet vil ha et levende folkestyre der hver enkelt innbygger tar ansvar for seg selv og sine medmennesker. Avgjørelser skal tas av innbyggerne gjennom deres valgte representanter og ikke overlates til byråkrater eller markedskrefter.

Det norske politiske beslutningssystemet skal være inndelt i tre direktevalgte nivåer; kommunestyre, fylkesting og Storting. Politiske beslutninger skal tas av folkevalgte på lavest mulige nivå for å sikre medbestemmelse og bruk av lokal kunnskap.

Folkestyret skal være representativt og avspeile befolkningen med de ulike oppfatninger, meninger og kunnskap som finnes i samfunnet.

Makt, eiendom og ressurser skal være spredt og desentralisert for å hindre maktkonsentrasjon og sikre at flest mulig får innflytelse over politiske beslutninger og dermed over samfunnsutviklinga.

3.1. Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra

Senterpartiet vil bygge samfunnet nedenfra. Tillit er grunnleggende i et levende folkestyre. Senterpartiet har tillit til at det er de som lever i lokalsamfunnene som har de beste forutsetningene for å løse sine utfordringer. Vi vil ha en politikk som flytter beslutningsmakt så nært som mulig de det angår. Kort avstand mellom innbyggerne og deres representanter gjør det lettere å påvirke og gjør samfunnet mer oversiktlig. Senterpartiet har som mål at flest mulig beslutninger som vedgår oss lokalt, skal tas lokalt. Et levende lokaldemokrati er en forutsetning for Senterpartiets prinsipp om å ta ansvar for egen og lokalsamfunnets utvikling. Senterpartiet vil derfor styrke lokalsamfunnene innenfor rammen til nasjonalstaten. Stortinget, med folkets direkte valgte representanter som landets øverste politiske organ, skal legge de overordnede prinsippene for utviklingen av nasjonalstaten og landet som helhet. Samarbeid internasjonalt skal skje mellom suverene og likeverdige stater. Hovedsvaret for å vitalisere lokaldemokratiet og folkestyret generelt, er å gi alle folkevalgte nivå mer reell makt over utviklingen i sitt område.

Folkestyret må forsterkes gjennom tydeliggjøring av ansvar. I dag er politisk makt fjernet fra offentlige arenaer der folk kan ta del i debatten, og makten er flyttet inn i lukkede styrerom. Innbyggerne mister dermed muligheter til å påvirke og til å ta grep om egen utvikling. Et grunnleggende demokratisk prinsipp er at folk skal kunne gjenvelge eller bytte ut makthaverne ved valg. Når viktige beslutninger som gjelder basisfunksjoner i et velferdssamfunn fattes i markedsstyrte foretak, kommunale aksjeselskap eller i byråkratiet, er det vanskelig og nærmest umulig å plassere ansvaret der det hører hjemme. Denne utviklingen må snus og derfor vil Senterpartiet styrke det lokale folkestyret. Vi trenger ikke færre folkevalgte, vi trenger å flytte mer makt tilbake til folket og deres valgte representanter.

Vårt demokrati skal være kjennetegnet av åpenhet og innsyn. Beslutninger skal tas i de åpne rom, og på en slik måte at alle kan delta i debatten og kontrollere beslutningene. Offentlig sektor skal være åpen og effektiv. Det er et mål for Senterpartiet at det skal være enkelt å orientere seg i det offentlige byråkratiet. Vi vil derfor arbeide for en forenkling i offentlig sektor slik at enhver innbygger har kunnskap om sine rettigheter og vil gi enkeltmennesket rom til utvikle seg. Organisasjoner og frivillig virksomhet som er basert på medlemsdemokrati har solide røtter i norske lokalsamfunn. Senterpartiet mener at kommunene i langt sterkere grad bør oppmuntre innbyggerne til å gå sammen om slik samfunnsnyttig aktivitet som ikke er offentlig styrt.

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • Grunnlovsfeste det lokale selvstyret.
- 3 • Basere oppgavefordelingen mellom forvaltningsnivåene på at oppgaver skal løses på lavest mulige
- 4 effektive nivå.
- 5 • At kommunesammenslåing kun skal skje ved frivillighet.
- 6 • Alle beslutninger som krever politisk skjønn skal avgjøres av folkevalgte.
- 7 • Opprettholde dagens stemmerettsalder på 18 år.
- 8 • Styrke demokratiopplæringen i grunnskolen.
- 9 • Sikre ungdomspartiene og politiske organisasjoner rett til å utøve politisk aktivitet på de videregående
- 10 skolene, etter avtale med de respektive skoler, og på en slik måte at undervisning ikke blir forstyrret.
- 11 • At det legges praktisk og økonomisk til rette for å etablere ungdomsråd hvor det er initiativ fra
- 12 ungdommen selv og hvor ungdomsrådet har hørings- og uttalelsesrett i saker som rådet selv ønsker.
- 13 • Forenkle kontroll- og rapporteringssystemene innenfor det offentlige, slik at mer ressurser kan brukes til
- 14 tjenesteproduksjon.
- 15 • Legge til rette for at frivillige organisasjoner kan beholde og styrke sin rolle i løsningen av mange
- 16 fellesoppgaver.
- 17 • Arbeide for mer forenkling av lover, forskrifter og skjema for å gjøre hverdagen enklere for
- 18 enkeltmennesker, organisasjoner og næringsdrivende.
- 19 • Rydde opp i skjemaveldet og sørge for forenkling ved revidering og utarbeidelse av skjema.
- 20 • Sikre åpenhet og innsyn rundt offentlig byråkrati og prosesser.
- 21

22 **3.2. Den gode kommune**

23
24 Vi fødes som individer inn i en familie, blir del av et fellesskap i et nærmiljø og innbyggere i en kommune.
25 Kommunen vi bor i fyller flere viktige roller i våre liv: Kommunen er den viktigste bærebjelken i velferdssamfunnet
26 og gir tjenester som vi trenger hver dag, fra vugge til grav. Kommunen er også vår viktigste arena for medvirkning
27 og innflytelse. I et levende demokrati kan vi påvirke utformingen av omgivelsene våre og utvikle offentlige
28 tjenester slik vi selv ønsker. Den gode kommune legger tilrette for sine innbyggere, gjennom aktivt samspill og
29 samarbeid, og sikrer tjenester av god kvalitet gjennom åpen dialog og samspill med innbyggere og brukere.

30
31 Utfordringen for kommunene er å imøtekomme nye krav til kvalitet og omfang på tjenestene fra innbyggerne.
32 Evnen til å fange opp ønsker og behov raskt og fornye tjenestene kan skje gjennom et godt utviklet samarbeid
33 mellom de folkevalgte, administrasjonen og det tjenesteytende personalet i kommunen.

34
35 For å sikre rekruttering og fagkompetanse over hele landet, er det viktig at kommunene samarbeider der det er
36 behov, for å gi innbyggerne et best mulig tilbud. Senterpartiet vil stimulere til mer interkommunalt samarbeid slik
37 at flere kommuner kan dra nytte av hverandres kompetanse.

38
39 Stadig flere nasjonale standarder og krav gjør det vanskelig for kommunene å tilpasse velferdstjenestene til
40 lokale forhold og innbyggernes behov. Bedret kommuneøkonomi gjør at mulighetene for å gi et bedre
41 tjenestetilbud tilpasset hver enkelt kommune og innbygger er blitt bedre. Likevel har mange lokalsamfunn både
42 med tilbakegang i folketallet og sterk tilflytting utfordringer når det gjelder å tilby innbyggerne gode
43 velferdstjenester. I tillegg har mange kommuner et stort etterslep på vedlikehold av bygninger. En god og sterk
44 kommuneøkonomi gjør det mulig for de folkevalgte å løfte kvaliteten på tjenestene og også kunne prioritere tilbud
45 til innbyggerne utover det lovpålagte.

46
47 Skal vi få til gode lokalsamfunn over hele landet, må vi føre politikk som tillater innbyggerne og deres
48 representanter å løse oppgavene ut fra lokale forutsetninger. Folkevalgte i kommunene må derfor ha mulighet
49 både gjennom makt og gjennom økonomi til å ha styring over egne beslutninger og valg i samsvar med
50 innbyggernes ønsker. Senterpartiet vil at kommunene skal ha mulighet til å skaffe seg egne inntekter og ønsker
51 derfor at kommunene skal ha mulighet til å innkreve egen skatt i større grad enn i dag slik at innbyggerne i
52 kommunen selv kan ta stilling til omfanget av den kommunale innsatsen, og til hvordan innsatsen skal
53 finansieres

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • Fortsatt styrke kommuneøkonomien for å gi bedre muligheter til å utvikle gode tjenester samt at nye krav
- 3 og oppgaver skal fullfinansieres.
- 4 • Gi kommunene mulighet for friere kommunalt skattøre, eventuelt som alternativ til eiendomskatt.
- 5 • At kommunal eiendomsskatt skal opprettholdes som en frivillig ordning.
- 6 • Beholde kommunal valgfrihet i utformingen av tjenesteproduksjonen med mindre det finnes vektige
- 7 rikspolitiske grunner for statlige minstenormer eller rettighetslovgivning.
- 8 • At staten legger til rette for en vedlikeholdsplan av offentlige bygg med økonomiske virkemidler for
- 9 kommunene som monner.
- 10 • Videreutvikle "Kvalitetskommuneprogrammet" for å bidra til effektivisering og kontinuerlig forbedring i
- 11 kommunesektoren.
- 12 • Sette av 100 millioner i året til tiltak i små lokalsamfunn og bydeler som kan øke bolysten og bedre
- 13 bomiljøet.
- 14 • Legge bedre til rette for interkommunale løsninger, men sikre åpenhet og innsyn.
- 15 • Heve kvaliteten på rapporteringsordningen "KOSTRA" slik at kommunene i enda større grad kan bruke
- 16 systemet som virkemiddel av egen virksomhet og ikke bare til rangering.
- 17

18 **3.4 Det regionale nivå**

19
20 Forvaltningsreformen er en reform som flytter makt fra sentralt nivå og statlig byråkrati til lokale folkevalgte i

21 fylkeskommunen. Dette er en reform for mer folkestyre, mindre byråkrati og desentralisering.

22
23 Senterpartiet mener det er behov for et sterkt regionalt folkevalgt nivå, i tillegg til kommune og stat. Dette er ikke

24 minst viktig for å kunne ivareta en kommunestruktur med mange små enheter. Oppgaveoverføringen i

25 forvaltningsreformen må videreføres med full tyngde, slik at beslutningsmyndighet desentraliseres, oppgavene

26 løses nærmere brukerne og en sikrer mulighet for en differensiert politikk. Oppgaver og ansvar som i dag ligger

27 hos fylkesmannen bør overføres til fylkeskommunene, slik at fylkesmannen får et rendyrket ansvar for kontroll- og

28 tilsynsoppgaver.

29
30 Senterpartiet mener at hele landet skal tas i bruk. Storsamfunnet har et spesielt tilretteleggingsansvar for den

31 verdiskaping som skjer i distriktene. Det krever en politikk med ulike løsninger for ulike næringer og lokalsamfunn.

32 God næringsutvikling, bærekraftig utvikling, demokrati, planlegging og klok arealbruk løses best med lokal

33 kunnskap og med regional samhandling og styring. Flere store velferdsoppgaver vil også kunne løses mest

34 effektivt på regionalt nivå.

35 **Dissens – Anne K. Grimsrud, Ole Gustav Narud:**

36 **Tillegg linje 34:**

37 *Direkte valg til fylkesting har ikke bidratt til bedre demokratisk kvalitet, økt folkelig engasjement eller*

38 *effektiv arbeidsdeling. Fylkestinget bør videreutvikles som samarbeidsarena mellom kommuner om felles*

39 *oppgaver og nye tjenester som ikke kan løses av den enkelte kommune og bør derfor bestå av*

40 *folkevalgte fra kommunene.*

41
42 **Senterpartiet vil:**

- 43 • Ha tre sterke direktevalgte folkevalgte nivå.

44 **Dissens – Anne K. Grimsrud, Ole Gustav Narud:**

45 **Stryk linje 43.**

- 46 • Sikre fylkeskommunene oppgaver i tråd med forvaltningsreformen.
- 47 • Sikre forutsigbare og gode økonomiske rammer for det regionale folkevalgte nivå.
- 48 • Overføre oppgaver fra fylkesmannen til fylkeskommunen og omdanne fylkesmannsembetet til et kontor
- 49 for statlig legalitetskontroll og tilsyn.

50 **Dissens – Kjersti Toppe:**

51 **Stryk linje 48 - 49.**

1 **3.5. Det nasjonale nivå**

2

3 Nasjonalstaten har dannet rammen for utviklingen av folkestyret, rettsstaten og velferdsstaten. Det er alminnelig
4 enighet om at et velfungerende demokrati forutsetter en demokratisk offentlighet som informerer
5 samfunnsmedlemmene og gir de anledning til et fritt ordskifte på grunnlag av en kunnskap om samfunnet.

6

7 Informasjon må være tilgjengelig for alle og på like vilkår. Dersom dette skal være mulig må det finnes felles
8 forum eller medier, hvor debatten kan foregå, og deltakerne i det politiske ordskiftet må snakke samme språk. En
9 vesentlig innvending mot norsk medlemskap i EU er at disse forutsetningene ikke er til stede. EUs politiske
10 struktur med et ikke folkevalgt organ som viktigste myndighet, geografisk avstand og språklig mangfold åpner for
11 utstrakt innflytelse fra ulike lobbyer, og gir samfunnsgrupper med penger et fortrinn framfor politiske og frivillige
12 organisasjoner.

13

14 EØS-avtalen representerer en utfordring for det norske folkestyret i dag. EØS-avtalen medvirker til at vi får et
15 samfunn med mindre folkestyre, med mer rettsliggjøring og større innslag av markedsstyring. EØS-avtalen øker
16 avstanden mellom sentrum og utkant og flytter makten fra grasrota til eliten. Senterpartiet går derfor inn for å
17 erstatte EØS-avtalen med mellomstatlige avtaler etter samme modell som den avtalen Sveits har inngått med
18 EU.

19

20 Senterpartiet understreker de store utfordringene mot folkestyret som utgjøres av at beslutninger i økende grad
21 tas i internasjonale sammenhenger, av organisasjoner og selskaper på internasjonalt og globalt nivå. På en rekke
22 områder er det nødvendig med tettere internasjonalt samarbeid og samordning av politikken, blant annet for å
23 løse globale miljøproblemer, bekjempe fattigdom, skape rettferdig handel, styrke menneskerettighetenes stilling
24 og forebygge konflikter. Senterpartiet mener det er avgjørende at internasjonalt mellomstatlig samarbeid om
25 disse problemene har en klar folkelig forankring og at det arbeides aktivt for at folkevalgte skal sikres innsyn i og
26 ha kontroll med den politiske virksomheten på internasjonalt nivå.

27

28 WTO har utviklet seg til å bli en viktig arena for beslutninger innen mange områder knyttet til handel med varer og
29 tjenester, men der konsekvensene av de handelspolitiske og konkurransemessige tiltakene kan være store og
30 strekke seg langt utover det rent handelsmessige. Mange beslutninger tas i lukkede rom i uformelle
31 sammenhenger hvor det ikke er innsyn og adgang for offentligheten. Senterpartiet mener WTO må bli integrert i
32 FN-systemet som del av et helhetlig avtaleverk for regulering av samarbeid landene i mellom. Blant annet er det
33 avgjørende at frihandel og de globale miljøutfordringer løses gjennom integrerte avtaler.

34

35 Det er en utfordring for folkestyret at en rekke spørsmål av nasjonal betydning blir avgjort gjennom internasjonale
36 forhandlinger hvor det er lite innsyn underveis, og hvor de folkevalgte kun blir forelagt muligheter til i etterkant å si
37 ja eller nei til en framforhandlet avtale.

38

4. Økonomisk politikk

Mål

Målet for Senterpartiet sin økonomiske politikk er en bærekraftig utvikling, med vekt på verdiskaping, full sysselsetting, økonomisk og sosial utjevning. Vi vil motvirke sentralisering og redusere forskjeller i levekår mellom grupper og deler av landet, og bidra til at viktige politiske mål oppnås gjennom skatte-, avgifts- og inntektspolitikken.

Vår generasjon må få dekket sine behov uten å ødelegge mulighetene for at framtidige generasjoner skal få dekket sine behov. Det må skje en omlegging av ressursbruken nasjonalt og internasjonalt som tar hensyn til naturens grenser.

De økonomiske og sosiale forskjellene øker både nasjonalt og internasjonalt. Senterpartiet vil bidra til en utjevning av disse forskjellene. Et samfunn uten store forskjeller mellom grupper og generasjoner skaper bedre vilkår for å utvikle et mer rettferdig og solidarisk samfunn.

Senterpartiet ønsker desentralisering av kapital og eierskap, og innflytelse over økonomiske beslutninger. Den økonomiske politikken skal også bidra til desentralisering og motvirke fraflytting og pressproblemer. Sentralisering har negative følger for mange samfunnsområder og Senterpartiet vil derfor styrke innsatsen for å bygge gode arbeids- og bomiljø over hele landet.

4.1. En økonomisk politikk for å nå politiske mål

Vi lever i et moderne, høyteknologisk og internasjonalt orientert samfunn. Senterpartiet vil bevare en nordisk velferdsmodell med sosiale sikkerhetsnett, sterke utjevningsordninger og desentralisert bosetting. Det norske samfunnet har gode resultater å vise til med høy levealder og god helsetilstand i befolkningen, høyt utdanningsnivå og stor grad av likestilling mellom kjønnene. Den materielle velstanden er stor og vi har høy sysselsetting og lav kriminalitet. Den økonomiske krisen som nå utvikler seg internasjonalt vil stille store krav til norsk økonomisk politikk. Vi har større økonomisk evne til å håndtere disse utfordringene enn de fleste andre land.

Senterpartiet ser den private eiendomsretten som grunnleggende for en fornuftig ressursforvaltning og en sunn samfunnsutvikling. Eiendomsretten skal være et gode for de mange og ikke en eksklusiv rett for de få. Eiendomsretten øker enkeltmenneskenes frihet og ansvarsfølelse. Senterpartiet mener at flest mulig skal kunne eie sin egen bolig. Forutsetningen er et trygt privatøkonomisk fundament. Det er positivt at mange har eierinteresser i forhold til sin arbeidsplass. Dette sikrer lokalt og nasjonalt eierskap, nødvendig stabilitet og mulighet for langsiktig forvaltning. Senterpartiet vil styrke samvirke som selskapsform.

Et godt fungerende marked er en forutsetning for rasjonell vareomsetning og effektiv ressursbruk. Hovedmålene i den økonomiske politikken kan bare nås gjennom et positivt samspill mellom privat og offentlig sektor i en blandingsøkonomi.

Finanskrisen viser betydningen av klare regler og reguleringer i markedet nasjonalt og internasjonalt, og betydningen av at myndighetene fører kontroll og tilsyn med at regelverket etterleves. Det må utvikles et sterkere og mer forpliktende internasjonalt samarbeid om regelverk og tilsyn i framtida. Såkalte skatteparadis utnytter manglende internasjonalt samarbeid og undergraver regelverket.

1 Senterpartiet mener sparing er viktig for den enkeltes trygghet og framtid, og for å sikre en sunn nasjonal
2 økonomi med stabilitet og handlingsrom. Norge har vært preget av at det offentlige har ivaretatt store deler av
3 sparingen i samfunnet, mens den private sparingen har vært for liten.

4
5 Senterpartiet ønsker en ansvarlig økonomisk politikk med en skattepolitikk basert på forutsigbarhet og
6 langsiktighet i virkemidler og rammevilkår.

7
8 I den økonomiske politikken vil Senterpartiet legge vekt på langsiktige gode rammebetingelser for næringslivet, et
9 moderat skattenivå i Norge og en god balanse mellom statens inntekter og utgifter. Senterpartiet mener det ikke
10 er unaturlig at skatteinntektene kan svinge litt i forhold til konjunktorene. Senterpartiet prioriterer velferd og
11 verdiskaping framfor lave skatter. Senterpartiet vil styrke viktige fellesskapsordninger som Husbanken og Statens
12 lånekasse for utdanning, og forutsetter at de skal gi lånevilkår som er vesentlig bedre enn vilkårene i private
13 finansieringsinstitusjoner.

14
15 Senterpartiet vil understreke at den absolutt fremste og mest gjennomgripende utfordring for vår økonomiske
16 politikk er å sikre en bedre utnyttning av samfunnets viktigste ressurs: den menneskelige kapital/arbeidskraften.
17 Ved full sysselsetting øker det offentliges inntekter uten at skattesatsene økes, og utgiftene over folketrygda
18 reduseres når alle er i arbeid. Derved blir det mer til velferdstjenester for eldre og unge – uten at bruken av
19 oljepenger økes. Det er derfor viktig at vi fører en økonomisk politikk som stimulerer til høyest mulig
20 yrkesdeltakelse. Ordninger som bidrar til utstøting av arbeidslivet og innelåsing i trygdesystemet bør gjennomgås
21 og endres.

22
23 Det er viktig at Norge opprettholder uavhengige og konkurrerende offentlige fagøkonomiske miljøer av hensyn til
24 den offentlige debatten om den økonomiske politikken. Statistisk sentralbyrå, universitetene og høyskolene har
25 en særlig viktig rolle som supplement til Norges Bank og Finansdepartementet.

27 **4.2. Skattepolitikken**

28
29 Samfunnet henter inn skatt for å finansiere velferd og fellesskapsløsninger. Det skal gjøres på en måte som
30 fremmer samfunnsøkonomisk effektivitet og bærekraftig utvikling. Derfor skal i prinsippet miljødeleggende
31 virksomhet og utnyttelsen av ikke fornybare naturressurser beskattes hardere, mens menneskers arbeid skal
32 beskattes lavere. Skatter skal utformes slik at de utjevner inntektsforskjeller og oppmuntrer til at mennesker tar
33 ansvar for egen økonomisk utvikling og egen sparing, samt nyskaping og gründervirksomhet.

34
35 Senterpartiet vil vektlegge "skatt etter evne-prinsippet" sterkere. Det betyr at skattene på høye inntekter bør økes
36 noe, samtidig som det gis lettelse i bunnfradragene. Senterpartiet mener økt progressivitet i beskatningen kan
37 gjennomføres uten at prinsippene som ligger til grunn for skattereformen uthules.

38
39 Senterpartiet mener det er viktig at skatte- og avgiftsgrunnlaget er bredt. Dette muliggjør relativt lave skatte- og
40 avgiftssatser, og sikrer rettferdig fordeling av skattebyrden i tillegg til at innkrevningen blir mer samfunnsøkonomisk
41 effektiv sammenlignet med tyngre skattlegging av færre skattekilder. Et bredt skattegrunnlag gjør også at
42 skattesystemet kan regulere skiftende konjunkturer bedre og bidrar til automatisk stabilisering av økonomien.

43
44 De neste tiårene står Norge overfor betydelige statsfinansielle utfordringer – til tross for en voksende
45 petroleumsformue. Dette skyldes spesielt økende folketrygdutgifter knyttet til pensjoner. Dette gjør at det også i
46 framtida er viktig å hegne om et bredt skattegrunnlag, slik at finansieringen av offentlige velferdsgoder ikke
47 undergraves. Senterpartiet mener at det samlede skatte- og avgiftsnivået ikke bør reduseres ytterligere, nettopp
48 for å sikre framtidig offentlig velferd og fellesgoder.

49
50 Senterpartiet mener at skattesystemet på lignende vis kan brukes aktivt for å fremme *desentralisering og*
51 næringsutvikling innenfor områder eller sektorer der Norge har opplagte ressurs- og kompetansemessige fortrinn.
52 De strategisk viktige næringene skal ha like gode vilkår som tilsvarende næringer i de viktigste
53 konkurrentlandene. Senterpartiet mener også at skattesystemet bør kunne brukes *langt mer aktivt enn i dag* for å

1 nå distriktpolitiske mål. Skatter og avgifter må kunne utformes slik at mulige næringsmessige ulemper i Distrikts-
2 Norge – for eksempel knyttet til høy risiko og lange avstander til markeder - blir utjevnet. Den differensierte
3 arbeidsgiveravgiften er et godt eksempel på et slikt tiltak som kommer distriktene til gode.

4
5 Skatte- og avgiftspolitikken må også kunne begrunnes i helse-, sosial- og kulturpolitiske målsettinger.
6 Senterpartiet vil derfor videreføre en differensiert merverdiavgift på varer og tjenester. Offentlig tjenesteyting,
7 kulturtilbud og mat er eksempler på områder der Senterpartiet går inn for ingen eller lav merverdiavgiftssats.

9 **4.2.1. Formueskatten**

10
11 Formuesbeskatningen er et viktig bidrag i fordelingspolitikken. Gjennom å utvide grunnlaget og å rette opp
12 skjevheter i verdsettelsen av formuesobjekter, har formueskatten blitt mer rettferdig. Dette har også muliggjort
13 økte bunnfradrag, slik at det er stadig færre som betaler formuesskatt.

14
15 For deler av næringslivet framstår formuesskatten som problematisk. Dette gjelder særlig for bedriftseiere som
16 har store innlåste verdier for eksempel i produksjonsbygg, maskiner og eiendom som gir lav avkastning.

17
18 Senterpartiet vil fortsette å øke bunnfradragene i formuesskatten slik at færre betaler formuesskatt.

19
20 Senterpartiet ønsker å innføre fritak for formueskatt på næringskapital ("arbeidende kapital"). Denne typen
21 skattelettelse favoriserer aktivt eierskap og private investeringer, og kan gi økt kapitaltilgang til næringslivet og
22 dermed styrke den private sysselsettingen.

24 **4.2.2. Avgifter**

25
26 Senterpartiet mener særavgifter skal ha en klar begrunnelse og formål. Det er riktig å avgiftsbelegge
27 miljøskadelig og helseskadelig aktivitet høyt. Avgiftspolitikken skal også brukes til å bygge opp under
28 helsepolitiske mål, og Senterpartiet vil blant annet arbeide for fullt momsfratak på frukt og grønnsaker og for økte
29 sukkeravgifter.

30
31 Senterpartiet ønsker en opprydding i gebyrpolitikken slik at gebyrer baseres på selvkostprinsippet.
32 Det bør foretas en gjennomgang av statlige gebyrer og avgifter rettet mot næringslivet. Senterpartiet går inn for å
33 fjerne revisjonsplikten for små selskaper.

34
35 Store formuesoverføringer mellom generasjoner bidrar til å forsterke økonomiske forskjeller. Derfor mener
36 Senterpartiet arveavgiften er et viktig fordelingspolitisk grep.

37
38 Senterpartiet vil gå inn for økte bunnfradrag i arveavgiften, og tiltak som bidrar til å lette generasjonsskifter i
39 familiebedrifter.

41 **Senterpartiet vil:**

- 42 • Legge hovedprinsippet om skatt etter evne til grunn for vår skatte- og avgiftspolitik. Formues- og
43 inntektsskatten bør i større grad gjøres progressiv, gjennom økt skatt på høye inntekter og lettelser i
44 bunn.
- 45 • Kommunale avgifter skal fortsatt baseres på selvkostprinsippet. Avgiftene bør i større grad
46 differensieres i forhold til faktisk forbruk.

47 **Dissens – Dagfinn Sundsbø, Anne Tingelstad Wøien, Nils Aarsæther, Janne Sjelmo Nordås, Thor**
48 **Jørgen Tjørhom:**

49 **Nytt punkt:**

- 50 • **Innføre skattefradrag for enslige.**
- 51 • Heve frikortgrensen for skatt.

- 1 • Fremme utvikling i små og mellomstore bedrifter gjennom et skattesystem som i større grad bidrar til å
- 2 beholde kapital i bedriften som kan brukes til investeringer.
- 3 • Fjerne formueskatten på arbeidende kapital.
- 4 • Heve bunnfradraget for formueskatt
- 5 • Redusere arveavgift og dokumentavgift ved generasjonsskifter i familiebedrifter.
- 6 • Øke avskrivingssatsene for driftsmidler, med bakgrunn i reell brukstid, teknologiske endringer og
- 7 skjerpede offentlige krav.
- 8 • Videreutvikle systemet med miljøavgifter og avgifter på forbruk.
- 9 • Vri avgiftene på nye biler for å få en mer trafikksikker og miljøvennlig bilpark.
- 10 • Heve grensen for skattefradrag for BSU-sparing til 300 000 kroner.
- 11 • Ta initiativ til at det kommer en pakke med skatte- og avgiftslettelser overfor private eiere av fredede og
- 12 bevaringsregulerte eiendommer.
- 13 • Ha skattefradrag for arbeidsgivere som betaler for kollektivtransport for sine ansatte.
- 14 • At rettsgebyrene blir satt ned.
- 15

16 **4.3. Finanspolitikken**

17 **4.3.1. Investering i framtida**

18
19 Med vår forvaltning av oljeformuen og et livskraftig næringsliv har Norge stor handlefrihet i finanspolitikken. Privat
20 forbruk har vokst langt raskere enn offentlig forbruk de siste årene. Vi vil ta tilbake fellesskapsstyring over de
21 deler av den grunnleggende infrastrukturen som har blitt privatisert, og opprettholde eller øke det offentliges
22 andel av BNP for å bli bedre i stand til å løse fellesoppgavene i helsevesen og eldreomsorg, skole og samferdsel.

23
24 For å fornye og utvikle offentlige felles- og velferdsgoder, sikre god og moderne offentlig infrastruktur og bedre
25 balansen mellom investeringer i offentlig realkapital i Norge og statens finansinvesteringer i utlandet, er det behov
26 for økte offentlige investeringer. Det gjelder særlig veier, jernbane, helse-, omsorgs- og
27 rehabiliteringsinstitusjoner, skole- og utdanningsbygg, kulturbygg og idrettsanlegg og annen infrastruktur.

28
29 Derfor må det utvikles finansieringsordninger som utløser betydelige økte investeringer på disse områdene og
30 som gjør utbyggingsprosjektene mindre sårbare for årlige statsbudsjettendringer.

31

32 **4.3.2. Pengepolitikken**

33
34 Senterpartiet mener at Norge har en økonomi og et næringsliv som tilsier at landet trenger en egen selvstendig
35 valuta og avviser at den norske kronen skal erstattes av euro. Penge- og valutapolitikken bør etterstreve en
36 relativt stabil kronekurs i forhold til valutaene til våre viktigste handelspartnere. Dette vil bidra til mer stabile
37 rammevilkår for den konkurranseutsatte delen av norsk næringsliv. Det er prinsipielt betenkelig at pengepolitikken
38 i økende grad har blitt gjort uavhengig av politiske myndigheter, spesielt fordi dette bidrar til mer uklare
39 ansvarsforhold og svekket demokratisk innflytelse på en tidvis viktig del av den økonomiske politikken.

40
41 Erfaringer med inflasjonsstyring i pengepolitikken tilsier at kronekursen svinger mye. Dette gjør at usikkerheten
42 øker og at rammebetingelsene for konkurranseutsatte næringer i Norge svekkes. Senterpartiet mener det er viktig
43 at inflasjonsstyringen er forholdsvis fleksibel, og at hensynet til valutakurs og dermed konkurranseevnen tillegges
44 vesentlig betydning. Vi vil opprettholde en selvstendig norsk ordning for innskuddsgaranti i bankene også i
45 framtida.

46

47

1 **4.3.3. Kapitalforvaltning**

2

3 Inntektene fra olje- og gassvirksomheten blir i dag direkte overført til Statens pensjonsfond – Utland. Midlene til
4 pensjonsfondet er plassert i internasjonale verdipapirer og eiendom. Verdien til fondet varierer dermed med
5 kursutviklingen på internasjonale børser og renter, samt endringer i valutakursen. Senterpartiet mener at en
6 større del av oljeformuen bør investeres i grunnleggende infrastruktur i Norge, framfor i investeringer i "usikre"
7 internasjonale verdipapirer. Senterpartiet mener at det må skilles mellom bruk av pensjonsfondet til drifts- eller
8 investeringsformål i norsk økonomi.

9

10 Norge er blant de landene som har mest statlig kapital plassert utenlands. Forpliktende etiske retningslinjer med
11 sikte på internasjonal utjamning, miljø og solidaritet må legges til grunn for forvaltningen av Statens pensjonsfond
12 – Utland

13

14 Langsiktig trygg forvaltning med mindre risikoeksponering bør prioriteres framfor ønsket om rask profitt. Det betyr
15 at fordelingen mellom obligasjoner og aksjer må endres for å minimere risiko.

16

17

18 **4.4. Konkurransen og frihandel**

19

20 Dagens handelspolitikk bygger på en stor grad av internasjonal arbeidsdeling. Det er viktig å utvikle kjøreregler
21 for den internasjonale handelen som begrenser de negative miljøeffektene, og som sikrer at handelen ikke fører
22 til større forskjeller mellom stater eller marginalisering av befolkningsgrupper. Senterpartiet mener en ukritisk
23 frihandelstenkning kan bidra til økte forskjeller og økte spenninger. Det er derfor nødvendig at internasjonale
24 avtaler i langt sterkere grad sikrer at grunnleggende økologiske og sosiale hensyn ivaretas. De internasjonale
25 institusjoner som styrer og overvåker internasjonal handel skal være åpne og demokratiske.

26 Senterpartiet vil arbeide for en ny internasjonal handelspolitikk basert på en mer rettferdig handel, og går inn for
27 skattlegging av kapitaltransaksjoner over landegrensene, for eksempel gjennom avgift på valutatransaksjoner
28 (Tobin-skatt). Konkurranselovgivningen må benyttes aktivt for å hindre private monopoler.

29

5. Miljøvern og naturforvaltning

Mål

Naturen er grunnlaget for alt liv og all aktivitet. Senterpartiet tar utgangspunkt i forvaltertanken og har samspillet mellom menneske og natur i sentrum for arbeidet med miljøpolitikk. Det vi har i dag skal overlates til neste generasjon i bedre stand enn da vi overtok det. Senterpartiet arbeider for ei bærekraftig forvaltning av ressursene nasjonalt og globalt. Langsiktige omsyn til naturgrunnlag og miljø skal overordnes andre og mer kortsiktige omsyn. Fornuftig bruk er ofte det beste vern.

Vi vil sikre alle tilgjengelighet til reint vann, rein luft og til å kunne bruke naturen på en fornuftig måte. Senterpartiet vil sikre alle tilgjengelighet til naturen. Gjensidig respekt og forståing for folks leveste, livsverk og daglige verdiskaping i by og bygd må være bærebjelke også i miljøpolitikken. God miljøpolitikk må basere seg på at både fellesskapet og enkeltmennesker tar ansvar. Makt og ansvar må være desentralisert for å sikre at også lokal kunnskap blir utnyttet i miljøpolitikken.

5.1. *Et moderne naturvern*

Menneskenes framtid er avhengig av at naturen sitt samspill, produksjonsevne og mangfold blir opprettholdt. Samfunnet må forvalte ressursene til felles beste, i dag og på lang sikt. Ressursutnyttinga skal derfor være framsynt og bygge på ei bærekraftig forvaltning av ressursene.

I dag skjer det globalt ei storstilt utarming av det biologiske mangfoldet. Utrydding av dyre- og plantearter gir uopprettelige skader og setter verdens matvaretrygghet i fare. Et samfunn som tar vare på og bygger på det økologiske, kulturelle og menneskelige mangfoldet er best rustet til å møte denne utfordringa.

Vern og sikring av naturen er et nasjonalt ansvar og er nødvendig for å ta vare på det biologiske mangfoldet og for at menneskene kan høste av jorda sine fornybare ressurser. Kommunene har ei sentral rolle ved forvaltning av det biologiske mangfoldet. Senterpartiet vil ha økt lokal kompetanse og større lokalt fokus på ivaretaking av artsmangfold og naturtyper. Samtidig er det etter Senterpartiet sitt syn avgjørende at forvaltinga blir basert på ei forståing av at en bærekraftig bruk av naturen ofte er den beste måten å verne om de biologiske verdiene. Det er derfor viktig å arbeide for at bruken skjer på en måte som tar vare på mangfoldet, samtidig som de fornybare ressursene i størst mulig grad kan bli utnyttta. Bruken må være mer enn ensidig vern av et vesentlig areal og ei forretningsmessig drift av øvrige areal. Det må gjennomføres ei konsekvensutredning av vernepolitikken før det blir vedtatt nye nasjonalparker eller andre større freda utmarksområde.

Noe av særpreget ved Norge, og som særlig turistene verdsetter, er det velholdte kulturlandskapet. Mange steder i landet er aktiviteten i landbruket så sterkt redusert, at viktig kulturlandskap gror igjen. Tradisjonelt kulturlandskap er viktig som leveområde for mange trua arter. Det er også ei utfordring at størstedelen av de sårbare og trua artene i kulturlandskapet lever i utmarksområder som har vært viktige for landbruket tidligere. Mange av disse områdene er ikke lengre i aktiv bruk og faller stort sett utenfor alle eksisterende virkemiddel.

Naturressursene bør i størst mulig grad forvaltes av de som har ressursgrunnlaget som basis for virket sitt. Forvaltinga må bygge på den kompetansen som ligger i de naturbaserte næringene og være forankret gjennom demokratiske kanaler lokalt. Arealvern må gjennomføres slik at det er lokal forståing for verneformål og vernetiltak.

Etter at vernepolitikken de siste tiåra har ført til et unødige høyt konfliktnivå, må det tas nye grep. For å utvikle en ny forvaltningsstrategi må det arbeides for å skape en felles forståelse hos ulike aktører og samfunnsgrupper om hvilke utfordringer vi står overfor, hvilke tiltak som er nødvendige og ulike måter disse kan gjennomføres på.

1 Nøkkelen til løsning ligger i å skape gjensidig respekt og forståelse mellom de ulike gruppene. Omsorg og
2 respekt for folks levesett, livsverk og daglige mulighet til verdiskaping må være en bærebjelke i miljøpolitikken.
3

4 Senterpartiet er ikke fornøyd med kartlegginga av sårbar natur slik den blir gjort i dag. Det har vært lite ny
5 kartlegging og viktige verneverdier er i ferd med å gå tapt.
6

7 Senterpartiet vil føre en politikk som sikrer vern av våre mest verdifulle vassdrag. Samlet plan og verneplanene
8 må fremdeles være styringsredskap for forvaltninga av norsk vassdragsnatur.
9

10 Den helskaplige forvaltningsplanen for Barentshavet innebærer ei ny form for økosystembasert forvaltning av
11 havområde. Den legger opp til systematisk overvåking og oppfølging av havmiljøet, og innebærer at de ulike
12 typene aktiviteter som fiskeri, oljevirksomhet og skipsfart, skal bli tilpasset hverandre og til miljøet i havområdene.
13 Senterpartiet vil følge opp forvaltningsplanen for Barentshavet og aktivt delta i arbeidet med å få på plass
14 tilsvarende planer for Norskehavet og Nordsjøen.
15

16 **Senterpartiet vil:**

- 17 • At Artsdatabanken og kommunene må tilføres de midler som trengs for å registrere og kartfeste det
18 biologiske mangfoldet.
- 19 • Nedkjempe fremmede arter som er kunstig innført i norsk natur og som uroer den naturlige balansen i
20 økosystemene.
- 21 • Etablere et stramt regelverk som hindrer import og etablering av fremmede arter i norsk natur.
- 22 • Sikre små, verdifulle naturområder, kulturlandskap og dyrket mark i og nær tettbygde strøk mot trusler
23 om nedbygging.
- 24 • Styrke innsatsen med å ta vare på verneverdig kulturlandskap. Et aktivt landbruk over hele landet er det
25 beste virkemidlet i dette arbeidet, men en må og se på tiltak for å sikre kulturlandskapet i
26 utmarksområder som i dag ikke er i aktiv drift.
- 27 • Ha ei bedre regulering av hjortestammen slik at en reduserer avlingsskade og stammen er tilpasset
28 dyrenes vinterbeite.
- 29 • Prioritere skjøtsel av eksisterende verneområde.
- 30 • Bedre eventuelle verneprosesser gjennom å lovfeste at de skal gjennomføres i samarbeid med
31 lokalsamfunn og grunneiere.
- 32 • Være tydeligere på hva som er formålet med vernet i de ulike områdene.
- 33 • Verneområder som er opprettet for å ta vare på enkeltarter bør revideres jevnlig for å vurdere om de
34 fremdeles fyller formålet med vernet.
- 35 • Sørge for at det samtidig med vedtak om vern blir bevilget penger til utarbeiding av forvaltningsplan og
36 skjøtsel av området i åra som kommer.
- 37 • Videreføre ordninga med frivillig vern i samarbeid mellom Miljøverndepartementet, skogeierne og de
38 enkelte fylkene gjennom samarbeidsorgan der alle parter er representert, og der en i størst mulig grad
39 vurderer alternativ til vern.
- 40 • Flytte ansvaret for områdevern fra Fylkesmannen til regionalt folkevalgt nivå.
- 41 • Endre ordninga med midlertidig vern slik at skog ikke kan vernes midlertidig i mer enn ett år.
- 42 • Gi full erstatning for areal som blir vernet eller midlertidig vernet etter naturvernloven og innføre ei
43 ordning med nærings- og kulturfond der det er aktuelt..
- 44 • At i den grad det er nødvendig å verne mer skog enn gjennom frivillige avtaler, skal dette i første rekke
45 skje på eiendommene til Statskog og Opplysningsvesenets fond.
- 46 • At både nasjonalparker og landskapsvernområder skal kunne forvaltes lokalt der det er ønske om dette.
47 Med lokal forvaltning og tilrettelegging vil en oppnå å skape større forståelse for betydningen av
48 verneområdene i lokalsamfunna rundt de store verneområdene. Statens oppgave må primært være å
49 føre tilsyn med den lokale forvaltninga.
- 50 • La midlene som blir bevilget til skjøtsel og bruk av verneområdet gå direkte til den lokale eller regionale
51 vernemyndigheten, slik at denne kan vurdere om midlene skal nyttes til stillinger eller tiltak.
- 52 • At vernede områder i større grad skal kunne nyttes til friluftsmål og tradisjonell høsting av ressurser
53 og turistvirksomhet så lenge aktiviteten ikke forringer naturverdiene som vernet ble opprettet for å ta
54 vare på

- 1 • Gjøre det attraktivt for grunneiere og lokalsamfunn å delta med god forvaltning, skjøtsel og vern om
2 norsk natur.
- 3 • At vern av matjord kommer inn i naturvernet.
- 4 • Fortsette arbeidet med å utvikle nasjonale handlingsplaner for trua arter. Planene skal utvikles i
5 samarbeid med grunneiere, kommuner og andre berørte parter.
- 6 • Omorganisere SNO slik at en i (verne)områder med statsallmenninger lovfester retten til lokale
7 fjelloppsyn underlagt fjellstyrene/interkommunale utmarksstyre. SNO kan ivareta skjøtsel og oppsyn på
8 områder utenfor statsallmenninger.
- 9
- 10

11 **5.2. Ei aktiv rovviltforvaltning**

12

13 Senterpartiet vil ha ei ny rovviltforvaltning som er forankret i lokalsamfunnene og som sikrer artsmangfoldet
14 gjennom et felles internasjonalt ansvar for å forvalte rovviltbestandene. Ei aktiv bruk av utmarka er mange steder
15 ødelagt på grunn av en feilslått rovviltpolitikk. Bruk av utmarka er ei miljøvennlig form for verdiskaping som også
16 er viktig for å opprettholde det biologiske mangfoldet. Norge trenger aktive utmarksnæringer både for å ha et
17 landbruk i hele landet og ivareta et kulturlandskap som er særst viktig for å utvikle reiseliv som næring i Distrikts-
18 Norge.

19

20 Vi må ha en politikk som kan skape tillit mellom forvaltninga og lokalsamfunnet. Senterpartiet vil derfor ha ei
21 folkevalgt og lokal forvaltning. De som kjenner problemene på kroppen, må også ha innvirkning på hvordan den
22 praktiske forvaltninga skal være. Det skal være trygt å bo i hele landet og rovvilt skal ikke forringe livskvaliteten til
23 innbyggerne. Uttak av rovvilt er statens ansvar og uttaket må skje på en effektiv måte når fellingsløyve er gitt.

24 **Senterpartiet vil:**

- 25 • Arbeide for internasjonalt samarbeid når det gjelder sikring av levedyktig bestand. Bernkonvensjonen
26 åpner for at "kontraherende" parter (land) kan samarbeide.
- 27 • Ha egne norske bestander av jerv, bjørn, ørn og gaupe, men størrelsen på disse må kunne reguleres ut
28 fra lokale hensyn, slik at det ikke blir ulemper for beiting og annen bruk av utmarka.
- 29 • Ikke ha ynglinger av ulv i Norge på lik linje med andre innvandra arter som for eksempel mårhund og
30 villsvin.
- 31 • Ha maks fem årlige ynglinger av bjørn og maks femten årlige ynglinger av jerv.
- 32 • Redusere bestandsmålet som er vedtatt for bjørn,
- 33 • Ikke ha forvaltningsområder som kjerneområder eller soner, dvs kunstige inndelinger på kart.
34 Praktiseringa av soneringspolitikken har vist at dette ikke fungerer.
- 35 • Greie ut følgene som rovvilt har for endret livskvalitet hos innbyggerne, og for økonomien til
36 enkeltpersoner, næringer, bygdesamfunn, kommuner og fylker.
- 37 • Gi Mattilsynet rett til inngripen i henhold til villloven.
- 38 • At staten skal ha det økonomiske ansvaret ved felling av rovvilt.
- 39 • Styrke lokal og folkevalgt myndighet i den praktiske rovviltforvaltninga.
- 40 • At samisk og skogfinsk kultur ikke må forringes på grunn av for stort antall rovvilt.
- 41 • Sikre nødvendige bevilgninger til forebyggende tiltak og erstatninger for alle utmarksnæringer.
- 42 • Åpne for effektivt uttak av skadedyr selv om de regionale bestandsmåla ikke er nådd.
- 43 • Ha en sterkere nødvergerett som gjelder alle arter, også ved angrep på hund. Ta ut rovvilt som
44 oppholder seg i bebygde områder.
- 45 • Ha ei bedre bestandsregistrering. Det må utarbeides årlige estimat av faktisk bestand som skal ligge til
46 grunn for forvaltninga, i tillegg til minimum dokumentert forekomst. Alt rovvilt i Norge må telle med i
47 bestandsregistrering og måloppnåelse.
- 48
- 49

50

1 **5.3. Strengere kjemikaliepolitikk**

2
3 Helse- og miljøfarlige kjemikalier fører i dag til helseskader hos mennesker og til skader på miljøet og
4 økosystema. Mange arbeidstakere er utsatt for helseskadelige kjemikalier på jobben. Forbrukere blir utsatt for
5 helse- og miljøskadelige kjemikalier i produkt som de kjøper, og kan blant annet bli utsatt for allergier, kreft og
6 ufrivillig barnløshet. Miljøgiftene hopper seg opp i næringskjedene, blir transportert med luft- og havstrømmer, og vi
7 finner de igjen langt fra utslippskildene, ikke minst i de sårbare økosystema i Arktis. Alt taler for ei føre var-
8 holdning i kjemikaliepolitikken. Senterpartiet mener Norge skal være et foregangsland.

9
10 Det må bli lettere for forbrukerne å skaffe seg informasjon om hvilke farlige stoff som er å finne i ulike produkt.
11 Det er nødvendig med bedre merking av varer og lettere tilgjengelig produktinformasjon. Barn og unge er ofte
12 spesielt sårbare for miljøgifter. Det er særs viktig å føre en politikk som får miljøgifter ut av produksjonsprosessen
13 alt i utgangspunktet. Videre må produktkontrollen styrkes slik at ulovlige og miljøskadelige stoff i produkt blir
14 oppdaget og stengt ute fra markedet.

15 **Senterpartiet vil:**

- 17 • Kreve bedre offentlig tilgjengelig informasjon for forbrukere om hvilke farlige stoff som finnes i ulike
18 produkter.
- 19 • Forby kjemikalieprodukt som ikke har norsk bruksanvisning og føre en streng føre var-politikk når det
20 gjelder kjemiske stoff.
- 21 • Intensivere innsatsen med å rydde opp i forurensa jord spesielt i barnehager og på lekeplasser.
- 22 • Ha kontroll med skipslaster med farlig avfall ved å bruke stikkprøver for å sikre bedre kontroll med skip
23 som går til og fra havn med kjemikalielast.
- 24 • Samordne informasjonen mellom Kystverket og Statens forurensingstilsyn for å sikre at anlegg på land
25 har de nødvendige bevilgningene for å ta i mot de lastene som kommer.
- 26 • Sørge for fortgang i arbeidet med opprydding i forurenset sjøbunn.

27

28 **5.4. Avfall**

29
30 Vi har i de seinere åra fått bedre system med kildesortering og gjenvinning av avfall. Det er likevel et stort
31 problem at den totale avfallsmengda øker vesentlig år for år. Store mengder norsk avfall blir eksportert til Sverige
32 for energigjenvinning fordi svenskene har en bedre vannbåren infrastruktur og lavere sluttbehandlingsavgift enn
33 hos oss. Å forbrenne norsk avfall i Norge vil både redusere utslipp ved transport og gi oss tilgang på miljøvennlig
34 energi.

35
36 De siste 20 åra har mengda avfall fra husholdningene økt med 90 prosent, mens den økonomiske veksten har
37 vært på 60 prosent. Dette kan tyde på at den økonomiske veksten vår blir stadig mer ressursløsende. Avfall må i
38 enda større grad bli sett på som en ressurs og et utgangspunkt for produksjon og verdiskaping. Det må
39 gjennomføres ei lang rekke tiltak for å øke gjenvinningsgraden både for materialer og energi. Gjennom aktiv
40 regulering og avgiftsbruk må det lages rammevilkår som sikrer at dette skjer. Innføring av kildesortering i alle
41 kommuner vil være et viktig virkemiddel.

42
43 Også forbrukerne må i framtida bære et større ansvar for å redusere avfallsmengda og bli mer miljøvennlige. Det
44 må legges aktivt til rette for produkt og forbruk som ikke fører til økte avfallsmengder. Opplysning og fokus på
45 dette fra myndighetene vil være viktig.

46 **Senterpartiet vil:**

- 48 • Legge til rette for økt kildesortering, reduksjon i avfallsmengda, øke gjenvinningsgraden og utnytte
49 energien i avfallet.
- 50 • Stimulere til å opprette flere gjenvinningsbedrifter.

- 1 • Sørge for forsvarlig sluttbehandling av restavfall gjennom energigjenvinning i anlegg med strenge krav til
2 utslipp. Det må bygges forbrenningskapasitet til å håndtere norsk avfall i Norge.
3 • At alle kommuner må legge til rette for kildesortering av avfall.
4 • Sette i verk tiltak for å redusere bruken av plastposer i handelen.
5 • Redusere mengda farlig avfall på avveier gjennom å utvide systemene for forhåndsbetalte
6 returordninger, utarbeide kommunale planer for håndtering og mer tilsyn for etterlevelse av regelverket
7 og aktivt informasjonsarbeid.
8 **Dissens – Nils Aarsæther. Nytt punkt:**
9 • **Øke panten på flasker og bokser.**
10 • Ta initiativ til ei brei holdningskampanje mot forsøpling i samarbeid med frivillige organisasjoner.
11 • Sette strengere krav til produsenter om reduksjon av emballasje.
12 • Sørge for at verdiskapinga i Norge i framtida så langt som råd skal være uten utslipp av miljøgifter.
13 • Intensivere arbeidet med å redusere avrenning fra kloakk og landbruk til vassdrag og ha ei særskilt
14 satsing på naturbaserte renseanlegg.
15 • At alt våtorganisk avfall skal sorteres ut for å skape et marked for gjenvinning. Biogass fra avfall og
16 kloakk må kunne benyttes i strøm- eller varmeproduksjon.
17 • Starte bygginga av et sikkert lager for radioaktivt avfall mellom annet å ta hånd om avfallet fra
18 reaktorene på Kjeller og i Halden.

19

20 **5.5. Forsvarlig vekst og rett forbruk**

21
22 Med økt vekst følger økt forbruk, nasjonalt og internasjonalt. De industrialiserte landene tok på seg et særskilt
23 ansvar for å sikre bærekraftig forbruk og produksjon alt på verdenstoppmøtet om bærekraftig utvikling i 1992 –
24 Agenda 21. Bærekraftig utvikling innebærer en aksept av at utviklingslanda skal ha høve til å øke sin velstand og
25 sin velferd, samtidig som vi i det 21. hundreåret skal holde oss innenfor naturen si bæreevne. Det har enda ikke
26 blitt noen snuoperasjon.

27
28 I den rike delen av verden har vi fått mer kunnskap om miljøpåkjenninger og trender, samtidig som klimavirkning,
29 belastning på jord- og vannressurser, avfallsmengder og miljøgiftproduksjon øker. Selv om mange menneske i
30 fattige land har fått økt velstand er det langt igjen, og gapet mellom de som har og de som ikke har, øker.

31
32 Den internasjonale handelen, og den internasjonale arbeidsdelinga kan medvirke til mer effektiv utnytting av
33 ressursene, men den øker også forbruket og transportbehova, og dermed klimautslippa. Den økonomiske
34 globaliseringa medvirker sammen med omfanget av dagens teknologiske nivå og økonomiske aktivitet, til at vi i
35 den industrialiserte verden kan få stadig billigere varer. Dette skjer uten at vi i dag merker nevneverdig til den
36 overutnytting av natur og menneske som det medfører i andre deler av verden og for kommende generasjoner.
37 Arbeidskraftressurser går til å øke forbruket framfor å reparere varer og styrke de tjenestene som kan gi bedre
38 velferd. Senterpartiet vil styrke garantiordningene og stimulere til større grad av reparasjon av produkter for å
39 redusere bruk og kast.

40
41 Senterpartiet vil medvirke til å snu trenden, ikke gjennom en moralistisk tilnærming, men gjennom en dugnad der
42 et folkelig engasjement gir politisk mandat til sterkere virkemiddel og tilrettelegging for et endret forbruksmønster.
43 Tiltakene skal rette seg både mot teknologiforbedringer og innovasjon, og mot endret atferd.

44
45 **Senterpartiet vil:**

- 46 • Ha miljørettede krav ved offentlige innkjøp og investeringer, og om nødvendig tøyne grensene for
47 internasjonale konkurransekraav til beste for miljø og fordeling.
48 • Legge til rette for to-prissystem på strøm.
49 • Gjeninnføre og utvide områder der pantssystem og ombruk kan redusere materialbruk og forurensing.
50 • Arbeide for gjenbruk av bygninger og bygningsmaterialar.
51 • Ha stimulerings tiltak for å etablere reparasjonspraksis og krav om dele- og reparasjonsgaranti.

- 1 • Redusere reklamepresset gjennom miljøavgift der deler av avgifta går til informasjon om ikke-materielt
2 forbruk og bærekraftig forbruk.
3 • Utforme et system der en aktivt må registrere seg for å motta uadressert reklame på dør og i postkasse.
4 Et slikt system skal òg gjelde for innstikk i aviser.
5 • At staten og kommunene gjør rettferdige innkjøp som solidaritetshandling, og for å spre kunnskap om
6 prosesser som hindrer velstandsutvikling i utviklingsland.
7 • Forby import av regnskogtømmer som ikke er sertifisert eller som ikke er fra et bærekraftig skogbruk.
8 • Innføre miljøindikatorer som en del av kommunenes Kostra-rapportering.
9 • Ha forbrukerrettledning med vekt på miljøriktig forbruk, alternativ til materielt forbruk og mer rettferdig
10 forbruk.

11

12 **5.6. Aktiv bruk av naturen – friluftsliv**

13

14 Senterpartiet vil at flest mulig skal ha tilgang til og ha mulighet til å drive med friluftsliv. Et aktivt friluftsliv skaper
15 trivsel, gir bedre helse og en større forståelse for hvor viktig det er å ta vare på naturmiljøet. Vi blir stadig mer
16 stillesittende og passive, og i tillegg fører dette med seg dårligere kunnskap om natur og miljø hos barn og unge.
17 Et aktivt friluftsliv for innbyggerne fører med seg ei rekke positive effekter som alle innbyggerne og fellesskapet vil
18 dra nytte av.

19

20 Naturen blir truet fra mange hold og privatisering og sterke utbyggingsinteresser truer landbruks- og
21 friluftsområder. Utmarksarealene er en del av produksjonsgrunnlaget i bygdene. Grunneiernes eiendomsrett og
22 forvalteransvar skal ligge fast. Der staten er grunneier, må lokalsamfunnet ha førsteretten til bruk. Friluftsløven
23 må fremdeles sikre allmennheten rett til fri ferdsel i utmark og muligheter til å plukke sopp og bær. Organisert
24 kommersiell virksomhet på annen manns grunn er derimot ikke en del av allemannsretten.

25

26 **Senterpartiet vil:**

- 27 • Verne om allemannsretten.
28 • At det i alle kommuner og særlig i pressområdene, blir utarbeidd forvaltingsplaner for å sikre god
29 skjøtsel og hindre nedbygging av sentrale landbruks-, natur – og friluftsområder.
30 • Ha en differensiert politikk for å verne viktige rekreasjonsområde i pressområder og sikre en fornuftig
31 bruk i spredtbygde strøk.
32 • Arbeide for økt tilgjengelighet for alle gjennom å legge til rette for ferdsel i utmark uavhengig av
33 funksjonsnivå.
34 • Stimulere til at byer kan legge til rette for grønne områder og friluftsområder for innbyggerne.
35 • Sikre og legge til rette for etablering av flere kolonihager.
36 • Fortette bosettingen i tettsteder og byer for å skjerme viktige naturtyper og matjord.
37 • Fortsette arbeidet med statlig støtte til sikring og oppkjøp av mye brukte friluftsområder. Offentlige
38 friluftsområder må i større grad oppgraderes og gjøres tilgjengelig for alle.

39

40 **5.7. Bioteknologi**

41

42 Genene, arvematerialet, er grunnlaget for videre liv på jorda. Et genetisk mangfold er helt nødvendig for
43 produksjon av mat og for eksempel medisiner. Når arter dør eller nye blir skapt, kan det påvirke det økologiske
44 systemet på en måte som vi ikke har oversikt over. Det er knyttet store forventninger til bruk av bioteknologi innen
45 mange felt, slik som human- og veterinærmedisin, landbruk, havbruk, industri og avfallsbehandling.

46

47 I dag er det forskning på celle- og genmateriale både i offentlige forskingsinstitusjoner og private laboratorium.
48 Senterpartiet vil ha et strengt lovverk på felt som omfatter bioteknologien og som åpner eller kan åpne for

1 samfunnsmessige, etiske, økologiske og trygghetsmessige problemstillinger. Norge må arbeide for restriktive
2 internasjonale avtaler innenfor genteknologi.

3

4 Farene ved utsetting av genmodifiserte organismer (GMO) i naturen er store og kunnskapen om dette er
5 fremdeles liten. Vi vet ikke nok om hvilke effekter GMO vil ha på naturen eller på folks helse. Omsynet til mulige
6 negative effekter på helse og miljø tilsier strenge krav til bruk av genmodifiserte organismer også i
7 laboratorievirksomhet.

8

9 **Senterpartiet vil:**

- 10 • Ikke gi mulighet til å ta patent på liv, planter, dyr og mikroorganismer. Norsk patentlovgiving må skjerpes
11 for å ivareta dette. Dette innebærer både en gjennomgang og revurdering av de avtaler som Norge er en
12 del av (EUs patentdirektiv og den Europeiske patentorganisasjonen), og det innebærer at de avbøtende
13 tiltak som finnes i Norge i dag skal brukes aktivt.
- 14 • Innføre lovforbud mot utsetting av genmodifiserte organismer i friluft.
- 15 • Forby import og omsetning av genmanipulerte matvarer, i første omgang ved å innføre et midlertidig
16 forbud. Dette vil gi oss tid både til å skaffe fram sikrere kunnskap om virkningene av genmanipulerte
17 matvarer, og sikre en bred diskusjon.
- 18 • Medvirke, gjennom nasjonalt og internasjonale regelverk, til at det ikke blir lov med såkalt genrøveri, og
19 at lokalsamfunn får rettferdig del i utkommet av økonomisk gevinst av deres genressurser.
- 20 • Revidere patentregelverket i Verdens handelsorganisasjon (WTO), og støtte utviklingslandene i deres
21 krav til revisjon.

22

6. En skole for kunnskap og fellesskap

Mål

Senterpartiet vil at skolen skal gi muligheter for den enkelte til å realisere sine evner gjennom kunnskap og ferdigheter. Skolen skal også være et sosialt og kulturelt lim i lokalsamfunnet og nasjonen. Utdanningen skal i tillegg til å gi faglig kunnskap, ha en moralsk, sosial og etisk opplæring. Skolen skal ha et klart og tydelig verdigrunnlag, med utgangspunkt i våre kristne og humanistiske tradisjoner.

Det skal fastsettes nasjonale læringsmål, men kommunene og fylkeskommunene har hovedansvaret for organisering og må prioritere slik at nasjonale mål og elevenes rettigheter blir oppfylt. Skolen må utnytte de lokale og regionale fortrinnene for å ha skoler som er tilpasset elevenes behov og muligheter.

Senterpartiet vil at alle, uavhengig av sosial bakgrunn, personlige forutsetninger og økonomisk evne skal ha likeverdig mulighet til utdanning. Senterpartiet ser det som en grunnleggende demokratisk rettighet at alle skal sikres god basiskunnskap. Senterpartiet vil derfor ha en sterk offentlig skole som er gratis for å sikre alle like muligheter for å skaffe seg kunnskap og ta del i det nasjonale fellesskapet.

6.1. Grunnskolen

6.1.1. Innhold

Senterpartiet mener at kunnskap og fellesskap skal være de to sentrale bærebjelkene i den norske grunnskolen. Vi vil ha en grunnskole som fremmer kunnskap om både fag og samfunn og som legger et godt grunnlag for å utvikle kompetanse, kunnskap og sosiale ferdigheter i framtida. Det er viktig at dette skjer i en fellesskapsskole i eget nærmiljø. Disse bærebjelkene må ses i sammenheng og styrkes for at skolen skal få et nødvendig kvalitetsløft. Alle barn skal sikres en god skolegang uavhengig av sosial bakgrunn, personlige forutsetninger, bosted og foresattes økonomi.

Senterpartiet ønsker ikke en utvikling i retning av flere private skoler. Senterpartiet vil opprettholde dagens privatskolelov. Det skal være krav til formål i form av alternativ pedagogikk eller livssyn for å få offentlig godkjenning eller tilskudd. Lokal forankring og oversiktighet gir trygghet og gode muligheter for utvikling og læring.

Den norske skolen skal ha felles lærings- og kompetansemål fastsatt nasjonalt. Skolene og kommunen må få stor frihet når det gjelder hvordan de når disse målene, og må ta en aktiv rolle i utformingen av lokale læremål. Vi ønsker å gi grunnskolen tid til å videreutvikle reformer som allerede er satt i gang, men vil sette inn nødvendige tiltak og innsats for å sikre at reformene får ønsket effekt. Skolen skal stille tydelige krav til elevene gjennom nasjonale og lokale læringsmål og sikre elevene gode betingelser for læring. Senterpartiet mener at nasjonale prøver skal brukes som hjelp for den enkelte skole, skoleeier og de sentrale skolemyndigheter til kvalitetsutvikling og tilpasset opplæring. Forutsetningen er at prøvene er godt tilpasset læreplanen. Resultatene for den enkelte skole skal ikke offentliggjøres.

Fysisk aktivitet og et næringsrikt måltid på skolen hver dag er viktig både for å bedre læringsevnen og få bedre helse.

Ungdomstrinnet trenger et spesielt fokus. Dette gjelder både tilgang på ressurser, pedagogisk utvikling og gode lokaler som tilfredsstillende kravene til et godt arbeidsmiljø og som gir nødvendig fleksibilitet ved valg av undervisningsmetoder og -organisering. Tiltak som er satt i gang for å bedre rekruttering av lærere i realfag og språkfag må følges opp. En må ha et spesielt fokus på motivasjon hos elevene og legge til rette for mer praktisk

1 læring for de som har behov for det. En god overgang fra barneskole til ungdomsskole er viktig for at man ikke
2 skal falle utenfor.

3
4 Økte krav til kunnskap og kompetanse kombinert med behov for økt fysisk aktivitet, gode kostvaner og leksehjelp
5 gjør skoledagen til en full arbeidsdag. En mer helhetlig skoledag kan gi barn og unge mer ro og en mindre
6 stresset hverdag, mer likeverdige forhold og mer tid sammen med familien på kveldstid.

7
8 **Dissens – Kjersti Toppe, Elisabeth Gundersen, Christina Ramsøy, Janne Sjelmo Nordås. Thor Jørgen**
9 **Tjørhom:**
10 **Stryk linje 4 – 6.**

11
12 **Senterpartiet vil:**

- 13 • Ha oppmerksomhet rettet mot tidlig mestring i lese- og skriveopplæringen, samt matematikk og engelsk.
- 14 • Styrke kvaliteten i estetiske fag ved å øke lærerens kompetanse, ruste opp lokalene til dette formålet og
15 gi barna gode materialer å jobbe med.
- 16 • Ha en mer helhetlig skoledag for de største elevene og vil gå inn for gradvis innføring av heldagsskole
17 for elever i 5. – 10. klasse. Vi vil ikke utvide skoledagen for 1.- 4. klasse. SFO skal være et frivillig tilbud.

18 **Dissens – Kjersti Toppe, Elisabeth Gundersen, Christina Ramsøy, Janne Sjelmo Nordås, Thor Jørgen**
19 **Tjørhom:**

20 **Erstatt linje 16 – 17 med:**

- 21 • **Prioritere ressurser til økt lærertetthet framfor utvidet skoledag og la SFO være et frivillig tilbud.**
- 22 • At alle kommuner og fylkeskommuner oppfordres til å utarbeide årlige kvalitetsmeldinger for grunn- og
23 videregående skole. Dette skal være et redskap for lokalpolitikere når de skal utvikle og forbedre
24 kvaliteten.
- 25 • At kristendom fortsatt skal utgjøre den kvantitativt største andelen av lærestoffet i det nye faget religion,
26 livssyn og etikk. Faget skal reflektere den stillingen kristendommen har i Norge.
- 27 • Arbeide for sunne måltider i skole og SFO.
- 28 • Ha rent, kaldt drikkevann og frukt og grønt i skolen og ha en trinnvis styrking av skolemåltidet.
- 29 • At alle elever skal gis mulighet til minimum én time fysisk aktivitet daglig i skoletida.
- 30 • At lærebøker i grunn- og videregående skole ikke skal inneholde og finansieres av reklame.
- 31 • At leirskoleopphold skal være gratis.
- 32 • Sikre tilbudet om morsmålsundervisning til elever med minoritetsbakgrunn.
- 33 • Sikre sidemålsundervisningen med sidestilt eksamensordning både for hovedmål og sidemål i to skilte
34 eksamener.
- 35 • Beholde karakterer på ungdomstrinnet.
- 36 • Styrke rådgivningstjenesten i ungdomsskolen, og arbeide videre med tiltak for å forenkle overgangen
37 mellom ungdomsskole og videregående skole.

39 **6.1.2. Læreren**

40 Læreren er en nøkkelperson i elevenes læring, derfor må lærerutdanningen styrkes. Flere lærere i skolen vil i
41 større grad bidra til en tilpasset opplæring gjennom tettere oppfølging av hver enkelt elev. Utover å øke
42 lærertettheten er det også positivt å få andre yrkesgrupper inn som medarbeidere på skolene.

43
44 Senterpartiet vil bedre lærernes arbeidsvilkår og gi dem mulighet og plikt til kontinuerlig faglig utvikling. En
45 kvalitetsmessig god lærerutdanning er avgjørende for å få den gode skolen vi ønsker.

46 Lærere må få tid til å konsentrere seg om læringsarbeidet. Rapportering, dokumentasjoner og tester må holdes
47 på et fornuftig nivå. Lærerne må trygges i sin rolle som leder i klasserommet. De skal være en voksenperson med
48 autoritet. Senterpartiet vil ha mer fokus på viktigheten av god skoleledelse, og rektors rolle for at vi skal få en
49 enda bedre skole.

50
51 Senterpartiet mener at foreldrene har det grunnleggende ansvaret for oppdragelsen av sine barn, og at skole og
52 hjem sammen har ansvar for barns opplæring. Derfor er det viktig å styrke samarbeidet mellom hjem og skole.

1 Alle foreldre kan bidra til sine barns læring. Foreldre må sees på som en ressurs i skolen. Et godt skole-hjem-
2 samarbeid kjennetegnes av at foreldre har reell medvirkning og medbestemmelse.

4 **Senterpartiet vil:**

- 5 • Øke lærertettheten og gjennomføre et kompetanseløft innen grunnskolen og videregående skole i
6 kommunene og fylkeskommunene gjennom å styrke kommuneøkonomien og sette krav til kvaliteten i
7 tilbudet.
- 8 • Styrke læreren som pedagog og sikre rett og plikt til gjennomføring av videreutdanning og
9 kompetansehevede tiltak som for eksempel hospitering. Desentraliserte tilbud er viktig for å nå dette
10 målet.
- 11 • Styrke pedagogikkfaget i allmennlærerutdanningen.
- 12 • Utvikle allmennlærerutdanningen i retning spesialisering for undervisning for 1. til 7. trinn og 4. til 10.
13 trinn. At allmennlærerutdanningen beholdes fireårig, men styrkes ved å legge større vekt på pedagogikk
14 og praksis.
- 15 • At undervisningspersonell ved lærerutdanningene skal ut i praksis i skolene hvert femte år for å ha en
16 praktisk oppdatering på skolehverdagen.
- 17 • Stille større til kompetanse innenfor ledelse og organisering for dem som er rektorer
- 18 • At det skal tilbys kurs for foreldre som vil lære om elevenes skolehverdag, sin egen rolle i barnas
19 opplæring, og ansvarsfordeling mellom foreldre og lærere.
- 20

21 **6.1.3. Tilpasset opplæring**

22 Tilpasset opplæring er et grunnleggende prinsipp i den norske skolen. Opplæringen skal være tilpasset evner og
23 forutsetninger hos elevene og krever et godt samarbeid mellom skole og hjem, samarbeid med en rekke
24 instanser i grunnopplæringen og at en spiller på ressurser utenfor skolen. Alle skoler må foreta kartlegginger som
25 fanger opp elevenes faglige utvikling slik at opplæringen kan tilpasses elevens behov. Enhver elev skal få en
26 opplæring som sikrer at han eller hun får utnyttet sine evner fullt ut. Elevene må få utfordringer som stimulerer til
27 utvikling av mer kunnskap gjennom hele skoleløpet.

28
29 Det er viktig at en mer kunnskapsorientert skole ikke utelukkende fokuserer på teoretisk kunnskap, men også
30 praktiske ferdigheter. Mange elever har behov for en opplæring som er mer praktisk innrettet. Både i forhold til
31 den enkelte elev og læringsmiljøet generelt er det viktig at retten til spesielt tilrettelagt undervisning blir sikret.
32 Denne undervisningen skal være et tilbud for elever med særskilte behov, som ikke kan dekkes innenfor rammen
33 av det ordinære undervisningstilbudet. Der dette behovet er til stede må tiltak settes inn så tidlig som mulig.
34 Senterpartiet ønsker ikke en utvikling med flere spesialskoler enn det nivå vi har i dag.

36 **Senterpartiet vil:**

- 37 • At ekstra tiltak mot elever settes inn tidlig i utdanningsløpet.
- 38 • Gi mulighet for en mer praktisk rettet opplæring fra 9. skoleår.
- 39 • At elever som er faglig sterke og tidlig ferdig med pensum, skal få fordype seg ytterligere i pensum og
40 utenom pensum.
- 41 • Ha tettere samarbeid mellom barnehage, grunnskole og videregående for å lette overgangen for den
42 enkelte elev.
- 43

44 **6.1.4. Struktur**

45 Mange skoler er fortsatt preget av manglende vedlikehold, læremidler som ikke er oppdaterte og mangel på
46 utstyr. Dette gir dårligere forutsetninger for god læring. Skolebygg må bygges med fleksible løsninger for variert
47 undervisning, men muligheten for vanlig klasseromsundervisning må alltid sikres.

48
49 Å gå på skole i nærmiljøet bidrar til å skape trygge rammer for den enkelte elev og til å bli sosialisert inn i sitt
50 nærmiljø. Senterpartiet ønsker en desentralisert skolestruktur for å oppfylle dette målet.

51

1 Det er viktig at den politiske og administrative organiseringen i kommunene ivaretar sitt ansvar som skoleeier.
2 Med nye reformer gjennom de siste årene og et betydelig delegert ansvar for skolen, er det viktig at skoleeierne
3 (kommunene og fylkeskommunene) satser på å skaffe seg kunnskap både om skoleledelse og om hvordan de
4 nasjonale målene skal settes i verk både pedagogisk og organisatorisk.

5 6 *Senterpartiet vil:*

- 7 • Opprettholde en desentralisert skolestruktur.
- 8 • Bygge fleksible skolebygg med mulighet for alternativ rominndeling.
- 9 • At alle elever skal tilhøre en fast klasse/gruppe med kontaktlærer. Dette skal ikke gå ut over mulighetene
10 til tilpasset opplæring og fleksibel organisering på tvers av elevgruppene
- 11 • At alle skoler sikres godkjent inneklima. Senterpartiet vil opprettholde rentekompensasjonsordningen for
12 skolebygg
- 13 • Styrke bibliotekjennesten og videreutvikle samarbeidet mellom skolebibliotek og offentlige bibliotek i
14 kommunen.
- 15 • Styrke den lokalpolitiske involveringen og ansvar i skolepolitikken.
- 16 • Oppfordre mindre kommuner til å styrke sin skolefaglige kompetanse gjennom å samarbeide med
17 nabokommuner om felles skolefaglige utfordringer.

18 19 **6.1.5. Entreprenørskap og IKT**

20 Det må legges til rette for at alle skoler får tilstrekkelig tilgang til nye læremidler og oppdatert
21 informasjonsteknologi. Elevene må trenes i å innhente og bearbeide informasjon kritisk. Det er viktig at det settes
22 fokus på sikker og fornuftig bruk av elektronisk kommunikasjon i skolehverdagen og som ikke skader en selv eller
23 andre.

24
25 Entreprenørskap må tidlig bli en del av skolehverdagen, og elevene skal møte de utfordringer og muligheter
26 entreprenørskap gir gjennom hele skoleløpet. Gjennom arbeid med elevbedrift skal evne til samarbeid,
27 nytenkning og ansvar trenes og utvikles.

28 29 *Senterpartiet vil:*

- 30 • At entreprenørskap skal være en viktig del av skolen, og at alle elever skal få være med på å etablere
31 og drive en elevbedrift.
- 32 • Styrke organisasjonen Ungt Entreprenørskap økonomisk.
- 33 • At det skal være fokus på fornuftig bruk av ny elektronisk teknologi, og at elevene skal lære om etikk og
34 konsekvenser av ufornuftig bruk.

35 36 **6.1.6. SFO**

37 Senterpartiet ønsker ikke en utvikling mot obligatorisk heldagsskole. Skolefritidsordningen (SFO) må videreføres
38 som et frivillig tilbud og videreutvikles som en fritidsarena med rom for allsidig lek, all-idrett og tilbud i samarbeid
39 med blant annet idrettslag og kultur- og musikkskoler. Organiseringen av SFO må være et lokalt ansvar, men det
40 må utarbeides veiledende retningslinjer for SFO som omhandler fysisk tilrettelegging og bemanningstetthet.

41 42 *Senterpartiet vil:*

- 43 • At SFO-ledere må ha formell pedagogisk eller barnefaglig kompetanse.
- 44 • Arbeide for å øke antall faglærte i SFO.
- 45 • At SFO hver dag tilrettelegger for fysisk og kulturell aktivitet, gjerne i samarbeid med kulturskole eller
46 frivillige organisasjoner.
- 47 • At SFO skal tilby leksehjelp i samarbeid med skole og frivillige organisasjoner.

1 **6.1.7. Styrket skolehelsetjeneste**

2 Skolehelsetjenesten er viktig både for å legge grunnlaget for god helse hos barn og unge, men også for å
3 forhindre frafall i videregående skole. Senterpartiet vil ha en helhetlig gjennomgang av skolehelsetjenesten som
4 tilbys på ungdomsskole og videregående skole. Målet er å styrke tilbudet gjennom mer tilstedeværelse, tettere
5 kontakt med ungdommene og tydeligere anbefalinger av hva innholdet i skolehelsetjenesten skal være.
6 Skolehelse- og PP-tjenesten må styrkes både gjennom å få ressurser til å ha åpne dører til barn og unge som
7 søker hjelp, og gjennom allment forebyggingsarbeid i skolene.

8

9 **Senterpartiet vil:**

- 10 • Sørge for at lett tilgjengelige helsestasjoner for ungdom finnes med åpningstider som er tilpasset
11 ungdom.
- 12 • Prioritere ungdomspsykiatrien sterkere. Det må bli et klarere ansvarsforhold mellom helsestasjon,
13 fastlege og spesialisthelsetjenesten.
- 14 • Bedre seksualundervisningen og prevensjonsveiledningen. Skolehelsetjenesten har erfaring og tillit blant
15 unge og må være sentrale i dette.
- 16 • Styrke veiledningstjenesten og informasjonsarbeidet rettet mot ungdom som blir ufrivillig gravide. Det er
17 viktig at samfunnet stiller opp både medisinsk, sosialt og økonomisk.

18

19 **6.2. Videregående utdanning**

20 **6.2.1. Variert videregående opplæring i hele landet**

21 Videregående opplæring er grunnlaget for videre studier, forberedelse til yrkeslivet, samt en fullverdig
22 yrkesutdanning for elever som tar et utdanningsløp som leder fram til fagbrev. Det er derfor viktig at den
23 videregående skolen gir elevene trening i å innhente og ta stilling til informasjon på egen hånd, ta ansvar for egen
24 læring, og arbeide selvstendig og sammen med andre. Senterpartiet vil ha tydelig fokus på kunnskap på de
25 studieforberedende linjene og større vekt på praktiske ferdigheter i de yrkesrettede studieretningene.
26 Undervisningen må være målrettet og elevene må oppmuntres og få motivasjon gjennom kunnskap om egen
27 læring og gjennom egne læringsmål. Alle videregående skoler må sikres tilstrekkelig vedlikehold og godkjent
28 inneklima.

29

30 Et bredt tilbud over hele landet er viktig for å gi alle et godt utdanningstilbud og muligheten til å bo hjemme mens
31 de går på videregående skole. Videregående utdanning med studiespesialisering innenfor enkelte
32 spesialområder må ha mulighet til å rekruttere elever fra hele landet. Begrunnelsen er å opprettholde god
33 faglighet og kvalitet. For å oppnå kvalitet og levedyktighet, må en sikre opptaksmuligheter i større geografiske
34 områder enn dagens mulighet innenfor fylkesopptak. Dette er i stor grad desentraliserte linjer som ikke
35 konkurrerer om elever mellom fylkene. Disse må gis status som landslinjer og finansieres av staten over
36 statsbudsjettet.

37

38 Entreprenørskap i utdanningsløpet er viktig både som læringsarena, og for å gi viktig kunnskap om – og lyst til –
39 å skape nye arbeidsplasser. Et sterkt og levedyktig arbeidsliv i hele landet krever arbeidskraft som er tilpasset
40 lokale forhold. Et nært samarbeid mellom skole og arbeidsliv er nødvendig både for å bedre kvaliteten på
41 kunnskapen og utnytte ressursene best mulig. Forholdene må legges til rette for oppdragsopplæring og
42 samarbeid med kultur- og foreningsliv. God rådgivning er avgjørende for at ungdom skal kunne ta de beste
43 valgene for å få en utdanning.

44

45 Ingen skal være nødt til å betale for reise til og fra skolen. Egenandel på skoleskys rammer særlig ungdom fra
46 utkantene, og er i strid med prinsippet om lik rett til utdanning. Ordninger med såkalte «miljøkort» eller
47 «ungdomskort» er gode tiltak for mange unge, men må være basert på frivillighet.

48

49 **Senterpartiet vil:**

- 50 • Videregående opplæring skal være gratis og ha et bredt til bud over hele landet. Ungdom skal ha rett på
51 plass og det skal være fleksibilitet i tilbudene.

- 1 • Styrke språkopplæringen. Gode kunnskaper i norsk og fremmedspråk er viktig både i videre studier og i
- 2 arbeidslivet.
- 3 • At opplæringen i norsk skal ta sikte på å utvikle elevenes praktiske ferdigheter i begge målformer. Vi vil
- 4 derfor fortsatt ha opplæring, karakterer og eksamen i sidemål. Opplæringen kan bedres ved å ta
- 5 sidemålet i bruk også i andre fag enn norsk.
- 6 • Arbeide for større variasjon i opplæringsformer i videregående skole. Dette forutsetter blant annet god
- 7 tilgang til bibliotek tjenester, internett-tilknytning, tilstrekkelig IKT-utstyr på alle skoler, samt etter- og
- 8 videreutdanning av lærere.
- 9 • At fravær fortsatt skal føres på vitnemålet. Antall permisjonsdager utvides til 16 dager. Det skal gjelde
- 10 tillitsvalgte både på riks-, regionalt og lokalt plan, deltakelse ved idretts- og kulturarrangement på krets-
- 11 og/eller landslagsnivå, samt kjøreopplæring.
- 12 • At den videregående skolen skal ha tett kontakt med næringslivet for å fremme entreprenørskap i
- 13 skolen.
- 14 • Verne elevenes rett til å bruke sitt eget språk i skolen. Nynorsk må sikres som fullverdig bruksspråk i
- 15 den videregående skolen. Dette forutsetter blant annet at lærebøker og arbeidsbøker foreligger på
- 16 begge målformer til samme tid og samme pris, og at det utvikles programvare på nynorsk.
- 17 • Jobbe for en fullstipendiering for elever i den videregående skolen, ved blant annet å heve
- 18 borteboerstipendet og ha et lærmiddelstipend som dekker utgifter i forbindelse med skoleutstyr.
- 19 • Sikre VG-linjer innenfor små fag rett til inntak av elever i fra hele landet.
- 20

21 **6.2.2. Yrkesfag og lærlinger**

22 Staten og partene i arbeidslivet må ta ansvar for å skape gode vilkår for yrkesfagene, og sørge for at ungdom gis

23 god informasjon om hvilke muligheter som ligger i en slik utdanning, og at det også finnes nok lærlingeplasser.

24 **Senterpartiet vil:**

- 25 • Skape flere lærlingeplasser gjennom økt informasjon til bedrifter, samordning mellom fylker, og ha flere
- 26 lærlingsplasser i offentlig sektor.
- 27 • Gi flere elever med yrkesfag mulighet til å ta et praksissemester i et annet land i Europa i læretida.
- 28 • Videreføre økonomisk støtte til lærlingeplasser innenfor tradisjonelle håndverksfag.
- 29 • Fjerne arbeidsgiveravgiften for lønnsutbetalinger til lærlinger.
- 30 • Etablere et samarbeid med næringslivet for å sikre verktøytilgang på de yrkesfaglige studieretningene.
- 31
- 32

33 **6.2.3. Frafall i videregående skole**

34 I dag er det stort frafall i den videregående skolen. Å få flere til å fullføre vil gi samfunnet stor gevinst og gjøre

35 ungdommene bedre i stand til å mestre eget liv. Senterpartiet mener et bredt sett av virkemidler er nødvendig for

36 å øke fullføringsgraden. Tiltak må være rettet inn mot økt samhandling med familiene, grunnskolen og

37 barnevernet i forebyggingsfasen, og et tettere samarbeid med Nav, arbeidsliv og høyere utdanningsinstitusjoner

38 underveis i skoleløpet. Ikke minst kreves tett og god oppfølging av skolehelsetjeneste og PPT.

39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • At fylkeskommunene utarbeider strategier for å hindre frafall i videregående skole. Dette kan være bedre
- 41 registreringssystem for fravær, tettere oppfølging fra lærere, oppfølging fra helsestasjoner og bedre
- 42 oppfølging av elever som bor på hybel.
- 43 • Redusere frafallet i videregående skole ved å øke antall lærlingeplasser betydelig og la elevene beholde
- 44 retten til skoleplassen sin.
- 45 • Legge til rette for alternative ordninger for elever som ikke klarer å fullføre skoleløpet innenfor normen.
- 46 Det kan for eksempel være mer praksis og mindre teori, eller opplæring som fører til praksisbrev.
- 47 • Ha et samarbeid med arbeidsmarkedstiltaksbedrifter for å få elevene som har droppet ut i aktivitet.
- 48 • Opprette en egen utdanning for rådgivere i grunn- og videregående skole for å gi elevene mulighet for
- 49 mer bevisste studievalg.
- 50
- 51

1 **6.2.4. Fagskoler, folkehøgskoler og private skoler**

2 Fagskolene skal være et utdanningstilbud som gir fordypning i spesielle yrkesfag ut over videregående skole.
3 Fagskolene ligger i feltet mellom videregående skole, høyskoler og universitet. De skal utdanne ledere med høy
4 kompetanse innenfor sin bransje. Mennesker med lang yrkeserfaring sikres også en mulighet til en høyere
5 lederutdanning. Fagskolene bør ha et tett samarbeid med næringsliv, høyskoler/universitet og regionale
6 myndigheter.

7
8 Fagskolene må sikres finansiering som gir forutsigbare rammer og mulighet til å møte endringer. Gjennom dette
9 må fagskolene søke å imøtekomme arbeidslivets behov for kompetanse gjennom opprettelse av nye tilbud og
10 utvikling av læreplaner.

11
12 Folkehøgskolene er en viktig del av skolesystemet og gir en god verdi- og kulturforankring. Skolene må få
13 mulighet til å beholde sin egenart, med vekt på kulturformidling og personlig utvikling for elevene. Fordypning i
14 spesielle emner og interesseområder er en viktig del av folkehøgskoleundervisningen.

15
16 Folkehøgskolene utgjør et godt supplement til videregående skoler og arbeidsliv. Elevenes innsats må fortsatt
17 verdsettes gjennom poeng for opptak til andre skoler. Senterpartiet vil arbeide for å sikre driftstilskuddet til
18 folkehøgskolene og videreføre stipendordningen for elevene.

19
20 Senterpartiet mener kommunene og fylkeskommunene må ha et helhetlig ansvar for all utbetaling av tilskudd til
21 både kommunale og frittstående skoler. Det innebærer at tilskuddet som i dag betales fra staten direkte til de
22 frittstående skolene, i stedet utbetales til kommunene/fylkeskommunene. De frittstående skolene bør få tilskudd
23 fra kommunene etter de samme prinsipper som den enkelte kommune/fylkeskommune har for tilskudd til egne
24 skoler.

25

7. Høyere utdanning og forskning

Mål

Kunnskap og utvikling av ny viten er middelet for at vi hele tida kan utvikle samfunnet. Forskning og utvikling legger grunnlaget for verdiskaping. Vi vil ha topp motiverte og dyktige studenter og forskere som vil bidra til å utvikle Norge. Senterpartiet vil at alle skal ha likeverdige muligheter til å ta høyere utdanning og at det sikres en fri og uavhengig forskning som øker vårt kunnskapsnivå uten at dette styres av kortsiktige økonomiske hensyn.

Å gi muligheten til utdanning og sikre fri og uavhengig forskning er fellesskapets ansvar. Utdannings- og forskningsinstitusjonene har et ansvar for å formidle kunnskap og utvikle ny viten til bruk i tråd med politiske prioriteringer og til beste for fellesskapet.

For å sikre tilgang til utdanning og utvikle kompetansebaserte arbeidsplasser over hele landet, er det viktig at utdannings- og forskningsinstitusjoner finnes i alle deler av Norge slik at alle skal kunne ta del i utviklinga av kunnskapssamfunnet.

7.1. Utdanning og forskning for framtida

7.1.1. Kvalitet i utdanningen

Norge vil i framtida bli stadig mer avhengig av kunnskap og kompetanse for å hevde seg i en internasjonal konkurranse. Vi må konkurrere på teknologi og kunnskap og trenger derfor satsing på forskning og utvikling. Miljø- og klimautfordringene tilsier også at vi må satse stort på utvikling av ny teknologi og alternative energikilder.

Senterpartiet vil ha en utdannings- og forskningspolitikk som setter klare mål og krav til studenter og som oppmuntrer til fordypning og forskning. Universitetene og høyskolene skal bidra til ny kunnskap og teknologi for samfunn og næringsliv. Det er viktig å sikre likeverdige utdanningsmuligheter, uavhengig av økonomi, bosted og funksjonsmuligheter.

Senterpartiet vil:

- At generell studiekompetanse fortsatt skal være hovedgrunnlaget for å bli tatt opp til høyere utdanning, men at det legges til rette for å bli tatt opp på høyere utdanning med realkompetanse.
- Gi førsteårsstudenter bedre oppfølging, slik at overgangen fra videregående skole blir lettere.
- Sikre bruk av eksterne sensorer ved utdanningsinstitusjonen.
- At det i samarbeid med videregående skoler settes i verk tiltak for å rekruttere til realfagsstudiene.
- At undervisninga ved universitet og høyskoler i all hovedsak skal være på norsk.
- Øke utvekslingen av studenter og forelesere.
- Øke kvoten for studenter fra fattige land.
- Legge til rette for at studenter med funksjonsnedsettelse kan delta i fagtilbudet på lik linje med andre.
- Styrke bruken av digitale læremidler innenfor høyere utdanning, inkludert fjernundervisning og etterutdanning.

7.1.2. Finansiering av institusjonene

Universiteter og høyskoler er viktige institusjoner for utviklingen i alle deler av landet. Antall studieplasser ved de høyere utdanningsinstitusjonene har blitt sentralisert over tid. Staten må styre denne utviklingen. Studieplassene må fordeles jevnere mellom fylkene slik at det blir mulig å utvikle universitets og/eller høyskoletilbudet i alle fylker.

1 Universitetene skal fortsatt ha et hovedansvar for grunnforskning og forskerutdanning, og gis en finansiering som
2 er stabil og forutsigbar. Senterpartiet vil derfor gå mot en utvikling som retter seg mot stadig mer avhengighet av
3 ekstern finansiering, og der bevilgningene i for stor grad svinger med studenttallet. En slik finansiering vil særlig
4 ramme små fag som retter seg mot særlige behov. Høy eller økt gjennomstrømming av studenter og produksjon
5 av studiepoeng er ikke et tilstrekkelig kvalitetskriterium. For å øke kvaliteten på undervisningen vil Senterpartiet
6 derfor arbeide for å styrke grunnfinansieringen av universiteter og høyskoler.

7
8 De offentlige høyskolene bør få midler til å styrke forskningsinnsatsen innenfor de fagområdene de har ansvaret
9 for. De statlige høyskolene skal drive forskningsbasert undervisning, og bør i større grad gjøres i stand til å tilby
10 mastergradsutdanning på sine felter. Statlige høyskoler har en spesiell oppgave i å utvikle relevante studier i
11 regioner som har et lavt utdanningsnivå, tilby et utdanningstilbud på høyskolenivå i nærheten av hjemstedet og
12 bidra til lokal næringsutvikling. Dette kan sikres både gjennom et desentralisert høyskolemønster, og ved at
13 skolene gir utdanningstilbud utenfor selve institusjonen gjennom desentraliserte og nettbaserte tilbud. Lokal
14 variasjon og spesialisering bør prioriteres framfor å gi et identisk tilbud over hele landet. Arbeidslivet og
15 høyskolene må samarbeide for å gi studentene arbeidspraksis i løpet av studietida, slik at arbeidslivet får tilgang
16 på arbeidskraft med relevant praksis. Senterpartiet mener at ansatte i vitenskaplige stillinger bør ha plikt til både
17 forskning og undervisning.

18 **Senterpartiet vil:**

- 19 • Opprettholde og styrke en desentralisert høyskolestruktur og motvirke sentralisering av de høyere
20 utdanningsinstitusjonene.
- 21 • At finansieringen av institusjonene skal være mindre avhengig av antall avlagte studiepoeng ved
22 institusjonen.
- 23 • Øke andelen av basisbevilgning til institusjonen.
- 24 • Gi økonomisk uttelling for nettverkssamarbeid.
- 25 • Stille krav til et visst antall uteksaminerte kandidater fra mastergrads- og doktorgradsprogrammer for å
26 opprettholde institusjonenes godkjenning.
- 27 • Sikre at de statlige høyskolene utvikler et nært samarbeid med regionalt nærings- og samfunnsliv, og på
28 den måten får utnyttet sitt regionale fortrinn.
- 29 • At fylkeskommunene og berørte kommuner i regionen som institusjonen hører til, må ha direkte
30 forslagsrett overfor departementet på eksterne styremedlemmer til styret.
- 31
- 32

33 **7.1.3. Studenten**

34 For å få studenter med gode resultater og som skal bidra til å bygge kunnskapsnasjonen Norge, må vi legge til
35 rette for en god studiehverdag. Senterpartiet mener at studentene må ha reelle muligheter til å studere på fulltid,
36 slik at de kan fullføre studiene på normert tid med gode resultater.

37 **Senterpartiet vil:**

- 38 • At ingen skal betale tilbake mer til Statens lånekasse for utdanning enn de har lånt. Studielånet skal
39 bare inflasjonsjusteres fra det tidspunktet studiene avsluttes.
- 40 • Øke stipend- og lånesatsene i tråd med pris- og kostnadsveksten.
- 41 • Øke tilgangen på studentboliger på stedene hvor dekningsgraden er minst. Staten bør betale 60 prosent
42 av de reelle kostnadene ved bygging av studentboliger
- 43 • Opprettholde tilskudd til studentbarnehagene.
- 44 • Opprettholde studentsamskipnadsordningen.
- 45 • At alle studenter skal ha tilgang på en helhetlig helsetjeneste i regi av den lokale studentsamskipnaden
- 46 • Prioritere at studenter skal få studielån og stipend for 11 måneder framfor dagens 10.
- 47 • At det fortsatt må være anledning til inntektsavhengig tilbakebetaling av studielån.
- 48 • At reisestøtte i forbindelse med studier i utlandet skal ta utgangspunkt i reisekostnader mellom
49 studiestedet og hjemstedet, det vil si også innen Norge.
- 50 • Gjenopprette kunstfagstipendet for norske studenter i Norge og i utlandet.
- 51 • Øke reisestipendet.
- 52

- 1 • Opprettholde stipendet til bortbeboende studenter.
- 2 • Fjerne formue som grunnlag for behovsprøving for studiestøtte.
- 3 • Vurdere om dagens kostnadsnorm gjør det mulig å være heltidsstudent og heve denne om den er for
- 4 lav.
- 5 • Bedre de økonomiske støtteordningene for studenter som får barn i studietida.
- 6

7 7.2. **Forskning**

8
9 Kunnskap er det fremste fundamentet for utvikling av sivilisasjon, kultur, samfunn og næringsliv. Grunnleggende, langiktig kunnskapsoppbygging krever en fri, uavhengig og kritisk forskning.

10 Kontakt mellom forskningsmiljøene og samfunnet ellers er avgjørende for å sikre praktisk bruk av
11 forskningsresultater i næringsutvikling og forvaltning. Formidling av forskningsresultater bidrar til en mer opplyst
12 samfunnsdebatt og kan reise viktige etiske problemstillinger. Etiske vurderinger må derfor integreres, særlig i
13 forskning som berører liv, helse og miljø.

14
15
16 Å kunne omsette forskningsresultater og utviklingsarbeid vil i framtida bli stadig viktigere for ny næringsutvikling
17 og arbeidsplasser i Norge. Omfanget av - og kvaliteten - på vår egen forskning og utvikling vil ha stor betydning
18 for konkurranseevnen. Senterpartiet står fast på målet om at forskningsinnsatsen skal opp på tre prosent av BNP.
19 I tillegg til større bevilgninger til forskning, må også næringslivet i enda større grad bidra til at målet nås.
20

21 7.2.1. **Grunnforskning**

22 Det offentlige har et særlig ansvar for å ivareta grunnforskningens kår og sikre forskerens frihet. Grunnforskning
23 gir de teoretiske gjennombruddene, som senere danner grunnlag for anvendt forskning, utviklingsarbeid og
24 kommersialisering. Det er viktig å sikre den frie forskningens kår ved universiteter og høyskoler, uavhengig av
25 mer tilfeldige svingninger i studenttallet.

26
27 **Senterpartiet vil:**

- 28 • Øke bevilgningene til vitenskapelig utstyr, men samtidig kreve bedre samarbeid om bruk av utstyr på
- 29 tvers av forskningsinstitusjonene.
- 30 • Etablere utstyrsordning hvor flere utdanningsinstitusjoner kan gå sammen om felles utstyr.
- 31 • Videreføre ordningen med Senter for fremragende forskning (SFF).
- 32

33 7.2.2. **Forskerutdanning og -rekruttering**

34 Vi har behov for at det forskes mer og at flere forsker i Norge. Det er en utfordring i forhold til et stort behov for
35 rekruttering til forskerstillinger, gode bygninger og utstyr. Senterpartiet vil arbeide for at forskning og forskere får
36 gode rammevilkår og at det settes inn tiltak som gjør at vi rekrutterer gode forskere. Vi vil ha et tettere samarbeid
37 mellom næringslivet og offentlige institusjoner for å rekruttere kandidater til doktorgradsstudium.

38
39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • Ha flere stipendiatstillinger med tilstrekkelig driftsmidler og tilgang på god veiledning
- 41 • Sette krav om at hovedveileder for doktorgradskandidater selv er aktiv forsker og også publiserer
- 42 vitenskapelige arbeider.
- 43 • At ved fullført doktorgrad kan doktoranden få nedskrevet studielånet.
- 44 • Styrke forskerutdanningen ved å gi sterkere insentiver til å etablere forskerskoler.
- 45 • Legge til rette for at forskerstillinger ved utdanningsinstitusjonene blir enklere å kombinere med familie,
- 46 noe som også vil bedre kjønnsbalansen.
- 47 • Likestille stipendiater med andre arbeidstakere med hensyn til sosiale rettigheter ved arbeidsledighet.
- 48 • At satsingen på teknologi og realfag skal gi utslag i fordelingen av stipendiatstillinger.
- 49 • Arbeide for å beholde flere forskere i Norge etter endt doktorgrad.
- 50

1 **7.2.3. Forskning, samfunn og næringsliv**

2 En utvikling av de naturgitte fortrinn vi allerede har her i landet bør danne grunnlag for hvilke forskningsfelt som
3 bør prioriteres særskilt. Et kunnskapsbasert næringsliv fordrer tett samarbeid mellom universiteter, høyskoler og
4 næringslivet selv. Veien fram til kommersialiserte resultater må gjøres lett og bedriftene må kunne nyttiggjøre seg
5 ny kunnskap og forskning.

6
7 *Senterpartiet vil:*

- 8 • Satse spesielt på forskning innenfor miljø og fornybar energi, vann, olje, gass og det marine feltet, der
9 Norge har spesielle forutsetninger.
 - 10 • Styrke forskning innenfor omsorgsfag for å heve kunnskapen og møte de framtidige utfordringene på
11 velferdsfeltet.
 - 12 • Videreføre ordningen med Senter for forskningsbasert innovasjon (SFI).
 - 13 • Gjennom videreutvikling av Skattefunn-ordningen stimulere til mer forskning i - og i regi av -
14 næringslivet.
 - 15 • Styrke forsknings- og utviklingsaktiviteten på regionalt nivå i samarbeid med lokalt næringsliv.
 - 16 • Styrke forskningsformidlingen for å få økt rekruttering, synlighet, tilgjengelighet og debatt rundt
17 forskning.
 - 18 • Arbeide for at de forskningsetiske problemstillingene får økt oppmerksomhet framover.
 - 19 • Etablere insentiver som gir institusjonene uttelling for forskningsformidling.
 - 20 • Øke andelen av basisfinansieringen fra Norges forskningsråd til de regionale forskningsinstituttene til
21 samme nivå som de nasjonale samfunnsvitenskaplige forskningsinstituttene (25 prosent).
- 22

23 **7.2.4. Internasjonalisering for bedre forskning**

24 Økt internasjonal utveksling av studenter og forskere/forelesere er viktig, både for å skape gjensidig internasjonal
25 forståelse og respekt, bli kjent med andre lands kunnskaps- og forskningsresultater, og utvide utdanningstilbudet.
26 Impulser og kompetanse utenfra er viktig for å øke vår egen kunnskap og kunne nyttiggjøre seg av dette i
27 næringslivet. Internasjonalt samarbeid bør i større grad skje gjennom utvekslingsavtaler mellom norske
28 læresteder og utenlandske institusjoner, og med særlig vekt på fagområder der vi trenger arbeidskraft og
29 kompetanse. Samtidig er det viktig å sikre god spredning, geografisk, sosialt og faglig.

30
31 *Senterpartiet vil:*

- 32 • Bedre utvekslingen av forskere og utvikling av forskernettverk både i Norge og internasjonalt, og styrke
33 de tverrfaglige forskningsmiljøene.
 - 34 • Etablere finansieringsordninger som fremmer forskningssamarbeid med internasjonale miljøer som er
35 særlig viktig for norske prioriterte forskningsområder.
 - 36 • Styrke forskning og forskningssamarbeid som fokuserer på internasjonal fattigdomsbekjempelse,
37 demokratisering, utvikling og menneskerettigheter.
 - 38 • Utvikle tiltak som gjør norsk forskning og Norge mer attraktivt for kunnskapsintensive bedrifter fra andre
39 land.
 - 40 • Forsterke den norske innsatsen i internasjonale fora der forskningspolitikken og -strategien utformes.
- 41

42 **7.3. Livslang læring**

43
44 Vi lever i en tid med raske omstillinger og rask utvikling på mange områder, samtidig som verden kommer oss
45 stadig nærmere, med de utfordringer om å tenke både globalt og lokalt dette medfører. Utfordringene er knyttet til
46 både yrkesliv, privatsfæren og samfunnsutviklingen. Bærekraft, aktivt medborgerskap og kritisk forbruk er stikkord
47 innenfor disse områdene som knytter seg til læring og kompetansebehov. Vi ser tydeligere enn før at utdanning
48 ikke er noe som bare hører til livets første fase. Vi må snakke om livslang læring. Samtidig ser vi store
49 utfordringer i at såpass mange voksne i dag mangler de lese- og skriveferdigheter de bør ha i et komplekst
50 samfunn. Videre må vi erkjenne at altfor mange ungdommer dropper ut eller ikke fullfører videregående
51 opplæring. Vi kan ikke akseptere dette, men bidra til at de kommer tilbake til organisert læring i voksen alder.

1 Derfor bør voksnes læring og kompetanseutvikling samordnes bedre med det eksisterende utdanningssystemet
2 på alle nivå.. Samtidig må en ved utformingen av systemene for voksnes læring ta hensyn til at voksne er i en
3 annen livssituasjon og har andre økonomiske forpliktelser enn førstegangsstudenter.
4

5 **Senterpartiet vil:**

- 6 • Bidra til å styrke program for basiskompetanse for voksne, bl.a. med økonomiske bidrag både fra det
7 offentlige og partene i arbeidslivet. Opplæring som arbeidsgiver har direkte gevinst av, bør betales av
8 arbeidsgiver.
- 9 • Bidra til at det offentlige ansvaret for voksnes rett til grunnopplæring til og med videregående skole blir
10 reell og lik over hele landet ved at fylkeskommunene får et samlet ansvar.
- 11 • Trekke videregående skoler og høgere utdanningsinstitusjoner aktivt med i utformingen av et system for
12 livslang læring
- 13 • Styrke vilkårene for voksnes læring allment bl.a. ved å fremme samarbeid mellom studieforbund,
14 næringsliv og offentlige myndigheter.
- 15 • Øke tilskuddene til studieforbundene
- 16 • Stimulere til videreutvikling av eksisterende studietilbud rettet mot yrkesaktive og videreutvikling av nye
17 studier ved høyskoler og universiteter.
- 18 • Stimulere til økt bruk av IKT for å gjøre det enklere å gjennomføre studier uten å måtte flytte til
19 studiestedene.
20

8. Velferd – trygghet – helse

Mål

Forebygging, trygghet ved sykdom, utjevning av helseforskjeller og et likeverdig og godt helse- og omsorgstilbud er overordnede mål for Senterpartiet. Vi vil styrke kommunehelsetjenesten gjennom en prioritering av forebyggende helsearbeid og økt satsing på desentraliserte behandlingstilbud. Målet er en "sømløs" helsetjeneste, med bedre kvalitet og helhetlige pasientforløp over institusjons- og sektorgrenser.

Senterpartiet mener at helse- og omsorgstilbudet er en fellesoppgave for kommunesektor og stat. Private helsetilbud kan være et supplement, men må reguleres og inngå i de offentlige helseplanene. Ideelle organisasjoner som er blitt en del av det offentlige tilbudet, må sikres gode vilkår.

Senterpartiets prinsipper er at all behandling skal kunne tilbys på lavest mulig effektive omsorgsnivå. Stabil tilgang til helsetjenester i nærmiljøet gir trygghet, og må være uavhengig av pasientens ressurser og bosted. Behandlingstilbud og oppfølging på beste omsorgsnivå for de største pasientgruppene, som kronikere og eldre, tilsier en oppbygging av flere distriktsmedisinske sentra, forsterkede sykehjemstilbud og styrking av de distriktspsykiatriske sentra.

Norge har fortsatt systematiske forskjeller i helsetilstand i befolkningen som skyldes ulikheter i økonomiske og sosiale bakgrunnsfaktorer, slik som utdanning og bosted. Senterpartiet mener at økt satsing på forebyggende helsearbeid må bli et sentralt virkemiddel for å utjevne helseforskjeller.

8.1. Folkehelse – fra reparasjon til forebygging

Senterpartiet vil gi folkehelsearbeidet en høyere politisk prioritet. Sunt kosthold og fysisk aktivitet er eksempler på viktige faktorer for folkehelse. Kulturaktiviteter og naturopplevelser betyr også mye, både i forebyggende arbeid og i rehabilitering. Et bo- og arbeidsmiljø som ikke utsetter innbyggere for helserisiko er også et prioritert mål for det forebyggende helsearbeidet. Boliger og uteområder der folk oppholder seg, må skjermes mot helseskadelig støy- og luftforurensning og stråling. Forebygging av skader og ulykker på arbeidsplasser må bli et prioritert felt i alle kommuner.

Foreldre, hjem og familie er vesentlig for utvikling av gode livsvaner hos barn og unge. Helsestasjoner, barnehager og skoler er andre sentrale arenaer for forebyggende helsearbeid. Både opplæring, fysisk aktivitet og inneklima er viktig for barnas framtidige helse. Tilstrekkelige arealer for gymnastikk og lek, vedlikehold av lokalene og god ventilasjon er enkle tiltak i en slik sammenheng.

Økt satsing på forebyggende helsearbeid vil lønne seg. Forebygging vil kunne redusere sosiale helseforskjeller, hindre utvikling av kroniske lidelser, gi økt tilgang på arbeidskraft, redusert behov for sykehusbehandling og gi lavere sosiale kostnader.

Senterpartiet vil at folkehelse og forebygging av sykdom skal være premissgivende for politiske beslutninger på alle samfunnsområder, både statlig, regionalt og lokalt. Mesteparten av det forebyggende helsearbeidet vil skje i kommunene. Kommunehelsetjenesten må derfor styrkes slik at forebyggende helsearbeid kan prioriteres.

Senterpartiet vil:

- Styrke det helsefremmende arbeidet ved et sektorovergripende samarbeid mellom departementene.
- Styrke forebygging i kommunene for eksempel gjennom helseråd og en folkehelsekoordinator i hver kommune, og gjennom interkommunalt samarbeid.
- At samfunnsmedisin og folkehelsearbeid må lovfestes og styrkes, blant annet i ny kommunehelselov.

- 1 • Gjennomgå og presisere kommunelegens og fastlegenes ansvar innenfor forebyggende helsearbeid i
- 2 kommunene og styrke fysio- og ergoterapitjenestene i kommunene.
- 3 • Gi frivillig sektor og organisasjonene en sterkere rolle i gjennomføringen av folkehelseiltak.
- 4 • At fagutdanningene gjennomgås med hensyn til å gi forebygging og rehabilitering bredere plass.
- 5 • Ha tiltak som sikrer innbyggere mot luftforurensning og støyforurensning i lokalmiljø og fortsette arbeidet
- 6 for å nå det nasjonale målet for støyreduksjon.
- 7 • At alle skoler og barnehager skal sikres godkjent inneklime.
- 8 • Utvide og styrke natteravnordningen.
- 9 • Styrke forskning på sosiale helseforskjeller.
- 10 • Arbeide for økt forskning på mulige skadevirkninger knyttet til elektromagnetisk stråling.

11

12 **8.1.1. Kosthold og ernæring**

13 Senterpartiet vil vektlegge tiltak som bidrar til at kostholdet i befolkningen endres i tråd med helsemyndighetenes
14 anbefalinger. Det er av stor betydning å fremme gode kostvaner hos barn og unge, vaner som kan videreføres i
15 voksen alder. Barn og unge tilbringer stadig lengre tid i barnehage og skole/ SFO. Derfor er barnehage og skole i
16 dag viktige arenaer for å utvikle gode kostvaner.

17

18 Men også eldres kosthold trenger særskilt oppmerksomhet, da mange grupper eldre av ulike årsaker står i
19 faresonen for å utvikle underernæring. Dette gjelder både hjemmeboende eldre og eldre som bor på institusjon
20 eller er innlagt på sykehus.

21

22 Amming er et effektivt tiltak for å fremme helse og forebygge sykdom hos spedbarnet. Det er viktig med ordninger
23 som bidrar til å opprettholde og styrke den positive ammekulturen i Norge.

24

25 **Senterpartiet vil:**

- 26 • Arbeide for at alle kommuner utvikler kompetanse og handlingsplaner for bedre ernæring i sine
- 27 institusjoner og i hjemmetjenester.
- 28 • At avgiftspolitikken på matvarer bygger opp under helsepolitiske mål for å fremme sunne matvaner.
- 29 Senterpartiet vil blant annet arbeide for fullt momsfratak på frukt og grønnsaker og for økte
- 30 sukkeravgifter.
- 31 • Ha økt bruk av godkjent sunnhetsmerking av matvarer
- 32 • Gi alle mødre tilgang på kunnskapsbasert rådgiving og støtte angående amming. Utrede muligheten for
- 33 betalt ammeferie slik at alle kvinner som ønsker og har mulighet til det, kan amme i samsvar med
- 34 helsemyndighetenes anbefalinger.

35

36 **8.1.2. Fysisk aktivitet og kultur gir bedre helse**

37 Det brede aktivitetsspekteret innen idrett, friluftsliv, kultur og frivillig arbeid gir i tillegg til sin egenverdi, økt
38 livskvalitet og bedre helse for deltakerne. Sammenhengen mellom fysisk aktivitet og helse er godt dokumentert.
39 Satsing på økt fysisk aktivitet krever tiltak på flere samfunnsområder – i barnehage, skole, arbeidsplass,
40 transport, nærmiljø og fritid. Samfunns- og arealplanlegging er et sentralt virkemiddel i folkehelsearbeidet.
41 Nedbygging av sentrale grøntområder ved fortetting i pressområder er eksempel på arealutvikling som kan bidra
42 negativt til folkehelsen. Det gjelder også trafikkfarlige skoleveier, som hindrer unge i å gå til og fra skolen.
43 Transport- og arealplanleggingen må samordnes for å skape nærmiljø som inviterer til aktivitet, bevegelse og
44 sunn livsstil.

45

46 **Senterpartiet vil:**

- 47 • Ha kraftig satsing på bygging av gang- og sykkelveier over hele landet.
- 48 • Sikre gode nærmiljø med bolignære grøntområder og lekeplasser/ ballbinger etc. Sikre allemannsretten
- 49 og allmennhetens tilgang til friluftsliv- og naturområder.

- 1 • Gi alle barn tilbud om varierte idrettsaktiviteter i samarbeid med idrettslag, skolen og kommunen.
- 2 • At utemiljøene ved skolene legges til rette slik at det stimuleres til fysisk aktivitet.
- 3 • Styrke helsestasjoner og skolehelsetjenestens rolle i arbeidet for å øke aktivitetsnivået blant barn og
- 4 unge.
- 5 • At alle elever skal gis mulighet til minimum én time fysisk aktivitet daglig i skoletida.
- 6 • Sikre bedre oppfølging av arbeidsmiljølovens krav om å vurdere tiltak for å fremme fysisk aktivitet blant
- 7 arbeidstakere, og at bedriftshelsetjenestens kompetanse brukes aktivt i dette arbeidet.
- 8 • Tilrettelegge fysiske omgivelser med vekt på tilgjengelighet for alle (universell utforming).

9

10 **8.2. Rusmiddelmissbruk**

11

12 Forebygging av rusmiddelmissbruk må stå sentralt i folkehelsearbeidet. Det trengs et kvalitetsløft på rusfeltet, i
13 forhold til forebygging, behandling og rehabilitering både lokalt og nasjonalt. Rusmiddelavhengige har ofte dårlige
14 levekår og store sosiale og helsemessige problemer. Mange rusmiddelavhengige har i tillegg til sitt rusproblem
15 psykiske lidelser. Boligtilbud for alle er også en utfordring. Mangelen på boliger er en kritisk faktor for å legge til
16 rette for overgang til en ikke-rusavhengig tilværelse. Varig bolig må tilbys fremfor bruk av hospits og andre
17 midlertidige tilbud, og oppfølging må varieres etter behov. Erfaringer viser at det er behov for særskilte tiltak i
18 storbyene.

19

20 **Senterpartiet vil:**

- 21 • At skolehelsetjenesten får en tydeligere rolle i forebygging og kartlegging av begynnende
- 22 rusmiddelmissbruk hos ungdom.
- 23 • Sikre økt kunnskap om rusmidler blant skolelever, foreldre og lærere blant annet gjennom utvikling av
- 24 læremidler og etterutdanning av lærere.
- 25 • Sikre helsearbeidere økt kompetanse om rusproblematikk og utvide tilbudet om opplæringstiltak for
- 26 ufaglærte.
- 27 • Styrke forskningen omkring forebyggende tiltak og behandling og rehabilitering av rusmiddelmissbrukere.
- 28 • Bedre kunnskapen om og sikre bedre hjelpetiltak for barn av rusmiddelmissbrukere.
- 29 • Utvikle formalisert samarbeid på rusfeltet mellom skole, politi, frivillige organisasjoner, primær - og
- 30 spesialisthelsetjenesten i alle fylker og kommuner.
- 31 • Sikre retten til individuell plan.
- 32 • Styrke behandlingsskapiteten. Behandlingstilbud må møtes med kvalitetskrav og følges opp med
- 33 jevnlige kontroller.
- 34 • Gjennomføre ventelistegarantien for barn og unge under 23 år med rusmiddelproblemer og/eller
- 35 psykiske lidelser.
- 36 • Øke antall avrusningsplasser.
- 37 • At det i hver helseregion opprettes egne rus- og avhengighetsklinikker på sykehus.
- 38 • Opprette rusakuttmottak i de største byene, slik at overdoseofre og andre under akutte ruspåvirkninger
- 39 kan bli lagt inn til avrusing, observasjon og utredning. Overgang herfra til ordinær utredning og
- 40 behandling bør være sømløs, det vil si ingen ventetid fra avrusing til behandling.
- 41 • Ha en sterkere satsing på lavterskeltilbud og forsterket ettervern.
- 42 • Arbeide for økt kommunal boligbygging til prioriterte grupper.
- 43 • Sikre økonomisk støtte til rusfrie arrangement og møtesteder.
- 44 • Videreføre ordning med tilskudd til rusmiddelpolitiske organisasjoner.
- 45 • At alle elever i ungdomsskole og videregående skoler blir involvert i rusforebyggende programmer.
- 46 • Gi økt støtte til pårørendesenter.

47

48

1 **8.2.1. Alkohol**

2 Alkoholforbruket er sterkt økende. Alkohol er det vanligste og mest misbrukte rusmiddel I tillegg til at
3 alkoholmisbruk forårsaker direkte helseskader, rammes også tredjepersoner i form av trafikkuulykker, voldsbruk,
4 kriminalitet og familieoppløsninger.

5
6 Kontrollert tilgang og høye avgifter er de mest virkefulle tiltakene for å begrense alkoholbruk og redusere
7 alkoholrelaterte skader. Forebyggende arbeid blant ungdom og heving av gjennomsnittelig debutalder for alkohol
8 har stor verdi, slik at alkoholbruk reduseres. Aldergrense for kjøp er et viktig forebyggende tiltak. Senterpartiet har
9 som mål å redusere alkoholforbruket i befolkningen.

10
11 **Senterpartiet vil:**

- 12 • Føre en restriktiv alkoholpolitikk og aktiv avgiftspolitik.
- 13 • Endre alkoholloven for slik å redusere maksimal skjenketid fra kl. 03.00 til kl 02.00.
- 14 • Innføre strengere kontroll av skjenkesteder og hardere reaksjoner ved brudd på skjenkebestemmelsene
15 og alkoholloven.
- 16 • Opprettholde Vinmonopolet.
- 17 • At Vinmonopolet etablerer utsalgssteder i alle kommuner som søker om det.

18 **Dissens – Kjersti Toppe, Anne Tingelstad Wøien, Anne K. Grimsrud:**
19 **Stryk linje 17.**

- 20 • Beholde tollkvotene for innførsel av alkohol.
- 21 • Ha økt fokus på forebygging av alkoholproblemer på arbeidsplasser.
- 22 • Beholde aldersgrensene for kjøp av alkohol og styrke håndhevingen av disse.
- 23 • Forsterke kampen mot illegal omsetning og smugling av alkohol.
- 24 • Øke oppslutningen om alkoholfrie soner, som på offentlige areal, i trafikken, i samvær med barn og
25 ungdom, på idrettsarrangement i arbeidslivet og i organisert fritid.
- 26 • Sikre økt informasjon om skadevirkningene av alkoholbruk under svangerskap.

27

28 **8.2.2. Tobakk og snus**

29 Redusert tobakksbruk vil bety et stort løft for folkehelsen. Selv om antall dagligrøykende er redusert med 70 000
30 fra 2006 til 2007, er andel røykende fortsatt 21 prosent.

31
32 Røykeforbud, avgiftsforhøyelse for røyketobakk og kampanjer som er gjennomført i den seinere tid, er det mest
33 kraftfulle som er gjort innen forebygging på lang tid. Denne type innsats må forsterkes.

34
35 **Senterpartiet vil:**

- 36 • Ha fokus på forebygging av tidlig røykestart i form av skolebaserte tiltak, salgsbegrensende tiltak og
37 tobakksfrie oppvekstarenaer.
- 38 • Ha sterk satsing på tilbud om hjelp til røyke- og snuseslutt.
- 39 • Gå inn for forbud mot synlig oppstilling av tobakk og snus.
- 40 • Ha økt kunnskap og informasjon om virkninger av snusbruk særlig rettet mot ungdom.

41

42 **8.2.3. Narkotika**

43 Narkotikamisbruk er et stort samfunnsproblem i Norge. Narkotika rammer både brukere, pårørende og
44 lokalsamfunn hardt. Senterpartiet vil ikke liberalisere narkotikalovgivning. Forbudet mot import, omsetning,
45 oppbevaring og bruk av narkotika skal opprettholdes. Innsatsen må målrettes for å hindre produksjon, innførsel
46 og omsetning. Tilgangen på ulovlige narkotiske stoffer må reduseres for å hindre nyrekruttering og økt bruk.
47 Tollvesenets og politiets innsats i det narkotikaforebyggende arbeidet må styrkes. Målet med
48 stoffavhengighetsbehandling i Norge bør fortsatt være stoffrihet, mens LAR (legemiddelassistert rehabilitering)
49 skal være et supplement.

50

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • Videreføre strenge straffer ved narkotikalovbrudd, og opprettholde lovforbudet mot cannabis.
3 • Forby bruk og besittelse av anabole steroider, styrke arbeidet mot doping i idrettsmiljøene og blant
4 tenåringer.
5 • Øke innsatsen mot bruk av sentralstimulerende midler som amfetamin og kokain.
6 • Krav om dokumentasjon ved resept må gjelde for alle legemidler som er reseptpliktig i Norge også ved
7 privatimport ved forsendelse.
8 • Øke antallet institusjonsplasser i alle helseregioner.
9 • At behandlingsinnsats innenfor spesialisthelsetjenesten må følges opp av ettervern og tilbud om bolig,
10 sysselsetting, skolegang og nettverksbyggende tiltak.
11 • Etablere polikliniske behandlingstilbud for cannabisavhengige i de største byene, i tråd med erfaringer
12 fra forsøk i Oslo, Kristiansand, Stavanger og Tromsø.
13 • Øke ressursbruken på lavterskeltiltak slik som feltpleiestasjoner eller andre lavterskel helsetilbud knyttet
14 f. eks til dagsentre, varmestuer eller boligtilbud.

15
16 **Dissens – Kjersti Toppe, Elisabeth Gundersen:**

17 **Nytt punkt:**

- 18 • ***Gå i mot opprettelse av sprøyterom.***
19
20 • Sette inn økte ressurser for å redusere tilgang på narkotika i fengslene.
21 • At innsatte med avhengighetsproblemer i større grad får sone i behandlingsinstitusjon etter
22 straffegjennomføringslovens § 12.
23

24 **8.3. *Kommunehelsetjenesten***

25
26 Helse- og omsorgstjenesten i kommunene er grunnmuren i hele vår helsetjeneste og er et offentlig ansvar. Den
27 aller største delen av forebygging og helse- og omsorgsarbeidet blir gjennomført nettopp i kommunene. De siste
28 årene har imidlertid spesialisthelsetjenesten og sykehussektoren stått i fokus og fått mesteparten av
29 ressursøkningen på helsebudsjettet. Senterpartiet vil nå ha et kraftig løft for å prioritere og styrke
30 primærhelsetjenesten i kommunene. En velfungerende kommunehelsetjeneste er nødvendig dersom vi skal greie
31 å møte fremtidens utfordringer både innen forebygging, eldreomsorg, behandling og rehabilitering.
32 Kommunehelsetjenesten må styrkes både kapasitetsmessig og kvalitetsmessig. For å lykkes med dette er økt
33 rekruttering til helse- og omsorgsyrkene avgjørende. Helsefagutdanningene er viktig for å kunne nå dette målet. I
34 tillegg er det viktig at leger/ sykepleiere i utdanningsforløpet har praksis i kommunehelsetjenesten og innen
35 eldreomsorgen for å bygge opp kompetanse og som rekrutteringstiltak. Vi vil gjennomgå fastlegeordningen på ny
36 for å få til økt tilgjengelighet og bedre samhandling med andre kommunale tjenester og med
37 spesialisthelsetjenesten. Spesielt må fastlegens rolle i forhold til utfordringene innenfor eldreomsorg, rusomsorg
38 og for pasienter med psykiske lidelser klargjøres. Parallelt må forskning og fagutvikling innen allmennmedisin
39 styrkes. Det er og avgjørende at det kommer på plass flere fellesløsninger og bedre samhandling mellom
40 kommune- og spesialisthelsetjenesten for å sikre et bedre og "sømløst" omsorgs- og helsetilbud.

41
42 **Senterpartiet vil:**

- 43 • Styrke kommuneøkonomien slik at kommunene gjøres i stand til å utvikle gode helse- og
44 omsorgstjenester og sikre rekruttering av nødvendig helsepersonell.
45 • Sikre kommunene mer midler til offentlig legearbeid for å øke legedekningen på sykehjem, i
46 skolehelsetjenesten, helsestasjoner samt i fengsler, legevakt og akuttmottak for kommuner som har
47 dette.
48 • Stimulere til interkommunalt samarbeid for å sikre at alle kommuner har tilstrekkelig faglig kompetanse
49 og gode tilbud innenfor legevakt, psykiatri, barnevern og rusomsorg.
50 • Styrke helsestasjonsvirksomheten og skolehelsetjenesten.
51 • Utvikle en ambulansetjeneste som også kan håndtere psykiatriske pasienter i større grad som en
52 erstatning for politiet når pasienter blir lagt inn etter tvangsvedtak.

- 1 • Økt satsing og forpliktende plan for utbygging av boliger til mennesker med psykiske lidelser,
2 rusmiddelmissbrukere eller psykisk utviklingshemming.
- 3 • At alle kommuner tilbyr ordning med voldtektsmottak. For mindre kommuner kan dette eventuelt skje i
4 legevaktsamarbeid med andre kommuner.
- 5 • At ordning med grønn omsorg/"Inn på tunet" videreutvikles i kommunene, spesielt innen
6 rehabiliteringsområdet.
- 7 • Legge grunnlaget for utvikling av nye og bedre samarbeidsformer mellom kommunehelsetjenesten og
8 spesialisthelsetjenesten.
9

10 **8.3.1. Eldreomsorg**

11 Andelen eldre i befolkningen vil øke markert i årene som kommer. Det er positivt at folk lever lengre og at de
12 eldres helse bedres. Men utviklingen setter også krav til "flere hender" til omsorg, høyere kompetanse blant de
13 ansatte i eldreomsorgen og bedre kvalitet og innhold i tjenestene. Dette setter store krav til godt lederskap,
14 kompetanseutvikling og ikke minst til rekruttering av ansatte til eldreomsorgen i kommunene. Foruten
15 helseprofesjonene, må også andre faggrupper, slik som kulturarbeidere, aktivitører, samt frivillige
16 organisasjoner bidra til å gi flere brukere et mer tilpasset tilbud og en hverdag med større innhold.
17

18 En grunntanke for Senterpartiet er de eldre sin mulighet til å kunne bo hjemme så lenge de ønsker det. Samtidig
19 må alle kunne ha trygghet for at eldre pleietrengende får et tilbud om institusjonsopphold når situasjonen krever
20 det. Flere undersøkelser fra tilsynsmyndighetene har dessverre vist at mange eldre har vært henvist til egen bolig
21 eller omsorgsbolig i påvente av sykehjemsplass. Omsorgstilbudet for eldre må være helhetlig og fleksibelt og
22 inneholde ulike botilbud. Det må fortsatt gis statlige tilskudd til å bygge ut den nødvendige kapasiteten i heldøgns
23 pleie- og omsorgstilbud. Også de tilhørende dagaktivitetstilbudene må dekkes av tilskuddsordningen. Mange eldre
24 sliter med ensomhet. En helhetlig omsorgstjeneste må inkludere kultur, aktivitet og trivselstiltak, for en
25 meningsfull hverdag og forebygging av ensomhet. Kommunene bør tilrettelegge for ulike boformer for eldre som
26 ønsker en mer sosial boform.
27

28 For å møte fremtidens utfordringer innen eldreomsorgen vil Senterpartiet sette klare kvalitetsmål på tjenestene.
29 De eldre som har behov for omsorg skal ha krav på rett hjelp, til rett tid, utført i størst mulig grad av fast hjelper. Vi
30 vil ha en særskilt satsing på forebyggende helsetiltak blant eldre i kommunene og på økt kapasitet og kvalitet i
31 hjemmetjenester/åpen omsorg. Senterpartiet vil bygge ut ordningen med "forsterkede sykehjem" for å sikre bedre
32 samhandling mellom helsenivåene.
33

34 **Senterpartiet vil:**

- 35 • Gjennomføre kapasitetsvekst og kompetanseløft innen eldreomsorgen i kommunene gjennom å styrke
36 kommuneøkonomien og sette krav til kvaliteten i tilbudet. Ansatte må sikres rett og plikt til gjennomføring
37 av videreutdanning og kompetansehevede tiltak. Desentraliserte tilbud er viktig for å nå dette målet.
- 38 • Sikre rekruttering og gi de ansatte bedre arbeidsvilkår gjennom blant annet å tilby større
39 stillingsprosenter og fjerne uønsket deltid.
- 40 • Bygge ut tilstrekkelig med omsorgsboliger, sykehjemsplasser og dagtilbud. Boligtilbudet må være
41 fleksibelt. Minst 15 prosent av sykehjemsplassene bør reserveres for kortidsopphold/avlastning.
42

43 **Dissens – Nils Aarsæther, Kjersti Toppe, Elisabeth Gundersen:**

44 **Nytt punkt:**

- 45 • ***Innføre lovefestet rett til sykehjemsplass til eldre som etter medisinsk-faglig vurdering har vedtak***
46 ***på behovet for dette.***
- 47
- 48 • Ha botilbud som bidrar til økt aktivitet og sosial omgang og motvirker ensomhet blant eldre, Slike
49 alternative boformer kan eies av de eldre selv slik at de selv kan bestemme hvordan de vil ha det i sin
50 alderdom.
- 51 • Ha flere aktivitørstillinger og etablere et bedre kulturtilbud for eldre gjennom en styrking av "Den
52 kulturelle spaserstokken". Dagaktiviteter også for hjemmeboende må inkluderes i ordningen.

- 1 • Støtte opp om frivillighetssentraler, eldresentra og andre forebyggende tiltak. Det bør være
2 frivillighetssentraler i alle kommuner.
- 3 • Øke legedekningen blant annet med geriatriere og øke annen bemanning på sykehjem.
- 4 • Styrke allmenntilleggsmedisinen og den faglige kompetansen når det gjelder geriatri, rehabilitering og
5 forebygging.
- 6 • At alle kommuner bør gi tilbud om hjemmebesøksordning for eldre over 75 år, for en vurdering av helse-
7 og omsorgsbehov og fysisk tilrettelegging.
- 8

9 **8.3.2. Demens**

10 En økende gruppe pasienter med spesielt behov for et tilrettelagt omsorgstilbud, er personer med demens og
11 deres pårørende. Senterpartiet mener det er avgjørende å utvikle og styrke demensomsorgen slik at kvaliteten i
12 tilbudet heves. God demensomsorg innebærer tidlig diagnostisering, hjelp og bistand til å kunne bo hjemme så
13 lenge som mulig, og tilrettelagte sykehjemstilbud eller bofellesskap ved behov. Personer med demens må møtes
14 med respekt.

15 Helsearbeidere må sikres økt kompetanse om demens gjennom opplæring og videreutdanning. Gruppen med
16 yngre demente må ha rett til et tilpasset omsorgstilbud. Hjemmeboende må få tilbud om tilrettelagt dagtilbud i sitt
17 nærmiljø. Rettsikkerheten til personer med demens må klargjøres og sikres gjennom en ny nasjonal standard. De
18 pårørendes situasjon, rettigheter og medvirkning må også bedres.

21 **8.3.3. Omsorgslønn**

22 Senterpartiet vil ha en gjennomgang av omsorgslønnsordningen. Vi vil styrke rettighetene og legge bedre til rette
23 for dem som velger å selv utføre pleie av eldre, syke og funksjonshemmede i nære relasjoner. Omsorgslønn må
24 være et reelt valg for den enkelte, og ikke en konsekvens av manglende tilbud fra det offentlige. Staten skal
25 dekke minst 50 prosent av kommunenes utgifter til omsorgslønn.

27 **8.3.4. Forsterkede sykehjem**

28 Allfor mange eldre opplever ved sykdom å bli sendt frem og tilbake mellom sykehus, hjem og de lokale omsorgs-
29 og helsetjenestene. Senterpartiet vil derfor innføre en reform med forsterkede sykehjem. Dette er egne
30 institusjoner eller avdelinger som er forsterket med bred medisinsk faglig kompetanse med høyere legedekning og
31 spesialisert kompetanse blant de ansatte. Et forsterket sykehjem vil kunne ferdigbehandle eldre pasienter som
32 har vært innlagt på sykehus og sikre et bedre tilbud for eldre som har behov for tett oppfølging etter
33 sykehusopphold. Utbygging av "forsterkede sykehjem" vil hindre re-innleggelser, optimalisere de eldre
34 helsetilstand og funksjonsnivå, bedre kvaliteten i kommunens omsorgstilbud og spare helseforetakene for utgifter.
35 Disse sykehjemmene eller avdelingene vil kunne etableres gjennom interkommunalt samarbeid.

36 "Forsterkede sykehjem" skal ha et tett samarbeid med både sykehusene og primærhelsetjenesten. De skal være
37 et supplement og komme i tillegg til en generell styrking av bemanning og bedring av legedekningen ved vanlige
38 sykehjem. Kommunene skal ha ansvaret både for organisering og drift, mens finansiering dekkes i et spleiselag
39 mellom kommune og helseforetakene. Senterpartiet vil ha langsiktige avtaler for finansiering av en slik ny
40 landsdekkende ordning. Prinsippet må være at staten ved hjelp av øremerkede midler dekker merkostnadene ut
41 over det en vanlig sykehjemsplass koster.

44 **8.3.5. Psykiatri**

45 Senterpartiet vil ha fortsatt økt satsing på psykisk helsearbeid – særlig knyttet til barn og unge. Senterpartiet vil at
46 det fortsatt skal stilles krav om at veksten i ressursbruk skal være større innen psykiatri- og rusfeltet enn for
47 somatiske sykdommer. Det må stilles mer konkrete krav til faglighet og til økt kvalitet i tilbudet. Mange som blir
48 henvist til psykisk helsevern møter i dag ikke psykiater eller psykologspesialist, noe som igjen kan medføre
49 mangelfull diagnosesetting, behandling og oppfølging.. Rettighetene til personer med psykiske lidelser må

1 ivaretas på en bedre måte. Økt kunnskap, holdningsendring og mer brukermedvirkning er viktig for å bedre
2 situasjonen til mennesker med psykiske lidelser. Ventetid for behandling må reduseres betraktelig.
3

4 Det er viktig med et større fokus på forebyggende tiltak innen psykiatri. Spesielt gjelder det tidlig intervensjon i
5 barnehage og skolesammenheng. Gode allmennlegetjenester til mennesker med psykiske problemer er
6 avgjørende for å motvirke et langvarig sykdomsforløp
7

8 **Senterpartiet vil:**

- 9 • Øke rekrutteringen av psykologer og annet helsepersonell med spesialutdanning innen psykiske lidelser
10 til kommunehelsetjenesten.
- 11 • Sikre helsearbeidere i kommunen økt kompetansen om psykiske lidelser. Det gjelder fastleger,
12 hjemmesykepleie, skolehelsetjenesten m.m.
- 13 • Ha lavterskell tilbud i alle helseforetak og økt behandlingsskapasitet i tilbudet for akutt psykisk syke.
- 14 • Sikre rask vurdering og diagnostisering utført av kvalifisert personell.
- 15 • Arbeide for å utvikle nye behandlingsstrategier med sikte på å redusere bruk av tvang i psykiatrien.
- 16 • Styrke samhandlingen mellom de distriktpspsykiatriske sentraene (DPS) og kommunehelsetjenesten for
17 eksempel med ambulerende team.
- 18 • Etablere tverrfaglig skolehelsetjeneste, hvor ulike faggrupper skal være representert, og der en etablerer
19 fast veiledning mellom BUP (barne- og ungdomspsykiatrien) og skolehelsetjenesten i kommunene.
- 20 • Bedre pasientrettigheter for psykisk syke.
- 21 • Arbeide for større åpenhet rundt psykiske lidelser.
- 22 • Økt fokus på de psykiske følgene ved bruk av visse typer rusmidler.
- 23 • Styrke helse- og omsorgstjenestene til pasienter med kombinert rus- og psykiatriproblematikk.
- 24 • Styrke samarbeidet mellom barne-, ungdoms- og voksenpsykiatri slik at overgangen blir lettere for den
25 enkelte.
- 26 • Bygge ut tilstrekkelig med institusjonsplasser innen barne- og ungdomspsykiatrien
27

28 **8.3.6. Rehabilitering**

29 Alle som trenger det, må få tilbud om rehabilitering etter sykdom. Rehabilitering øker livskvaliteten og bidrar til at
30 pasienter raskere blir selvhjulpne og eventuelt også kan komme tilbake til arbeidslivet. Senterpartiet vil arbeide
31 for en opptrappingsplan for rehabilitering som etterfølges av konkrete tiltak og reell kapasitetsøkning. Økt kvalitet i
32 tilbudet, styrking av fagmiljøet og rekruttering av fagpersoner er sentrale utfordringer. Spesialisert rehabilitering
33 som for eksempel gis på Sunnaas for trafikkskadde, må ivaretas. Finansieringsordningene må gjennomgås.
34 Tilbudene ved de private rehabiliterings- og opptreningsinstitusjonene må sikres med en forutsigbar finansiering.
35 For å sikre en mer individuell tilrettelagt rehabilitering må bruk av individuell plan styrkes. Grønn omsorg/Inn på
36 tunet der rehabilitering knyttes opp mot for eksempel landbruket er et viktig og nyttig tiltak og må styrkes.
37

38 **8.3.7. Egenandeler**

39 Det store flertallet i Norge er godt i stand til å betale for helsetjenestene. Men høye egenandeler på helsehjelp
40 kan hindre grupper med dårlig betalingsevne i å ta kontakt med helsevesenet for sine helseplager. Høye
41 egenandeler kan slik bidra negativt og forsterke de sosiale helseforskjellene i Norge. Senterpartiet ønsker en
42 gjennomgang av egenandelssystemet med sikte på mer differensierte satser, bedre skjerming av utsatte grupper
43 og bedre innretning i forhold til helsepolitiske prioriteringer. Det vil også innebære høyere egenandeler for "ikke-
44 prioritert" behandling.
45

46 **8.3.8. Tannhelse**

47 Senterpartiet vil arbeide for en omfattende tannhelsereform hvor utgiftene til tannbehandling på sikt dekkes av
48 Folketrygda. Det er imidlertid flere tiltak som må gjøres på kort sikt for å bedre tannhelsen til større deler av
49 befolkningen.
50

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • Senke terskelen for offentlig støtte og innføre offentlig finansierte tannhelsetjenester for personer i
- 3 rusmiddelomsorgen, innsatte i fengsel og personer med spesielle behov.
- 4 • Ha gratis tannlege fram til fylte 21 år.
- 5 • Innføre en større informasjonskampanje rundt god tannhelse i grunnskolen hvor et tett samarbeid
- 6 mellom den lokale tannhelsetjenesten og skolen er elementært.
- 7 • Trekke tannlegen mer aktivt med i opplæringen i barnehage og grunnskole for å forebygge
- 8 tannproblemer.

9

10 **8.4. Samhandling mellom kommunehelsetjenesten og**

11 **spesialisthelsetjenesten**

12

13 Senterpartiet ønsker å endre strukturen i pasientbehandlingen. Vi vil ha tettere samarbeid mellom de som gir

14 helsetjenestene på alle nivå, og mellom profesjonene i behandlingsskjeden. Vi vil gjennomgå den lovmessige og

15 ressursmessige oppgavefordelingen mellom de kommunale helse- og omsorgstjenestene og de statlige

16 helseforetakene. Samhandlingen mellom kommuner og helseforetak må lovfestes for å styrke helsetilbudet blant

17 annet innen rusomsorg, eldreomsorg, psykiatri, svangerskapsomsorg og rehabilitering. En slik ansvarsreform skal

18 sikre innbyggerne bedre kvalitet i de lokale helse- og omsorgstjenestene og gi det forebyggende helsearbeidet et

19 kraftig løft.

20

21 Det er avgjørende at man greier å utvikle en helhetlig og sammenhengende behandlingsskjede med et

22 forpliktende samarbeid mellom kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten. En ubrutt behandlingsskjede

23 fra stedet pasienten befinner seg, gjennom kommunehelsetjenesten til sykehuset er best for pasienten.

24 Senterpartiet vil etablere flere distriktsmedisinske sentre og distriktspsykiatriske sentre og andre intermedisære

25 tilbud.

26

27 Det er viktig at profesjonene i helsetjenesten deltar i planlegging og tilrettelegging av et helhetlig og

28 sammenhengende helsetilbud og utvikler et bedre partnerskap til beste for pasientene.. Kommunene og staten

29 må i større grad styre tilbudene slik at helsesektoren kan utvikle nye løsninger.

30

31 **Senterpartiet vil:**

- 32 • Ha lovbestemt samhandling mellom nivåene
- 33 • Utvide det kommunale helsetilbud på nivå som i dag ligger mellom kommunehelsetjenesten og
- 34 spesialisthelsetjenesten.
- 35 • Ha økt interkommunalt samarbeid – særlig mellom småkommuner.
- 36 • Ha forsterkede sykehjem med bedre legedekning og bedre samarbeid med sykehuslegene.
- 37 • Etablere distriktsmedisinske senter og flere mobile team fra spesialisthelsetjenesten som kan bistå
- 38 kommunene og primærhelsetjenesten i utredning og igangsetting av tiltak.
- 39 • At kommunehelsetjenestens ansvar for forebyggende helsearbeid styrkes blant annet gjennom at
- 40 lærings- og mestringssentrene blir en kommunal oppgave eventuelt i samarbeid med sykehus.
- 41 • Fjerne gråsonene mellom statlig og kommunal rehabilitering.
- 42 • At det opprettes felles fagorgan i hver kommune og i hvert fylke med deltakelse fra både
- 43 kommunehelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten som skal legge til rette for samhandling
- 44 • At pasientene skal behandles på rett nivå, til rett tid og med rett kompetanse. Lavest mulig effektive
- 45 omsorgsnivå (LEON-prinsippet) legges til grunn. Rutiner for innleggelse og utskriving av pasienter må
- 46 forbedres.
- 47 • At fastlegeordningen tilpasses et nærmere samarbeid med sykehusene.
- 48 • At kommunelegenivået forsterkes med kompetanse innen geriatri, rus/psykiatri, og samfunnsmedisin.
- 49 • Ha IT-basert informasjonsutveksling der alle ledd deltar.

1 **8.5. Spesialisthelsetjenesten - sykehussektoren**

2
3 En sterkere prioritering av forebyggende helsearbeid og av kommunehelsetjenesten og bedre samhandling med
4 kommunehelsetjenesten vil minske presset og redusere behovet for utredning og behandling i
5 spesialisthelsetjenesten. Ved behov må imidlertid alle sikres tilgang til spesialisthelsetjenester av høy kvalitet,
6 uavhengig av bosted og personlig økonomi. Staten, ved storting og regjering, skal utvikle lover og rammer for en
7 nasjonal helsepolitikk, og ha et overordnet ansvar for ressurstildeling, forskning og utdanning, men driftsansvar
8 og lokal tilpassing må skje gjennom et desentralisert gjennomføringsansvar.
9

10 Den medisinske utviklingen går svært raskt. Dette gir oss muligheter til å hjelpe flere. Men vi stilles også overfor
11 vanskelige etiske spørsmål knyttet til behandlingsformer, og hvor ressursinnsatsen skal settes inn. Det må foretas
12 avveininger mellom hvilke tjenester som skal være det offentliges ansvar, og hvilke tjenester som ikke skal være
13 det. Senterpartiet vil fortsatt styrke tilbudet innen psykiatrien og ha økt fokus på geriatri (eldremedisin),
14 rehabilitering, rusomsorg og helsetjeneste for kronikere.
15

16 Senterpartiet var i mot statliggjøringen av sykehusene og mener at dette har svekket det politiske ansvaret og
17 vanskeliggjort samfunnets innsyn med og kontroll av sykehusene. Målet om styrket samarbeid med
18 kommunehelsetjenesten, aksept for variasjoner ut fra lokale forhold og hensynet til demokratisk styring forutsetter
19 en desentralisert sykehusstruktur og økt folkevalgt styring av sykehusene. Derfor vil Senterpartiet fortsatt arbeide
20 for en regionalt folkevalgt styring av sykehusene.
21

22 **Dissens – Nils Aarsæther, Kjersti Toppe, Anne K. Grimsrud:**

23 **Erstatt linje 17 – 20 fra "Målet.." med:**

24 *Senterpartiet innser at å reversere en så omfattende reform, kan gå ut over pasientene. Senterpartiet vil i*
25 *stedet gjennomføre en grundig evaluering og omlegging av foretaksmodellen. Viktige element i*
26 *omleggingen må være økt folkevalgt representasjon og mer langsiktig planlegging med større*
27 *forutsigbarhet. Folkevalgte organer både regionalt og nasjonalt må bli mer direkte involvert i viktige*
28 *beslutninger. Stortinget må hvert fjerde år behandle en langtidsplan for Helse- Norge tilsvarende*
29 *Nasjonale Transportsplan, og at det her gjøres vedtak om sykehusstruktur, investeringer og nasjonale*
30 *behandlingstilbud basert på omfattende høringsrunder i fylkestingene. Det må vedtas 4-årsplaner ved det*
31 *enkelt regionforetaket med langtidsbudsjetter som rulleres årlig. Stortinget må vedta helsesektorens*
32 *inntekstrammer i mai/juni med virkning for neste års helsebudsjetter.*
33

34 **8.5.1. Sykehusøkonomi**

35 Det må foretas en gjennomgang av det økonomiske fundamentet i spesialisthelsetjenesten. Sletting av
36 akkumulert gjeld må vurderes, og ny åpningsbalanse fastsettes.

37 Sp vil at regnskapsloven skal gjelde for spesialisthelsetjenesten slik at helseforetakene har et helhetlig ansvar for
38 både investeringer og drift. De økonomiske forutsetningene i hele behandlingsskjeden må ses i sammenheng og i
39 samsvar med de målsettingene som skal gjelde. Senterpartiet mener det må være en sammenheng i
40 bevilgningene til investeringer, utstyr og drift slik at eier og de enkelte sykehus kan forvalte budsjettmidlene på en
41 måte som fremmer kvalitet og effektivitet i helsetjenesten. Finansieringen av sykehusene skal kombinere
42 hensynet til likeverdig pasientbehandling uavhengig av lidelse og bosted samtidig som det stimuleres til effektiv
43 ressursutnyttelse.
44

45 **Senterpartiet vil:**

- 46 • At andelen innsattsstyrt finansiering (ISF) ikke skal overstige 40 prosent.
- 47 • Skille mellom sykdomstilfeller hvor ISF egner seg, og hvor det ikke er anvendelig – eksempelvis ved
- 48 sammensatte og kroniske sykdommer og innenfor psykiatri og rus.
- 49 • Utvikle finansieringsordninger for kroniske sykdommer, psykiatri og rus som fremmer større fokus på og
- 50 mer effektiv behandling av disse pasientene.
- 51 • Motarbeide byråkratiseringen og statlig detaljstyring norsk helsevesen.
- 52

1 **8.5.2. Lokalsykehus - for en desentralisert sykehusstruktur**

2 Senterpartiet vil at behandling alltid skal tilbys på lavest mulig omsorgsnivå, nærmest mulig pasientens hjem
3 (etter LEON-prinsippet; lavest mulig effektive nivå). 50-70 prosent av alle akuttinnleggelses kan behandles på
4 lokalsykehusnivå. Et helsevesen med en desentralisert sykehusstruktur er mest hensiktsmessig, gir nødvendig
5 nærhet til brukerne og bedre muligheter for samarbeid mellom sykehusene og den kommunale helse- og
6 omsorgstjenesten.

7
8 Lokalsykehusene utgjør derfor en viktig del av spesialisthelsetjenesten, og spiller en grunnleggende rolle når det
9 gjelder å gi folk trygghet i hverdagen. Særlig viktig er akuttinntakene, ambulansetjenesten og fødeavdelingene.
10 Akuttfunksjoner må opprettholdes for å gi innbyggerne nærhet til øyeblikkelig hjelp og det må settes krav til
11 kvaliteten i tilbudet.

12 *Senterpartiet vil:*

- 13 • Slå ring om lokalsykehusene.
- 14 • At lokalsykehusene tilføres flere oppgaver. Behandling av mindre spesialiserte sykdommer av stort
15 omfang må desentraliseres i større grad. Høyspesialiserte sykdommer bør motsatt sentraliseres til få,
16 større sykehus for å sikre kvaliteten i tilbudet. .
- 17 • At eldres lidelser får større fokus på lokalsykehusene gjennom styrking av geriatrisk kompetanse
- 18 • At fødetilbud for lavrisikofødsler bør være tilgjengelig ved alle lokalsykehus.
- 19 • Utvikle tilbud om distriktsmedisinske sentra
- 20
- 21

22 **8.5.3. Høy kvalitet**

23 Det skal være høy kvalitet i behandlingen. Dette krever satsing på forskning og utdanning, og en differensiering
24 og ny funksjonsfordeling av behandlingstilbud. Korte ventetider, rett behandling og god pasientoppfølging må
25 sikres.

26
27 Utdanning av helsepersonell må ta hensyn til at vi står foran økte behov innen geriatri, rehabilitering og psykiatri.
28 Vi vil få flere kronikere og eldre med et sammensatt sykdomsbilde. Akutttilbudet må ses i sammenheng med
29 kvaliteten i det prehospitalt tilbudet. En høyspesialisert ambulanse med tilstrekkelig kompetanse er en viktig del
30 av akutttilbudet.

31
32 Spesialisthelsetjenesten må tilby en sammenhengende svangerskaps-, fødsels- og barselstjeneste. Den
33 kommunale jordmortjenesten må videreutvikles for å sikre et sammenhengende og godt faglig tilbud til de
34 fødende.

35
36 Bruken av alternativ behandling er økende. Det må satses mer på forskning og informasjon om helseeffekter og
37 mulige bivirkninger av alternativ behandling.

38 *Senterpartiet vil:*

- 39 • Ha en akuttberedskap av høy kvalitet i hele behandlingsskjeden som sikrer pasientene rask og god
40 akuttbehandling.
- 41 • At ny oppgavefordeling sikrer god kvalitet i tilbudet ved de ulike sykehusene
- 42 • At utdanningskapasiteten av leger, sykepleiere, hjelpepleiere og annet sykehuspersonell tilpasses
43 behovet
- 44 • Bygge ut ambulansetjenestene slik at tiden fra man trenger hjelp til man er under kyndig behandling
45 reduseres.
- 46 • At fødestuer kan være et supplement til sykehus ved store avstander
- 47 • Gjennomføre en studie av den norske spesialisthelsetjenesten. Oppgaven skal utføres av eksterne,
48 internasjonale eksperter.
- 49 • Styrke arbeidet med organdonasjon slik at donorpotensialet blir utnyttet og behovet for organdonasjoner
50 blir dekket.
- 51
- 52

1 **8.6. Etiske konflikter fra livets begynnelse til livets slutt**

2

3 Et befruktet egg er spiren til et nytt liv. Samfunnet har plikt til, gjennom lovgivning og på annen måte, å gi det
4 ufødte barnet og kvinnen egnet beskyttelse.

5

6 Døden i høy alder er den naturlige avslutning av livet. God hjelp i den siste levetiden gir trygghet og livskvalitet
7 også i denne fasen. Pleie, omsorg og lindring av smerte og andre plager er nødvendig. Flere bør få anledning til å
8 dø hjemme eller på sykehjem. Unødvendige sykehusinnleggelses skal unngås. Forsterking av sykehjem kan
9 bidra til dette.

10

11 Bio- og genteknologien må møtes ut fra den grunnholdningen at alle mennesker har rett til liv, uavhengig av
12 utviklingsmuligheter og evner. Lovverket innenfor bio- og genteknologien må ivareta de positive mulighetene som
13 ligger innenfor dette feltet, samtidig som det settes klare grenser for hva som er etisk, medisinsk og
14 ressursmessig akseptabelt. Bruk av stamceller og terapeutisk kloning kan bli en ny måte å helbrede alvorlige
15 sykdommer på. Med den rivende utviklingen som skjer innen bioteknologisk forskning, er det viktig at nye
16 problemstillinger og kunnskap blir gjort tilgjengelig og lagt fram for åpen debatt.

17

18 **Senterpartiet vil:**

19

- Gå imot bruk og forskning på befrukta egg, fostervev og aborterte fostre hos mennesket.
- Ha en restriktiv politikk når det gjelder bruk av stamceller, genteknologi, men åpne for unntak når det gjelder diagnostikk for alvorlige, arverlige og livstruende sykdommer.
- Gå i mot terapeutisk kloning og genterapi. At fostervannsdagnostikk bare skal tilbys risikogrupper.
- Videreføre dagens abortlovgivning.
- Bygge på hospice-filosofien som tilbud til døende. Det innebærer å gi all behandling som kan lindre, og pleie og omsorg som retter seg mot de fysiske, psykiske, sosiale og åndelige behovene til pasienten.
- Ikke tillate aktiv dødshjelp.
- Lovregulere bruk av organer og vev fra døde personer.
- Bedre informasjonen om organdonasjon, slik at folk kan ta et standpunkt så tidlig som mulig.
- Ha en restriktiv bruk av DNA-opplysninger i offentlig virksomhet og forbud mot bruk av slike opplysninger i kommersiell virksomhet.

30

31

9. Arbeid og velferd

Mål

Grunnlaget for et godt velferdssystem er trygghet for inntekt og et velferdstilbud som fanger opp de som ikke har mulighet til å skaffe seg inntekt gjennom eget arbeid. Senterpartiets velferdspolitik har som mål å støtte opp under innbyggernes evne til å styre eget liv og utvikle egne muligheter.

Senterpartiet ønsker et velferdssystem som gir likeverdige tjenester til alle grupper i hele Norge. Individuelle rettigheter skal sikres gjennom et lovverk som gir trygge rammer både for de som mottar og de som yter velferdstjenestene. Kommunenes ansvar for sosiale tjenester gir mulighet til at vedtak fattes nærmest dem vedtaket angår, og slik tilpasses den enkeltes behov.

Trygdeytelser og sosiale ytelser skal utvikles gjennom ordninger hvor plikt til å yte etter evne følges av rett til hjelp etter behov. Arbeidsliv og velferdstjenester skal utfylle hverandre som virkemidler for å oppnå sosial og økonomisk utjevning. Fortsatt forenkling av lovverk og saksbehandling skal bidra til at de med rettigheter og behov får tilgang til de tiltak som fungerer.

9.1. Arbeidsliv for alle

Senterpartiet vil skape et inkluderende arbeidsliv og delta i dugnaden for å møte utfordringene knyttet til diskriminering, likestilling og arbeidsmiljø på norske arbeidsplasser. Vi må sørge for at arbeidslivet i større grad enn i dag nyttiggjør seg av den kompetansen som personer med nedsatt funksjonsevne har tilegnet seg. Et inkluderende arbeidsliv vil bidra positivt til verdiskapningen og til utviklingen av kompetanse og arbeidsmiljø på arbeidsplassene.

Senterpartiet mener behovet for arbeidskraft først og fremst må løses ved å få flere av de som i dag står utenfor arbeidslivet i arbeid. Arbeidsinnvandring må ikke brukes som et skjult virkemiddel for å holde lønns- og arbeidsvilkårene på et kunstig lavt nivå. Økt arbeidsinnvandring, særlig etter EUs østutvidelse, har synliggjort problemet med sosial dumping. Senterpartiet ønsker å tilrettelegge for en sunn arbeidskraftutveksling med andre land. Senterpartiet mener arbeidet mot sosial dumping er avgjørende for å kunne bevare den nordiske velferdsmodellen, høy sysselsetting og et menneskevennlig arbeidsliv. Allmenngjøring av tariffavtaler er den enkeltbestemmelsen som har fått størst betydning for å forebygge og hindre sosial dumping,

9.1.1. Et likestilt arbeidsliv

Senterpartiet vil:

- Støtte tiltak og ordninger som gir lik lønn for likeverdig arbeid.
- Følge opp likelønnskommisjonens forslag om øremerkede lønnsmidler i stat - og kommuneoppgjøret, for å utjevne lønnsgapet mellom utøvere innen helse-, omsorg og utdanning og profesjonsgrupper med tilsvarende utdanningsløp.
- Sikre arbeidstakere som ønsker det rett til heltidsarbeid.
- Ha et landsomfattende prosjekt der alle kommunene kartlegger omfanget av deltidsarbeid, og utarbeider tiltak med sikte på å unngå bruk av ufrivillig deltid.
- Bidra til at arbeidsgivere bruker tilretteleggingstilskudd for å redusere sykefraværet blant gravide, i tråd med arbeidsmiljøloven og avtalen om inkluderende arbeidsliv.
- At loven om yrkesskadeerstatning skal gjennomgås og tilpasses alle yrkesgrupper.

1 **9.1.2. Inkluderende arbeidsliv**

2 *Senterpartiet vil:*

- 3 • Utvikle et tettere samarbeid mellom fastlege, helsestasjoner, skolehelsetjeneste,
4 rådgivningstjeneste og Nav for å få ned det stadig økende antall unge som uføretrygdes på grunn av
5 psykiske lidelser over i utdanning og arbeid.
- 6 • Arbeide for at antidiskrimineringsloven skal forplikte det offentlige og private arbeidsliv til å inkludere og
7 tilrettelegge etter behov arbeidsplasser for personer med nedsatt funksjonsevne.
- 8 • Legge til rette for at det opprettes flere statlige traineeprogrammer for personer med nedsatt
9 funksjonsevne og bidra til kunnskap om uføretrygd som varig lønnstilskudd i norsk arbeidsliv.
- 10 • Arbeide for at integrering av personer med nedsatt funksjonsevne gis høyere prioritet i avtalen om et
11 inkluderende arbeidsliv.
- 12 • At Nav etablerer egne system for oppfølging av personer med nedsatt funksjonsevne, som bidrar til at
13 langt flere får tilgang til opplæring og arbeid framfor trygding.
- 14 • Bruke næringslivet som aktiv partner i Nav gjennom tilstedeværelse.
- 15 • At ordningen med arbeidsreiser for personer med nedsatt funksjonsevne skal være et fleksibelt og
16 fullgodt tilbud som sikrer brukerne tilgang til arbeidslivet.
- 17 • Styrke arbeids- og utdanningsrettede virkemidler for personer med nedsatt funksjonsevne.
- 18 • Sikre gode varige tilrettelagte arbeidsplasser økonomisk slik at etterspørselen dekkes og kvaliteten på
19 tilbudet er tilfredsstillende.
- 20 • Innføre rett til lønn for alle som arbeider i en VTA-bedrift.

22 **9.1.3. Seniorpolitikk**

23 *Senterpartiet vil:*

- 24 • Arbeide for at seniorennes kompetanse utnyttes bedre ved at flere som ønsker det kan stå lengre i
25 arbeid.
- 26 • At staten skal være forbilde for resten av arbeidslivet ved å sette i gang effektive seniortiltak.
- 27 • Arbeide for samme mulighet til kompetanseutvikling gjennom hele yrkeslivet, uavhengig av alder.
- 28 • Legge til rette for at arbeidslivet kan gi varierte oppgaver og utfordringer og større egeninnflytelse, samt
29 fleksible arbeidsbetingelser i forhold til arbeidstid og arbeidsmåter.
- 30 • Bidra til holdningsskapende arbeid som kan synliggjøre at seniorer er ønsket i arbeidslivet.
- 31 • At det skal lønne seg å kombinere pensjon med arbeid og fjerne avkortingsreglene for alle under 70 år.
- 32 • Gi langvarig innsats i ubetalt omsorg og pleie bedre uttelling i pensjonsrettigheter.
- 33 • Bidra til forståelse for at pensjonistenes frivillige innsats i kulturliv og velferdstiltak styrker
34 velferdssamfunnet og tilrettelegge for denne innsatsen.
- 35 • Fjerne krav til aldersgrenser i lovgivningen som begrenser mulighetene til å stå i arbeid og erstatte dette
36 med krav til helseerklæringer.

37 **9.1.4. Sosial dumping**

38 *Senterpartiet vil:*

- 39 • Bidra til en arbeidslivspolitik som sikrer alle arbeidstagere i Norge likeverdige lønns- og arbeidsvilkår og
40 motarbeide sosial dumping.
- 41 • Støtte arbeidet med å få flere bransjer underlagt tariffbestemmelser og forenkle prosedyrene for
42 allmenngjøring av tariffavtaler.
- 43 • Gi vikarer og tilkallingsvakter samme vern under arbeidstilsynet som andre arbeidstakergrupper.
- 44 • Begrense mulighetene for å erstatte langtidssykemeldte fulltidsvakter over lengre tid med vikarer i
45 kortidsvikariat. Tilsvarende bør den økende bruken av vikarer i stedet for fast ansatte i virksomheters
46 permanente funksjoner og oppgaver motvirkes.
- 47 • Styrke Arbeidstilsynets mulighet til kontroll og gi tilsynet nødvendige sanksjonsmuligheter for å kunne
48 reagere raskt og effektivt på lovbrudd.
- 49 • At rettighetene til ansatte i sektorer med lav organisasjonsgrad skal gis større fokus og prioritering i
50 arbeidet mot sosial dumping enn i dag.

- 1 • Sørge for at lovverk og politisk initierte tiltak sikrer at ILO-konvensjonen om arbeidstakerne rettigheter
2 som trådte i kraft i 2008, overholdes.
3

4 **9.2. Alderspensionistene**

5
6 Den nordiske velferdsmodellen har som mål å dekke folks behov for økonomisk grunntrygghet gjennom offentlige
7 velferdsordninger, uavhengig av personlig økonomi. Utforming av pensjonspolitikken er en sentral del av
8 velferdsordningene, og alderspensjon og uførepensjon gjennom folketrygden er en av bærebjelkene i vårt
9 velferdssamfunn.

10
11 Senterpartiet har deltatt i et bredt pensjonsforlik i Stortinget for å sikre at folketrygden også i framtida skal gi en
12 grunntrygghet for eldre og uføre. Senterpartiet vil følge utslaget av reformen nøye og har som klart sikre mål å
13 videreføre en utjamning av pensjonsinntektene uavhengig av tidligere inntekter.
14

15 **Senterpartiet vil:**

- 16 • At Folketrygden fortsatt skal være bærebjelken i inntektssikringen for pensjonister.
- 17 • At oppsparing av inntektsavhengig tilleggspensjon skal sikre en oppsparing i folketrygden som gir
18 pensjonsutbetalinger i forhold til egen innsats.
- 19 • At omsorgsopptjening ved pass av egne barn eller pleie av nære pårørende skal sikre kompensasjon for
20 avbrudd i inntektsbringende arbeid.
- 21 • At pensjonspremier i alle offentlige pensjonsordninger skal være kjønnsnøytrale og at andre kollektive
22 pensjonsspareordninger utformes kjønnsnøytralt.
- 23 • At tjenestepensjonsordninger skal utformes slik at de virker som et supplement til folketrygden og
24 bygger opp under arbeidslinjen. Dette gjelder også AFP.
- 25 • At selvstendig næringsdrivende skal sikres likeverdige muligheter til pensjonssparing med lønnstakere
26 gjennom forsikringsbaserte ordninger som supplement til folketrygden.
- 27 • At de statlige bidragene til AFP-pensjoner må gis med tilsvarende effekt på pensjonsutbetalingene også
28 for de som ikke omfattes av AFP-ordninger.
- 29 • At ulønnet omsorgsarbeid etter opprettelsen av Folketrygden i 1967 og fram til 1992 skal gi opptjening
30 av pensjonspoeng etter 1992-reglene.

31 **9.3. Et inkluderende og tilgjengelig samfunn**

32
33 Et godt samfunn er åpent for alle. For Senterpartiet er det viktig at ingen hindres fra å delta og leve slik de ønsker
34 fordi de diskrimineres. Senterpartiet vil derfor arbeide for å øke tilgjengeligheten for personer med nedsatt
35 funksjonsevne og motarbeide diskriminerende holdninger. Ofte kan medmenneskers fordommer være årsak til
36 utstøting fra arbeids-, fritids- og øvrig samfunnsliv. Senterpartiets mål er et samfunn som inkluderer og er
37 tilgjengelig også for de som i dag, i enkelte eller mange sammenhenger, holdes utenfor.
38

39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • Arbeide for at lovkravet i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven skal utvides til også å gjelde
41 tilgjengelighet og service innenfor vare- og tjenestesektoren.
- 42 • Sikre en god, offentlig og lokal hjelpemiddeltjeneste, med korte ventetider for alle typer hjelpemidler.
- 43 • Fjerne 26-års aldersgrense på hjelpemidler til trening, stimulering og aktivisering.
- 44 • Ha en offentlig finansiert servicehundordning.
- 45 • Styrke TT-ordningen økonomisk og sørge for ordninger som sikrer full fleksibilitet i bruk av ordningen
46 over fylkesgrensene.
- 47 • Legge til rette for at fylker og kommuner som kan utvikle gode ordninger for bestillingstransport.
- 48 • Utvikle en "ett-kortordning", som sikrer brukervennlighet ved bruk av fritids-, syketransport- og arbeids-
49 og utdanningsreiser.
50

1 **9.4. Sosial rettferdighet**

2
3 Fattigdom er knyttet til helsetilstand, evne og mulighet for å skaffe egen inntekt, kjønn og alder. Senterpartiet vil
4 bygge et forebyggingssamfunn, framfor et reperasjonssamfunn. Rettferdig fordeling og et godt velferdstilbud
5 hindrer sosial marginalisering. Målet er å sette enkeltindividet i stand til selv å styre sitt liv og finne veier ut av
6 vanskelige livssituasjoner. Alle som har behov for det skal ha trygghet for at samfunnet kan tilby et fungerende
7 sikkerhetsnett. Senterpartiet vil styrke innsatsen mot misbruk av velferdsordninger, og underforbruk som følger av
8 at enkelte ikke kjenner eller får tilgang til sine rettigheter.
9

10 **9.4.1. Støtte ved sykdom**

11 *Senterpartiet vil:*

- 12 • Utvide sykepengeperioden ut over ett år for personer med alvorlige diagnoser som er under aktiv
13 behandling.
- 14 • Gi selvstendige næringsdrivende samme rettigheter som arbeidstakere til sykelønn og ved barn/ andre
15 pårørendes sykdom.
- 16 • Gi pårørende rett til pleiepenger til omsorg for syke og sterkt pleietrengende familiemedlemmer, på linje
17 med dagens ordning for barn under 18 år.
18

19 **9.4.2. Hjelp tilbake på jobb og ut i jobb**

20 *Senterpartiet vil:*

- 21 • At utprøving, rehabilitering, kvalifisering og attføring sikres langvarige og forutsigbare avtaler
22 dersom anbud brukes.
- 23 • At Nav-reformen kontinuerlig evalueres og korrigeres for å unngå køer og flaskehals i
24 behandlingssystemet.
- 25 • Styrke den lokalpolitiske innflytelsen over Nav-kontorene gjennom lokale styrer eller brukerråd.
- 26 • Sikre at Navs virkemiddelapparatet brukes slik at rehabilitering, og attføring til arbeid kan starte
27 uavhengig av om sykemeldingsperioden er over eller ikke
- 28 • Styrke tilbudet med arbeidsrettet rehabilitering for eksempel gjennom tilbud der helsemessig
29 opptrening og arbeidstrening foregår parallelt.
- 30 • Styrke samarbeidet mellom stat, kommune, frivillig sektor og partene i arbeidslivet for at Nav-
31 reformens intensjon om bedre samordning til det beste for brukerne skal lykkes.
- 32 • Sikre et tiltaksnivå på arbeidsmarkedstiltak som har rom for lange og sammensatte løp.
- 33 • Utvikle og styrke kvalifiseringsprogrammet i hele landet med mål om alle skal gis rett til individuell
34 plan med mål om arbeid, og færrest mulig skal trenge sosialhjelp.
- 35 • Styrke brukermedvirkningen i Nav-systemet.
36
37

38 **9.5. Sosial boligpolitikk**

39
40 Egen bolig er en viktig del av grunnlaget for et godt liv. Senterpartiet mener at alle skal ha rett til å eie eller leie
41 egen bolig til en pris de har mulighet til. En god boligpolitikk er en viktig del av velferdspolitikken og av det sosiale
42 sikkerhetsnettet som enhver har rett til. Fellesskapet har et ansvar for å sikre at de som trenger hjelp til å skaffe
43 seg bolig, og at de får et godt alternativ til å bo på gata eller på hospits. Veien fra gata til egen bolig krever flere
44 ulike ordninger og tiltak, og vi må ha en helhetlig boligpolitikk for å sikre at alle får eget tak over hodet.
45 Kommunene har et stort ansvar i boligpolitikken og må stimuleres til å gjøre en innsats.
46

47 Ungdom og enslige er grupper som kan ha vanskeligheter med å komme seg inn på boligmarkedet og
48 Senterpartiet mener at det må føres en boligpolitikk som også gjør det mulig for de med lavere inntekter og liten

1 egenkapital å skaffe seg egen bolig. Senterpartiet vil bruke Husbanken aktivt som et instrument i en sosial
2 boligpolitikk.

3

4 **Senterpartiet vil:**

- 5 • Videreutvikle bostøtten ved å heve inntektsgrensene.
- 6 • Bygge flere spesialtilpassede boliger med oppfølgingstjeneste som alternativ til gata eller hospits.
- 7 • Øke antall kommunale utleieboliger med 5000.
- 8 • Styrke arbeidet med boliger for psykisk utviklingshemmede og personer med psykiske lidelser.
- 9 • Ha et statlig tilskudd til installering av heis i gamle bygårder.
- 10 • Styrke ordningen med tilpasningstilskudd for tilrettelegging av egen bolig
- 11 • Legge til rette for at flere kan få startlån i Husbanken.
- 12 • Iverksette et nasjonalt selvbyggerprosjekt.
- 13 • Vurdere flere helhetlige bydelssatsinger for bedre bomiljø i andre byer slik som det er gjennomført i
- 14 Groruddalen i Oslo.
- 15

10. Familie-, likestillings- og forbrukerpolitikk

Mål

Senterpartiet vil gi barn- og unge gode og likeverdige oppvekstvilkår gjennom en bevisst familiepolitikk. Gode lokalsamfunn er by og bygd er ei viktig ramme for oppveksten og fellesskapet skal ved å sikre og oppfylle individuelle rettigheter, bidra til at alle barn får en trygg oppvekst.

Senterpartiet vil at alle skal kunne delta i yrkes- og samfunnsliv uavhengig av sosial bakgrunn, ressurser, kjønn og seksuell orientering.

10.1. Trygg oppvekst

Senterpartiet ser på familien som den grunnleggende sosiale enheten i samfunnet. Barns behov for omsorg, trygghet, ro og nærhet må tilfredsstilles der. Men også barnehage, skole, SFO, og lokale kultur- og idrettstilbud er viktige arenaer for å skape trygge og gode oppvekstmiljø.

Den moderne hverdagen legger et sterkt tidspress på dagens barn og unge. Mange barnefamilier føler at de får for lite tid sammen, ikke minst i småbarnsfasen. Det er viktig å utvikle ordninger som hjelper foreldre til å kunne kombinere yrkesaktivitet og barneomsorg. Spesielt viktig er det å legge bedre til rette for at fedre tar aktivt del i det nyfødte barnets hverdag.

Senterpartiet vil:

- Videreføre barnetrygden som en generell trygdeytelse som verken beskattes eller behovsprøves.

Dissens – Elisabeth Gundersen, Kjersti Toppe, Janne Sjelmo Nordås:

Tillegg linje 25:

- Gjeninnføre småbarnstillegget og ha økende satser etter antall barn.

- Videreutvikle kontantstøtteordningen, ved å målrette den mot familier der en av foreldrene er hjemme med barn under to år.

Dissens – Nils Aarsæther, Dagfinn Sundsbø, Anne Tingelstad Wøien, Anne K. Grimsrud, Inge Bartnes:

Erstatt linje 30 – 31 med:

- Avvikle kontantstøtteordningen og bruke frigjorte midler til å styrke andre tiltak rettet mot småbarnsfamilier.

- Innføre en tredeling av fødselspermisjonen der far må ta minst 1/3.

Dissens – Kjersti Toppe, Elisabeth Gundersen, Ole Gustav Narud, Christina Ramsøy, Thor Jørgen Tjørhom:

Erstatt linje 38 med:

- *At foreldrepermisjonen ved barnefødsel økes, og at økningen forbeholdes far.*

- Tildel fedre selvstendige rettigheter til foreldrepermisjon basert på egen yrkesaktivitet og egen lønn.

- Gi rett til forlenget og ulønnet ferie/ permisjon for småbarnsforeldre.

Dissens – Nils Aarsæther, Elisabeth Gundersen:

Nytt punkt:

Arbeide for kortere arbeidsdag for småbarnsforeldre med delvis lønnskompensasjon.

- 1 • Styrke helsestasjonenes arbeid overfor foreldre, barn og unge, gjennom for eksempel å lage
- 2 samtalegrupper for foreldre – også for foreldre med barn i grunnskole- og ungdomsskolealder.
- 3 • Øke adopsjonsstøtten til 1G.
- 4 • Bedre de økonomiske støtteordningene for studenter som får barn.
- 5 • Øke engangsstøtten til kvinner uten opparbeidede rettigheter.

6 **10.2. Barnehage**

7
8 Barnehager skal bidra til å gi barn en god og trygg barndom, fylt med lek, læring og omsorg. Senterpartiet vil ha
9 barnehager som i størst mulig grad ligger nært barnas bosted. Både for å styrke lokalmiljøet, og å unngå unødig
10 transport og tidsbruk. Barnehager skal kunne dra nytte av ressursene i for eksempel kulturinstitusjoner og
11 eldresenter i nærmiljøet.

12
13 Senterpartiet vil ha større fokus på kvaliteten og innholdet i barnehagetilbudet. Det må fokuseres på små
14 barnegrupper, på kompetanseheving og økt pedagogtetthet i barnehagene. Barnehager bør sikres tilgang til
15 naturområder i barnehagens nærområde for "utebarnehage" og turmuligheter.

16 **Senterpartiet vil:**

- 17 • Sikre rekruttering av førskolelærere, og arbeide for at andel faglærte i barnehagene økes.
- 18 • Målet om 100 prosent barnehagedekning må i større byer rettest inn mot bydeler, og ikke
- 19 kommunegrenser.
- 20 • Innføre stimulerings tiltak for å få flere menn i barnehagene.
- 21 • Ha obligatorisk språktest av alle fireåringer.
- 22 • Øke andel av førskolelærere med innvandrerbakgrunn.
- 23 • Ha statlige arealnormer for ute- og inneareal i barnehagene som sikrer barna store nok oppholds- og
- 24 lekeareal.
- 25 • Likestille tilskuddsordninger for offentlige og ikke-kommersielle barnehager for å sikre et likeverdig og
- 26 forutsigbart tilbud i samme kommune.
- 27
- 28

29 **10.3. Barnevern**

30
31 Alle barn har rett til god og trygg omsorg. I tilfeller der hjemmet ikke makter å ivareta omsorgsoppgavene, er det
32 samfunnets plikt å sikre at barn og unge får fullverdige omsorgstilbud og gode oppvekstforhold. Et fungerende
33 barnevern bygger på gode forebyggende tiltak i barn og unges nærmiljø. Barnehager og skoler må kunne hjelpe
34 til med å kartlegge barn i risikogruppen. Den kommunale barneverntjenesten må derfor styrkes og utvikle et godt
35 samarbeid med skole, barnehage og helsesøster og andre etater for å gi hvert barn den nødvendige hjelpen til
36 rett tid. At barnevernet kommer inn på et tidlig stadium er helt vesentlig. Ved kjøp av private barnevernstjenester
37 må det være langsiktige avtaler og god kontroll for å sikre god kvalitet i tjenestetilbudet.

38 **Senterpartiet vil:**

- 39 • Styrke det tverretatlige samarbeidet i kommunene slik at barn og unge i risikozonen oppdages tidlig og
- 40 følges opp
- 41 • At en større del av de som trenger hjelp får denne i hjem og nærmiljø
- 42 • Redusere plassering i institusjoner ved å tilby flere barn omsorg i fosterhjem.
- 43 • Styrke fosterhjemsomsorgen med bedre rammebetingelser, veiledning og oppfølging.
- 44

45

46

10.4. Likestilling og antidiskriminering

Senterpartiet mener at alle skal ha likeverdige muligheter, uavhengig av kjønn, seksuell orientering, funksjonsnivå, sivilstand, bosted og etnisk tilhørighet. Målet er et likestilt samfunn, der kvinner og menn har felles ansvar for familien og like muligheter til å delta i utviklingen av demokrati, samfunns- og næringsliv. Lik lønn for likt arbeid er grunnleggende likestillingsprinsipper.

Norge har høy kvinnelig sysselsetting og skårer svært høyt på FN's likestillingsindeks, samtidig som vi skiller oss ut ved å ha et svært kjønnsdelt arbeidsmarked og et vedvarende lønnsgap. Kvinner dominerer innenfor offentlig sektor, mens menn i større grad arbeider innenfor privat sektor og tekniske yrker. Til tross for at kvinner i økende grad tar høyere utdanning, så tjener kvinner fortsatt mindre enn menn og lønnsforskjellene vokser, særlig i småbarnsfasen da mor oftest er hjemme.

Homofiles rettigheter har blitt styrket de siste åra og mye positivt har skjedd. Likevel er det viktig fortsatt å arbeide for økt aksept og bedre holdninger knyttet til homofili. Vold mot unge homofile på bakgrunn av legning er et stort problem og kan ikke aksepteres.

Senterpartiet vil:

- Styrke håndhevingen av likestillingslovens plikt til å arbeide for likestilling mellom kjønnene, herunder likelønn.
- Likestille turnus i helse- og omsorgssektoren med tilsvarende skiftarbeid i industrien.
- At en i skolen oppmuntrer begge kjønn til å velge utradisjonelle yrker.
- At kjønnsperspektiv og antidiskriminering skal være en viktig del av undervisningen i skolen.
- Støtte tiltak og planer rettet mot å øke aksepten for homofile i lokalsamfunn, herunder handlingsplaner i kommunene.
- Sikre økonomisk støtte til lokale og nasjonale organisasjoner som arbeider mot diskriminering.

10.5 Forbrukerpolitikk

Hovedmålene for forbrukerpolitikken er å ivareta forbrukernes rettigheter, interesser og sikkerhet. Brukerrettigheter skal ivaretas gjennom gode klageordninger, innsyn og offentlighet. Forbrukerpolitikken er tverrgående og berører en rekke ulike områder. Forbrukerinstitusjonens virksomhet er et viktig element i den samlede forbrukerpolitikken. Det er viktig å sikre den enkelte forbruker god tilgang til informasjon om ulike miljøfaktorer med tanke på vern mot miljørelaterte helseskader, slik at man kan foreta gode miljøvalg.

Forbrukerne, og særlig barn og unge, blir gjennom reklame og markedsføring utsatt for et sterkt kommersielt press. Den omfattende markedsføringen av produkter og tjenester medfører et stort og til dels uoversiktlig tilbud til forbrukerne.

Matvaresikkerhet og matmerking er viktige stikkord i forbrukerpolitikken. Maten skal være trygg å spise, og forbrukerne skal ha krav på å få vite hva maten inneholder og hvor den er produsert. Forbrukerne bør ha muligheten til å velge lokalt produserte matvarer. I tillegg til å skåne miljøet for unødig forurensing knyttet til transport, bidrar slik kortreist mat til økt matmangfold og økt lokal verdiskaping.

Senterpartiet registrerer med uro at vannrettigheter er blitt en internasjonal handelsvare. Når kommuner skiller ut offentlige vannverk som egne rettssubjekter, kan det åpne for oppkjøp av selskaper med rene kommersielle interesser. Senterpartiet mener at drikkevann er et samfunnsmessig fellesgode, som ikke skal styres av markedskreftene, men være underlagt en offentlig kontroll som sikrer alle tilgang til selvkost.

Konkurransen i finansnæringen er et viktig forbrukerspørsmål, og det bør derfor iverksettes tiltak som gjør det enklere for husholdningskunder å bytte lånegiver.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24

Senterpartiet vil:

- Ha forbud mot kino- og fjernsynsreklame rettet mot barn.
- Ha strenge krav til markedsføring rettet mot barn på Internett.
- Ha et reklamefritt skolemiljø.
- Ha forbud mot aggressiv markedsføring for forbrukslån.
- At tinglysningsgebyret for pantelån skal fastsettes til selvkost for å styrke konkurransen mellom bankene.
- Ha et strengere regelverk for merking av mat og matvarer, blant annet når det gjelder innhold og opprinnelsesland.
- Forby import og omsetning av genmanipulerte matvarer.
- Ha et strengere regelverk for merking av mat med genmodifiserte ingredienser eller tilsetningsstoffer, dersom slike varer likevel skulle bli solgt i Norge.
- Ha en tydelig merking og markedsføring av økologiske produkter.
- Ha bedre kontrollordninger for frukt og grønnsaker for å hindre at produkter som inneholder helsefarlige mengder plantevernmidler når forbrukeren.
- Arbeide for å få mer lokalprodusert mat inn i butikkene.
- At offentlig sektor skal gå foran med et godt eksempel og gjøre etiske og miljøbeviste forbrukervalg i innkjøpspolitikken sin.
- Styrke den offentlige forbrukerinformasjon.
- At alle varer skal ha opprinnelsesmerking.
- Sikre at drikkevannskilder med tilhørende ledningsnett forblir i offentlig eie.
- Prioritere tiltak som medfører effektive, tilgjengelige og rimelige tvisteløsninger for forbrukerne.

11. Innvandring og integrering

Mål

Senterpartiet vil ha en innvandrings- og integreringspolitikk som setter menneskeverd i fokus hvor enkeltmennesket har klare rettigheter og plikter. Alle som bor i landet skal ha sine rettigheter og muligheter ivaretatt uansett opprinnelig nasjonal bakgrunn. Ethvert individ som søker asyl og opphold i Norge skal ha trygghet for at rettsikkerheten ivaretas og at en får oppfylt sine rettigheter som individ.

Alle skal ha likeverdige muligheter og lik tilgang til å få språkopplæring, skolegang og arbeid uansett bakgrunn og ressurser. Nye innbyggere må selv, ut fra egne forutsetninger, gjøre en stor innsats for å bli inkludert i samfunnslivet gjennom å lære språket, og gjennom deltakelse på viktige fellesskapsarenaer som arbeid, organisasjonsliv og utdanning.

God integreringspolitikk skjer best i lokalsamfunnet. Senterpartiet vil ha en innvandrings- og integreringspolitikk som lar lokal kunnskap og lokalt engasjement være bærende slik at integreringen blir reell.

11.1. Asyl- og flyktningpolitikk

Senterpartiet vil ha en balansert og konsekvent flyktning- og innvandringspolitikk. Menneskeverd, humanistiske tradisjoner og vårt internasjonale arbeid for å hjelpe mennesker som er forfulgt, ligger til grunn for vår politikk. Senterpartiet ønsker å videreføre hovedlinjene i den nye utlendingsloven vedtatt i 2008. Det er viktig med stabilitet i forholdet til det vedtatte lovverket og at det er en forutsigbar praksis. Senterpartiet ønsker en klar praksis slik at man ikke gjennom uklare signaler bidrar til økt tilstrømning av folk som ikke har grunnlag for beskyttelse og dermed ikke får opphold. Den internasjonale innsatsen for å hjelpe flest mulig i nærheten av deres hjem må styrkes. Det er en fordel for alle hvis færre føler seg tvunget til å reise på grunn av konflikt, krig og fattigdom. Senterpartiet er opptatt av at barns beste blir tillagt spesielt sterk vekt i oppholdssaker. Det må være samsvar mellom FNs barnekonvensjon og utlendingsforvaltningen.

Utlendingsmyndighetene må organiseres på en måte som sikrer en rask og forsvarlig saksbehandling, og der den enkeltes rettssikkerhet ivaretas. Ventetida på asylmottak må gjøres kortest mulig i tillegg til at vi mener at tida den enkelte sitter og venter på avgjørelsen, må være fylt med innhold og være meningsfylt. Ventetida kan brukes til forberedelser til et eventuelt opphold i Norge.

Vi må motvirke at personer oppholder seg ulovlig i Norge. For å ivareta folks alminnelige rettsoppfatning, må lovverket styrkes i forhold til å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko eller utgjør en fare for samfunnet eller enkeltpersoner.

I tilfeller der utenlandske statsborgere med opphold i Norge utgjør en fare for rikets sikkerhet eller bidrar til terrorvirksomhet i inn- eller utland, kan det oppstå et motsetningsforhold mellom internasjonale forpliktelser, nasjonal lovgivning og hensynet til nasjonal sikkerhet. Det er viktig at asylinstituttets legitimitet i befolkningen ivaretas ved at det i praksis beskytter de som har behov for beskyttelse, og ikke misbrukes for andre formål. Derfor vil vi etterstrebe å utvikle en lovgivning som ivaretar våre internasjonale forpliktelser, nasjonale bestemmelser og samtidig gir mulighet til å kunne reagere mer effektivt mot misbruk av asylinstituttet enn tilfellet er i dag.

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • At norsk flyktning- og asylpolitikk skal bygge på våre internasjonale forpliktelser, og anbefalinger fra FNs
- 3 høykommissær for flyktninger.
- 4 • Redusere saksbehandlingstiden i utlendingsforvaltningen, samtidig som rettssikkerheten ivaretas.
- 5 • Styrke innsatsen for å håndtere utlendinger som representerer en sikkerhetsrisiko eller utgjør en fare for
- 6 samfunnet eller enkeltpersoner
- 7 • Innføre et tilknytningskrav for familieetablering. Personer som ønsker å hente utenlandsk ektefelle må
- 8 ha arbeidet eller tatt utdanning i minst fire år etter fylte 16 år.
- 9 • Legge best mulig til rette for politiets uttransportering i de tilfeller der de som har fått endelig avslag ikke
- 10 reiser frivillig. Det må gis tilbud om plass i ventemottak og minimumsstønning til livsopphold inntil slik
- 11 uttransportering finner sted.
- 12 • Bruke kollektiv beskyttelse og tilbakesending bare i tilfeller av massiv flukt.
- 13 Ved tilbakesending må det tas hensyn til pågående utdanning og sosial tilhørighet i det norske
- 14 samfunnet, helsetilstand og anbefalinger fra FN.
- 15 • Øke bemanningen på mottakene slik at ventetida kan brukes til aktivitet.
- 16 • Utvide kurstilbudet på mottak, gjennom å oppmuntre eksterne parter til å tilby kurs og arbeidspraksis
- 17 som også vil kunne komme til nytte både i Norge og hjemlandet.
- 18 • Legge forholdene til rette på mottak slik at asylsøkere kan delta på språk – og arbeidskurs utenfor
- 19 mottaket.
- 20 • Sikre en god oppfølging av enslig mindreårige asylsøkere.
- 21 • Utarbeide en klar, god og tydelig vergerolle for enslige mindreårige asylsøkere.
- 22 • Styrke det psykiske helsevernet rettet mot asylsøkere. Tidligere barnesoldater og traumatisert ungdom
- 23 fra krigssooner må få rask og riktig tilrettelagt hjelp.

24

25 **11.2. Integreringspolitikk**

26 **11.2.1. Utdanning og arbeid**

27 Senterpartiet mener at den viktigste forutsetningen for vellykket integrering er at folk kommer i arbeid. I dag er

28 sysselsettingsprosenten for mange innvandrere og minoritetsgrupper for lav. Dette går ut over både den enkeltes

29 mulighet til å skape seg et godt liv i Norge, og at samfunnet går glipp av arbeidsressurser vi trenger. Nøkkelen til

30 arbeid er for mange både utdanning og språkkunnskaper. Senterpartiet vil derfor vektlegge språkkvalifisering, og

31 målet er å ha en språkopplæring som er tilpasset at folk er i arbeid. Videre vil vi legge vekt på at skolen gir et godt

32 utdanningstilbud til personer med innvandrere- og minoritetsbakgrunn, samtidig som vi fokuserer på tiltak som gjør

33 at flest mulig gjennomfører utdanningen.

34

35 Senterpartiet vil ha et særlig fokus på å få folk i meningsfylt aktivitet de fem første årene de er i Norge, for å

36 stimulere til sosial kontakt og utvikling. Derfor går vi blant annet inn for å kutte arbeidsgiveravgiften for flyktninger

37 i de fem første årene de er bosatt i Norge. Hvis vedkommende tar en utdanning i stedet for å arbeide, vil vi

38 redusere arbeidsgiveravgiften i to år etter fullført treårig utdanning, og ett år etter fullført mastergradsutdanning.

39

40 Frivillige organisasjoner er særs viktige i for å få til en god integrering. Gjennom frivillig arbeid og engasjement

41 skapes bånd mellom både nordmenn og innvandrere gjennom kunnskap om hverandre og gjennom aktiv

42 deltagelse i lokalsamfunnet.

43

44 **Senterpartiet vil:**

- 45 • Videreføre kvalifiseringsprogrammet Ny sjanse med utvidelse til flere kommuner.
- 46 • Fjerne arbeidsgiveravgiften for flyktninger de første fem åra de er bosatt i Norge.
- 47 • Vurdere tester som en del av opplegget for godkjenning av kompetanse og utdanning.
- 48 • Forbedre oppfølgingen av barn som ikke har tilstrekkelig gode norskkunnskaper, herunder innføre en
- 49 obligatisk språktest for alle fireåringer.
- 50 • Ha gratis kjernetid for alle femåringer i barnehager i områder med stor minoritetsandel i befolkningen.

- 1 • Støtte tiltak som gir hjemmearbeidende kvinner bedre mulighet til å lære seg norsk språk, -samfunnsliv
- 2 og verdisett..
- 3 • Bidra til et tilbud om leksehjelp over hele landet i regi av frivillige organisasjoner.
- 4 • Gi folk mulighet til å få statsborgerskap etter fem år ved bestått samfunns- og språktest. Uten bestått
- 5 test kan folk søke om statsborgerskap etter sju års botid.
- 6 • Nedsette en egen integreringskommisjon for å vurdere tiltak og fremme forslag til forbedringer av
- 7 integrering.
- 8 • Tilskuddsordninger for bosetting må dekkes kommunenes reelle utgifter.
- 9

10 **11.2.2. Deltakelse i organisasjonsliv**

11 I tillegg til arbeid, utdanning, språk og rask bosetting mener Senterpartiet at frivillig sektor har en unik rolle å spille
12 i forhold til å lykkes med integreringen lokalt. I dag er deltakelsen blant ungdom med minoritetsbakgrunn lavere
13 enn for annen ungdom. For å styrke minoriteters deltakelse i organisasjonsliv og fritidsaktiviteter er det viktig at
14 de introduseres til det allerede gjennom introduksjonsprogram, skole og barnehage. Informasjon til foreldrene er
15 svært viktig for at barna skal få lov og mulighet til å delta. Deltakelse i ungdomsstyrte organisasjoner er viktige
16 springbrett for å komme inn i det tradisjonelle organisasjonslivet. Organisasjoner som fremmer samkvem mellom
17 ulike etniske grupper, både innvandrere og nordmenn bør særlig prioriteres for å unngå enda større grad av
18 isolering.

19
20 *Senterpartiet vil:*

- 21 • Gjøre det mer attraktivt for organisasjoner, lag og foreninger å engasjere seg integreringsspørsmål
- 22 lokalt.
- 23 • Oppmuntre organisasjoner, lag og foreninger til å øke rekrutteringen av medlemmer med
- 24 minoritetsbakgrunn, herunder øke støtten til breddeorganisasjoners arbeid opp mot minoritetsungdom.
- 25 • Bedre informasjonen om frivillig sektors betydning i introduksjonsprogrammet.
- 26
- 27

12. Kulturpolitikk

Mål

Kultur gir livskraft til både mennesker og samfunn. Kulturpolitikken skal gjenspeile at kultur har en egenverdi, utover kulturens forebyggende, bevarende og utviklende funksjoner.

Kulturen skal være bakteppet som tilfører entusiasme, skapertrang og livskvalitet. Senterpartiet vil avsette minst 1 prosent av statsbudsjettet til kulturformål.

Senterpartiet vil ta vare på og føre videre kulturarven. Skapende mennesker som formidler og foredrer kunst og kultur skal støttes gjennom offentlige bidrag. Både profesjonelle og amatører er viktige for å få et mangfoldig kulturliv. Kulturen er for alle og skal ikke overlates til markedet alene for å sikre kvalitet, nyskaping og mangfold.

Senterpartiet vil ha eit mangfold av kulturelle arenaer og kunstnerisk nyskaping, både nasjonalt og lokalt. De nasjonale kulturinstitusjonene skal være fremme kunnskap og vere nasjonale formidlere. Mangfoldet av lokale og regionale institusjoner skal sikre at alle har mulighet til å oppleve kultur i sitt nærmiljø.

12.1. Frivillighet

Dugnadsånd er drivkraften bak frivillig innsats. Frivillige organisasjoner skaper arenaer for tilhørighet og samhold i nærmiljøet. Deltakelse i frivillige lag og organisasjoner gir verdifulle erfaringer som bygger demokrati og skaper likeverdige borgere. 58 prosent av den voksne befolkningen oppgir at de deltar i frivillig arbeid, 84 % er medlem i en eller flere organisasjoner. Til sammen har organisasjonene 10 millioner medlemmer. Frivilligheten bidrar med frivillig arbeidsinnsats tilsvarende langt over 100.000 årsverk.

Frivillige organisasjoner er viktige partnere for å fremme lokal kultur og tradisjon, i folkehelsearbeid og næringsutvikling. Senterpartiet mener at kommunene må bruke de frivillige enda mer i det lokale arbeidet og gjerne ha frivillighetsråd som underlagt kommunestyret med representasjon fra frivilligheten i lokalsamfunnet.

Frivillig sektor spenner over et vidt spekter av aktiviteter, men vi må tilpasse virkemidlene til nye former for frivillighet etterhvert som samfunnet utvikler seg. Frivillige organisasjoner som ikke er ordinære medlemsorganisasjonar og dermed ikke opererer med medlemstall, har vanskeligheter med å få tilskudd. Frivillige organisasjoner bruker mye tid knyttet til tilskuddsøking og rapportering gjennom et tungvint byråkratisk system. Senterpartiet vil legge til rette for at organisasjonene kan bruke mest mulig av tida på sin kjerneaktivitet og ikke på søknadsskriving.

Senterpartiet vil gi frivillig sektor fullt fritak for inngående merverdiavgift. Etter vår oppfatning vil dette være det beste virkemiddelet for å legge til rette for økt aktivitet i frivillige organisasjoner over hele landet.

Senterpartiet vil:

- Fjerne momsen på frivillig arbeid.
- Gi mest mulig av den offentlige støtten til frivillige organisasjoner gjennom grunnstøtte eller frie driftsmidler.
- Gjennomgå tilskuddssystemet for å tilføre nye former for frivillig virksomhet offentlige støtte, redusere byråkratiet og gjøre all samhandling med det offentlige nettbasert.
- Øke overføringer fra tippemidler til kultur og frivillig virksomhet uten at slik økning fører til reduksjon av annen statlig støtte.
- Sikre at overgangsordningen ved bortfall av spilleautomatinntekter gis en permanent karakter og at det blir satt av nok midler til å kompensere for inntektstapet som organisasjonene har fått.

- 1 • Styrke lavterskelordningen Frifond økonomisk og kapasitetsmessig slik at den kan nå enda flere og
- 2 brede grupper av barn og unge i hele landet.
- 3 • Arbeide for at det etableres flere frivillighetssentraler, eid av og basert på samarbeid mellom
- 4 organisasjoner.
- 5 • Gi kommunene anledning til å opprette dugnadsfond med skattestimulans.
- 6 • At festivaler og større arrangementer der inntekten går til frivillig arbeid og frivillige organisasjoner får
- 7 gratis politivakt når det er nødvendig.
- 8 • Utvide instrumentfondet.
- 9 • Legge til rette for at kor og korps skal kunne ha dirigenter og instruktører ansatt i den lokale kulturskolen.
- 10

11 **12.2. Lokale, regionale og nasjonale institusjoner og kulturskoler**

12
13 Senterpartiet vil ha et mangfold av kulturelle arenaer og kunsterisk nyskaping, både nasjonalt og lokalt.
14 De nasjonale kulturinstitusjonene, inkludert Riksteatret, Rikskonsertene og Riksutstillinger, skal sammen med
15 universitetsmuseene sørge for bevaring, nyskaping og formidling av kultur og kunst i bred forstand til alle grupper
16 i hele landet. Regionale kulturinstitusjoner og kulturinitiativ er med på å utvikle et bredt kulturtilbud i Norge.

17
18 Senterpartiet vil at kulturskolen skal være et lavterskeltilbud for alle barn og unge, og styrke samarbeidet mellom
19 disse og andre lokale, regionale og nasjonale kulturinstitusjoner. Kulturskolene er viktige kompetansemiljø og for
20 mange kommuner vil denne kompetansen være en forutsetning for amatørvirksomhet og som grunnlag for kultur
21 som en del av næringsutviklingen. Samtidig må de høyere kunst- og kulturutdanningene på regionalt og nasjonalt
22 nivå styrkes, og samarbeidet med internasjonale krefter økes.

23 24 **Senterpartiet vil:**

- 25 • Sette i gang/gjennomføre "Kulturskoleløftet" ved en fireårig opptrappingsplan for kulturskolene for å nå
- 26 målet om at minst 30 prosent av alle barn skal få tilbud om plass.
- 27 • Forbedre støtteordningene for utbedring og bygging av lokale flerbruksbygg og regionale kulturbygg.
- 28 • Øke støtten til de regionale kulturinstitusjonene, og stille krav til formidlingsansvar i regionen, til
- 29 utveksling av kunstverk mellom regionene og med de nasjonale institusjonene, og til samarbeid med
- 30 frie, sceniske grupper.
- 31 • Øke samarbeidet mellom regionale institusjoner for å sikre formidlingsaktiviteten og at det blir flere
- 32 godkjente scener og visningssteder.
- 33 • Øke utvekslingen mellom norske og utenlandske institusjoner for høyere utdanning innen kunst og
- 34 kultur.
- 35 • Sikre de profesjonelle orkestrene og korpene økonomisk, samtidig som det stilles krav til
- 36 formidlingsansvar i regionen.
- 37 • Øke festivalstøtten.
- 38 • Bygge opp kulturkompetansen på de norske ambassadene.
- 39 • Øke støtten til den nasjonale scenen for joik, parallelt med krav om nasjonal formidling av denne
- 40 samiske kulturformen.
- 41

42 **12.3. Idrett**

43
44 Idrettsnasjonen Norge skal satse både på topp- og breddeidrett. Breddeidretten skaper grunnlag for toppidretten -
45 toppidrett på høyt nivå stimulerer til mer breddeidrett. Lagarbeidet, dugnadsånden og den frivillige innsatsen som
46 legges ned i idrettslag landet over, skal ha gode rammebetingelser. En god idrettspolitikk med en fysisk aktiv
47 befolkning vil ha positiv effekt på helse og trivsel.

48 49 **Senterpartiet vil:**

- 50 • Sikre gode støtteordninger for bygging av idrettsanlegg for bredde- og konkurranseidrett tilpasset barn,
- 51 ungdom og voksne.

- 1 • Sikre kommunene økonomi til å vedlikeholde eksisterende idrettsanlegg ved at anlegg som tildeles
- 2 tippemidler ved bygging også gis en automatisk rett til tippemidler til vedlikehold, anslagsvis 50 prosent
- 3 av totale vedlikeholdsutgifter.
- 4 • Videreutvikle rentekompensasjons- og tilskuddsordningen for opprusting av svømmeanlegg.
- 5 • Øke støtten til nærmiljøanlegg.
- 6 • Sikre også uavhengige, "løkke-pregede" grupper som driver med idrett, og utøvere av idretter som er
- 7 nye i Norge, offentlig støtte til nærmiljøaktivitet.
- 8 • Gjennom målrettede støtteordninger gjøre idretten enda bedre i stand til å fungere som
- 9 integrasjonsfaktor for minoriteter.
- 10 • Arbeide for at idretten setter av mer penger til anti-dopingarbeid nasjonalt og internasjonalt.
- 11

12 12.4. *Kultur og næringsutvikling*

13
14 Senterpartiet mener at finansiering av norsk kulturliv fortsatt skal være et offentlig hovedansvar med faglig styrte
15 kvalitetskriterier og politisk styrte prioriteringer. Samtidig må næringslivet i langt større grad stimuleres
16 skattemessig til å satse på kunst og kultur, og til å ta i bruk kulturlivet i næringsutvikling. Offentlige
17 kulturinstitusjoner må i langt større grad samarbeide med frivillige og private aktører, samtidig som den faglige og
18 uavhengige styringen av disse institusjonene og deres prioriteringer må stå fast.

19
20 Tradisjonelt har samarbeidet mellom kultur og næring omfattet design- og produktutvikling, markedsføring og
21 organisasjonsutvikling. I dag vokser det fram nye behov for samarbeid knyttet til merkevarebygging, nyskaping,
22 omstilling og innovasjon. Et slikt samarbeid åpner muligheter for at kreative personer og lokalsamfunn kan
23 realisere ulike typer prosjekter og tiltak som kan bidra til kulturelt og næringsmessig mangfold. Flere
24 finansieringskilder og former for finansiering vil på sikt bidra til å skape større mangfold og at flere prosjekt og
25 tiltak kan realiseres

26 *Senterpartiet vil:*

- 27 • Samle støtteordningene for rådgivning, nyskaping og erfaringsinnhenting på området kultur og næring i
- 28 enheter på fylkesnivået, øke rammene og gjennomgå regelverket slik at flere kan få støtte, inkludert
- 29 ikke-kommersielle aktører.
- 30 • At støtteordninger på området kultur og næring stimulerer til å markere og markedsføre lokalt og
- 31 regionalt særpreg, tradisjon og historie.
- 32 • Gi Innovasjon Norge som sentral og koordinerende instans større tildelingsrammer til fordeling innenfor
- 33 kultur- og opplevelsesbransjen.
- 34 • Forbedre skattereglene for skattefradrag for bedrifter som støtter kulturtiltak.
- 35 • Ta initiativ til å forenkle og samordne nåværende offentlige virkemidler og tilskuddsordninger for å gi
- 36 flere lokale prosjekt og aktører mulighet for støtte.
- 37
- 38

39 12.5. *Kultur gir helse*

40
41 Deltakelse i kulturlivet gir bedre selvpålevd helse, målbare kroppslige effekter og lengre levetid. Helse kan
42 fremmes gjennom kulturpolitiske tiltak. Det frivillighetsbaserte kulturlivet er ofte sentrale lokale
43 samarbeidspartnere i arbeidet for å utvikle gode lokale kultur- og helseaktiviteter. Det brede aktivitetsspekteret
44 innen idrett og friluftsliv, musikk, dans og teater, folkeopplysnings- og humanitært arbeid gir i tillegg til sin
45 egenverdi, økt livskvalitet og bedre helse for deltakerne. Dette er godt dokumentert gjennom forskning og fra
46 blant annet fra arbeidet til NaKuHel (natur – kultur – helse-nettverket). Både for å fremme folkehelsen og for
47 begrense økningen av behandlingskrevende sykdom, er det viktig å satse på kultur og frivillighet i regional og
48 lokal folkehelsepolitikk.

49 *Senterpartiet vil:*

- 50 • Stimulere til spredning av natur-kultur-helse-nettverk.
- 51

- 1 • At det lokale tverrfaglige og tverretatlige samarbeidet mellom kultur-, skole-, helse- og sosialsektoren
2 også skal omfatte natur-, kultur- og helsetilbud.
3 • Styrke ordninger for tverrfaglig samarbeid mellom kultursektoren og helse- og omsorgstjenesten bl.a
4 gjennom "Den kulturrelle spaserstokken".
5 • Arbeide for at kulturtiltak blir satsingsområde i alle offentlige folkehelseplaner på fylkes- og
6 kommunenivå.
7 • At kultur og fritidstiltak skal være et viktig satsingsområde i psykiatrien.
8 • Sikre eldre og andre med nedsatt funksjonsevne transport- og ledsagerordninger for å kunne delta på
9 kulturtilbud i sitt nærmiljø.
10 • Gi eldre og personer med nedsatt funksjonsevne i institusjon mulighet til å oppleve kunst- og
11 kulturuttrykk.
12 • Ta initiativ til å etablere en nasjonal idebank der gode kultur- og helsetiltak kan presenteres.
13

14 **12.6. Kulturbygg og møteplasser**

15
16 Et vitalt lag- og foreningsliv krever egnede lokaler og samlingsarenaer. Gode lokale møteplasser gir grunnlag for
17 tilhørighet og attraktivitet preget av dugnadsånd og trivsel. Offentlige bygg og fellesarenaer bør i størst mulig grad
18 være tilgjengelige på ikke-kommersielle vilkår for frivillige lag og lokale kunst- og kulturtiltak i lokalmiljøet.
19 Offentlig finansierte bygg må planlegges og bygges slik at de kan brukes av ulike lag og grupper til aktiviteter og
20 arrangementer. Senterpartiet vil understreke behovet for bygging av nye større kulturhus i mange
21 kommuner/bydeler. Staten må være med på å sikre finansieringen av disse.
22

23 **Senterpartiet vil:**

- 24 • Etablere en enkel og oversiktlig støtteordning for bygging og utbedring av lokale og regionale
25 flerbruksbygg og kulturbygg.
26 • Øke støtten til opprustning av eksisterende kulturbygg og nybygg.
27 • Arbeide for at nye lokaler bygges i samarbeid med lokale organisasjoner og brukere, og så langt mulig
28 samlokaliseres med for eksempel skole, eldrecenter, bibliotek og idrettshaller.
29

30 **12.7. Språk, identitet og tilhørighet**

31
32 Å kjenne tilhørighet til egen kultur er en forutsetning for å forstå andre kulturer og møte dem på en åpen og
33 inkluderende måte. Historisk, kulturelt og språklig er vi en del av et sterkt nordisk fellesskap, samtidig som vi i
34 nyere tid har fått et mangfold av språk og kulturer innenlands. Senterpartiet vil sikre alle individer og alle grupper
35 lik mulighet til å delta i utformingen av framtidens norske kulturarv.
36

37 **Senterpartiet vil:**

- 38 • La alle skoleelever møte både nynorsk og bokmål og de norske minoritetsspråkene tidlig i barneskolen,
39 og i en moderne form, for å forebygge fordommer og vise for eksempel nynorsk og samisk som
40 moderne bruksspråk. Oppfordre og hjelpe elevene til å bruke sitt eget talemål.
41 • Gjøre det mulig å velge fordypning i norsk og nordisk i videregående skole.
42 • Innføre stipendordninger for oversettere som velger å bruke nynorsk som målform.
43 • Gi støtte til utvikling av nynorsk digitalt leksikon/kunnskapsbase.
44 • Gjøre samisk tilgjengelig som B- og C-språk for alle videregående elever gjennom moderne teknologi.
45 • Gjøre store minoritetsspråk i Norge, som urdu, arabisk og tyrkisk, tilgjengelig som B- og C-språk på flere
46 videregående skoler.
47 • Opprette et minoritetskultursenter for vern, utvikling og formidling av minoritetskultur.
48 • Håndheve konsesjonskravene til allmennkringkasterne strengere på de språklige områdene, og gi støtte
49 til teksting av DVD-filmer på nynorsk og samisk
50 • Øke støtten til Språkrådet og sikre at Norsk Ordbok blir fullført innen 2014.
51 • Arbeide for at alle kommuner og bydeler etablerer lokale språkbanker for ord, uttrykk og stedsnavn.

1 **12.8. Media**

2

3 Norge er landet med de mange lokalavisene, og vi har i mange tiår vært det mest avislesende folk i verden.
4 Avisfloraen og allmennkringkasterne har spilt en viktig folkeopplysende og identitetsbyggende rolle og er
5 avgjørende for bevaring og utvikling av det norske språket. Senterpartiet vil at fellesskapet fremdeles skal ta et
6 sterkt ansvar for mangfoldet i medie sektoren gjennom pressestøtten og et sterkt NRK.

7

8 **Senterpartiet vil:**

- 9 • Øke støtten til lokalavisene og de meningsbærende riksavisene
- 10 • Bevare NRK som statlig stiftelse og som reklamefri kanal.
- 11 • Beholde tv-lisensen som finansiering av NRK.
- 12 • Sikre at lisensfinansierte tv-kanaler når ut til alle.
- 13 • Ikke tillate politisk reklame i fjernsyn og radio.
- 14 • Styrke programsamarbeidet mellom NRK og de andre nordiske allmennkringkasterne økonomisk, slik at
15 norske tv-seere får se flere nordiske program.
- 16 • Arbeide for konsesjonskrav som gjør de nordiske allmennkringkasterne tilgjengelige i Norge.
- 17

18 **12.9. Billedkunst, kunsthåndverk og design**

19

20 Senterpartiet mener at utsmykking av det offentlige rom, sammen med økt satsing på kvalitet i arkitektur og
21 design er viktig. God stedsdesign, mangfoldig arkitektur og sterkt innslag av kunst og kultur i det offentlige rom
22 skal prege det fysiske miljøet i norske lokalsamfunn. Senterpartiet ønsker å vurdere løsninger som i sterkere grad
23 ansvarliggjør lokale og regionale satsinger på produksjon av kunst, samtidig som statlig finansiering sikres.

24

25 **Senterpartiet vil:**

- 26 • At 1 prosent av kostnadene til offentlige nybygg settes av til utsmykking.
- 27 • Gjennom en egen satsing i Kultur- og kirke departementet arbeide systematisk og målrettet for at flere
28 internasjonale festivaler, utstillinger og konserter blir lagt til Norge.
- 29 • Gjennomgå statlige støtteordninger for utøvende kunstnere og sikre dem gode arbeidsvilkår og et sosialt
30 trykknetsnett.
- 31 • Gjøre kommunene økonomisk i stand til å la flere møte mer kunst i det offentlige rom og avgrense
32 kommersialiseringen gjennom skjæmmende reklame.
- 33

34 **12.10. Kulturminner og kulturminnevern**

35

36 Kulturminnene er en enestående kilde til innsikt, identitet, opplevelse og næring. Vi forvalter de materielle spor
37 etter fortida på vegne av kommende generasjoner, og det er derfor viktig at vår generasjon ikke forringer
38 kulturarven.

39

40 Et kjernepunkt i kulturminnepolitikken er skatte- og avgiftsinsentiver. Senterpartiet vil bruke skatte- og
41 avgiftspolitikken aktivt i stedet for å satse på tilskudd for å ta vare på kulturminnene. Norge trenger ordninger som
42 stimulerer de "fredede og bevaringsregulerte eierne" til jevnt vedlikehold, slik at bygningene ikke forfaller og
43 behovet for skipptak blir mindre. Dette gjøres best gjennom skattesystemet. I dag kommer tilskuddene først når
44 forfallet har kommet langt. Det er helt nødvendig å premiere eierne for at de gjennomfører ordinært vedlikehold
45 på sine bygninger.

46

47 **Senterpartiet vil:**

- 48 • Øke støtten til frivillige organisasjoner innen kulturminnevern.
- 49 • At staten tar et større ansvar for vedlikehold av kirkebygninger, og tar helt over vedlikeholdsansvaret for
50 middelalderkirkene.

- 1 • Ta initiativ til at det kommer en pakke med skatte- og avgiftsreduksjoner overfor private eiere av fredede
- 2 og bevaringsregulerte eiendommer.
- 3 • Øke Kulturminnefondets grunnkapital til 2,1 milliarder kroner, slik at avkastningen øker til ca. 100
- 4 millioner kroner årlig.
- 5 • Gå inn for at kulturhistorisk viktige eiendommer i statens eie ikke blir solgt som investeringsobjekt for
- 6 private, men beholdt og brukt til kulturformål i samarbeid med lokale interesser.
- 7 • At alle kommuner utarbeider kulturminneplan og innføre statlig tilskudd for dette.
- 8 • Sikre digitalisering av NRK-arkivene økonomisk, og at denne fellesnorske kulturarven blir fritt tilgjengelig
- 9 for alle.
- 10 • Styrke fartøyvernet.
- 11 • Gå inn for at UNESCO-budsjettet blir utvida til også å omfatte vedlikehold av verdensarvobjekter, med
- 12 særlig vekt på verdensarv i fattige land.
- 13 • Øke bevilgningene til Norsk lokalhistorisk institutt, slik at enda flere kommuner kan få utarbeidet
- 14 historiefaglig gode by- og bygdebøker.
- 15 • Sørge for at Miljøverndepartementet skifter navn til Miljø- og kulturminnedepartementet. Dette fordi
- 16 kulturminnene er en viktig del av Miljøverndepartementets ansvarsområde.
- 17

18 **12.11. Bibliotek, museum og arkiv**

19
20 Bibliotek, arkiv og museum er kilder til kunnskap og opplevelser, historie og ny kultur. Det er hjørnesteiner i
21 samfunnet vårt som forvaltere av uerstattelige fellesverdier, og bidrar til å fremme og formidle fellesskap,
22 mangfold, kunnskap, demokrati og yttringsfrihet. Samtidig fungerer disse insitusjonene som møteplasser for
23 nasjon region og lokalsamfunn. Senterpartiet vil bygge ut tilbudene, gjøre dem tilgjengelige for flere og sikre
24 gratis tilgang til alle i enda større grad enn i dag.

25 26 **Senterpartiet vil:**

- 27 • Sikre bibliotekene som gratis tilbud.
- 28 • Sikre økonomisk oppfølging av Bibliotekrefom 2014.
- 29 • Arbeide for å sikre fagpersonell ved de lokale bibliotekene, evt. ved interkommunalt samarbeid.
- 30 • Opprette "Bibliotek i butikk" med jevnlig utskifting av utlånsmateriale, i bygder og bydelsutkanter, der det
- 31 er langt til bibliotek og ikke bokbusstilbud.
- 32 • Opprette en innkjøpsordning for musikk, film og dataspill knyttet til folkebibliotekene. Bedre
- 33 tilgjengelighet av dette i alle lokalsamfunn vil også ha en utjevne effekt mellom ulike sosiale og
- 34 geografiske grupper.
- 35 • Støtte tiltak for å fremme leselyst hos barn, bl.a. ved å bedre skolebibliotektilbudene, og bedre
- 36 samarbeidet mellom skole og de kommunale bibliotekene og styrke de nasjonale leseprosjektene.
- 37 • Sikre kommunene økonomi til å kjøpe inn bedre IKT-utstyr og gi god bredbåndstilgang ved alle landets
- 38 bibliotek.
- 39 • Øke bevilgningene til sikring av samlingene til landets arkiv, bibliotek og museum.
- 40 • Gi arkiv, bibliotek og museum økte driftsmidler og dermed større selvstendighet i prosjektarbeid.
- 41 • Sikre de nasjonale institusjonene økte ressurser til lokalt og regionalt formidlingsarbeid.
- 42 • Styrke Riksarkivets og statsarkivenes formidlingsarbeid og øke bevilgningene til digitalisering og
- 43 tilgjengeliggjøring av historisk kildemateriale.
- 44 • Gjennom en fylkeskommunal støtteordning rettet mot frivillig sektor ta initiativ til innsamling av
- 45 folkeminnemateriale, gamle bilder og språklig kulturarv sammen med skoler og eldreomsorgen.
- 46 • Tilføre flere bøker til den kulturelle skolesekken.
- 47 • Utvide innkjøpsordninga for faglitteratur.
- 48 • Opprette statlige stipend for oversettere av faglitteratur.
- 49 • Sikre lik og rik tilgang til litteratur over hele landet gjennom å etablere en varig støtteordning for
- 50 distriktsbokhandelen gjennom Merkur-bok.
- 51 • At e-bøker likestilles med trykte bøker.

- 1 • At opphavsretten sikres framover gjennom en oppdatert åndsverklovgivning tilpasset nye plattformer og
2 kanaler for formidling av kunst og kultur.
3 • Arbeide internasjonalt for at det blir opprettet et bokfond i regi av FN. Fondet skal sikre bibliotek med
4 innhold som ledd i demokratiseringsprosesser i den tredje verden.
5 • Øke driftsstøtten til Norsk Folkemuseum slik at museets samlinger blir forsvarlig konservert og
6 tilgjengelig for et nasjonalt og internasjonalt publikum.
7 • Motarbeide nedleggelse og sentralisering av de konsoliderte museene
8

9 **12.12. Film**

10

11 Senterpartiet vil arbeide for å fortsette den positive utviklingen i norsk film. Vi vil fortsette å styrke filmfondene og
12 bidra til at mer norsk film blir produsert. Gjennom kinolovgivningen som gir kommunene et hovedansvar i
13 kinopolitikken, har Norge utviklet et bredere kinotilbud både kvalitativt og kvantitativt enn mange andre land.
14 Senterpartiet vil fortsatt arbeide for at kommunene ser kinoen som en viktig kulturinstitusjon og vil også bidra til at
15 Bygdekinoen opprettholdes for å gi tilbud på mindre steder som ikke har kommersielt grunnlag for egen kino
16

17

Senterpartiet vil:

- 18 • Gi økonomisk tilskudd til digitalisering av kinoer i hele landet gjennom aktiv bruk av avgiftsmidler fra
19 Film- og kinofondet.
20 • Opprette fylkeskommunale lavterskelordninger for amatørgrupper som jobber med film.
21 • Styrke Frifond økonomisk som støtteordning for barn og unge som jobber med film og fjernsyn.
22 • Gi økonomisk støtte til nynorsk og samisk teksting av filmer DVD-filmer.
23 • Sikre digitalisering og tilgjengelighet på DVD for publikum for alle norske filmer produsert etter 1945,
24 gjennom å styrke Norsk filminstitutt økonomisk.
25

13. Kirke og livssyn

Mål

Senterpartiet vil ha ei romslig og inkluderende folkekirke, tros- og religionsfrihet og vern om menneskeverdet. Dette er byggesteiner i dagens og framtidens flerkulturelle Norge. Kirken og den kristne og humanistiske kulturarven har preget land og folkeliv i mer enn tusen år, og må fremdeles være verdigrunnet for nasjonen.

Fellesskapet har et ansvar for å formidle til den enkelte kunnskap om den kristne kulturarven og det religiøse og kulturelle mangfoldet, identitet og tilhørighet. Som kulturminner er gamle og nye gudshus et felleseie som skal vernes om og tas vare på for kommende generasjoner.

Staten må sikre alle trossamfunn høve til å utøve sin religion, og sikre de økonomiske ressurser etter medlemstall. Gudshus og livssynsnøytrale seremonirom skal være tilgjengelige for folk der de bor. Medlemene av statskirken må få større innvirkning gjennom ei demokratisering av de kirkelige organa.

13.1. Folkekirken

Den norske kirken er en folkekirke med tusenårige røtter i landet. Den skal vere åpen, inkluderende og møte enkeltmennesket i sin vesle tro og sin store tvil, være et samlingsmerke ved nasjonale storhendinger eller ulykker, og komme i møte de som ønsker det i deres hverdag og ved milepælene i livet. Den norske kirken skal også favne de som vil leve et aktivt trosliv.

Senterpartiet var med på det tverrpolitiske kirkeforliket våren 2008, og behandlinga i Stortinget høsten 2008. Vi ser i møte en mer demokratisk kirke der et stort utvalg av medlemmene er aktive med å velge ledere. Resultatene av kirkelige valg i 2009 og 2011 vil være avgjørende for Senterpartiet ved behandling av grunnlovsforslaga om avvikling av kirkelig statsråd og utnevning av biskoper.

Senterpartiet vil:

- Holde på Den norske kirken som stats- og folkekirke, nedfelt i Grunnloven, og på Kongen som overhode for Kirken.
- Demokratisere de kirkelige organene, ved å innføre en kombinasjon av direkte og indirekte valg til bispedømmeråd og Kirkemøtet.
- La Kongen i kirkestatsråd fremdeles utnevne biskoper og således sikre ei brei rekruttering til ledende stillinger i Den norske kirken, dersom Kirken ikke lykkes i å gjennomføre en omfattende demokratiprosess. Senterpartiet vil vektlegge valgdeltaking og representasjon i si vurdering av demokratiseringsprosessen.
- Øke deltakinga i kirkelige valg gjennom å lovfeste felles valgdag for kirkelige og offentlige valg.
- Øke tallet på preste- og diakonstillinger der det er behov for det, og bedre arbeids- og boligvilkåra for prester og diakoner i norske menigheter.
- Oppheve boplikta for prester.
- Sikre de norske sjømannskirkene økonomisk.
- Gi Kirken ressurser til å vere til stede i lokalmiljøa i byene og på bygda, og til et breitt diakonalt arbeid som kompletterer offentlige tilbud om støtte til og samtale med enkeltmenneske i det daglige eller i krisesituasjoner.
- Sørge for at menighetene kan drive sitt viktige frivillige arbeid med minst mulig offentlig byråkrati.
- Sikre de økonomiske vilkåra til barne- og ungdomsarbeid i menighetene, for eksempel gjennom Frifondordninga.

- 1 • At gravferdsstønaden skal sikre alle ei verdig gravferd og ei verdig grav, uavhengig av boets og de
2 etterlattes økonomi.
3

4 **13.2. Mangfoldet**

5
6 Landet vårt er i dag hjem for borgere med røtter i talløse kulturer, med mange ulike religioner og livssyn. Dette
7 gjør Norge til et rikere samfunn. Den kristne og humanistiske kulturarven legger grunnen for et samfunn bygd på
8 toleranse og respekt for det ulikeartet og det som er annerledes. Kunnskapen om dette verdifulle mangfoldet må
9 få en større plass i skolen.
10

11 **Senterpartiet vil:**

- 12 • Gi trossamfunna økonomisk støtte etter medlemstall.
13 • Øke støtta til tros- og livssynsdialog på tvers av trosretningene og mellom konfesjoner innen samme
14 trosretning.
15 • Sørge for livssynsnøytrale seremonirom i alle kommuner.
16 • Gi alle elever i grunnskolen mer kunnskap om de voksende religiøse minoritetene i Norge, deres
17 historie, grunnverdier og religiøse utøvelse.
18 • Gi alle elever i grunnskolen brei kunnskap om kristendommens og Kirkens særegne plass i norsk
19 historie og samfunnsutvikling.
20 • Innføre ei samfunnsorientert etterutdanning for trossamfunnsledere for minoritetsgrupper som setter de
21 bedre i stand til å ta oppgaver som familierettledning tilpasset det norske samfunnet.
22 • Styrke arbeidet mot diskriminering på grunnlag av kjønn, seksuell orientering eller etnisk bakgrunn blant
23 religiøse minoriteter i Norge.
24

25 **13.3. Religionen som kulturbærer**

26
27 Kirkebygget har vært møteplass og samlingsmerke for norske lokalsamfunn i hele vår nyere historie. I moderne
28 tid har hus som synagogar, moskeer og sikhtempel medvirket til et rikt mangfold av religiøse bygg som er viktige i
29 mange menneskers liv, og er blitt en del av vår felles historie. Dette er kulturminner i bruk, som sammen med
30 kirkekunsten og det som skjer inne i gudshuset har skapt og stadig skaper identitet og tilhørighet.
31

32 **Senterpartiet vil:**

- 33 • La staten overta ansvaret for middelalderkirkene, og styrke Riksantikvarens stavkirkeprogram og
34 dokumentasjonsverket Norges kirker.
35 • Gi Riksantikvaren økte bevilgninger til å restaurere og dokumentere kirkekunst utsatt for forfall.
36 • Sette kommunene økonomisk i stand til å vedlikeholde de mange kirkebyggene fra nyere tid
37 eksempelvis gjennom den statlige rentekompensasjonsordninga for skolebygg og kirker.
38 • Frigjøre midler fra Opplysningsvesenets fond til vedlikehold av kirker.
39 • Gi tilskott til vedlikehold av private gudshus, som bedehus og moskeer.
40 • Sørge for at moskeer, synagoger og andre gudshus også blir tatt vare på som kulturminner.
41 • Sette Stiftelsen Kirkeforskning økonomisk i stand til å utvide virksomheten, for å øke kunnskapen om
42 religiøst liv i et stadig mer flerkulturelt samfunn.
43 • Gi støtte til forskning om og dokumentasjon av tros- og livssynsutøving hos religiøse minoriteter i Norge.
44 • Stimulere Kirken til å samarbeide med de lokale kulturskolene, og holde kirkene åpne for
45 kulturarrangement utenom gudstjenesten, for å styrke dem som møteplasser i lokalsamfunnet.
46 • Bedre rekrutteringa til kirkemusikeryrket og arbeide for flere heltidsstillinger for å fjerne uønsket deltid.
47

14. Samferdsel for ei bærekraftig framtid

Mål

Senterpartiet vil gi alle mulighet til å leve et aktivt liv og til å bosette seg der en ønsker. Senterpartiet vil bruke samferdslepolitikken til å bygge opp under velferd, arbeidsplasser i hele landet og en bedre miljø- og klimapolitikk. For at Norge skal stå rustet til å møte tida etter olje- og gasspoken må vi bygge ut en infrastruktur nå som gir grunnlag for en konkurransedyktig fastlands- og kystøkonomi i framtida. Senterpartiet vil nytte samferdsel som middel til å dempe sentraliseringa, redusere avstandskostnader, bygge gode bo- og arbeidsregioner og sikre bærekraftig vekst. Nullvisjonen om ingen drepte eller skadde i trafikken må ligge fast.

Fellesskapet skal ha hovedansvaret for å bygge ut, finansiere og vedlikeholde et godt utbygd infrastrukturnett. Investering i infrastruktur er ei investering i framtida og trenger bedre og endret finansiering. Senterpartiet vil derfor innføre en finansieringsmodell som sikrer midlene til sammenhengende investeringsprosjekt allerede ved oppstart. Dette skal gjøres ved at en i statsbudsjettet nytter langsiktige infrastrukturinvesteringer utenom handlingsregelen.

Veg og jernbane må rustes opp og gi et godt tilbud landet over for å sikre bosetting, miljø og et aktivt næringsliv. Breiband, post og telefontjenester må være selvsagte likeverdige tilbud overalt i landet. En spredt og god lufthavn- og havnestruktur ligger til grunn for å kunne videreutvikle næring og velferd i hele landet.

14.1. Trafikktrygghet

Allfor mange liv går tapt i trafikken. En samferdselspolitikk for framtida må bygge på målet om sterk reduksjon i talet på ulykker. Det krever ei brei tilnærming. De fleste ulykkene skyldes menneskelige forhold. Det er derfor nødvendig at det i arbeidet med å redusere tallet på drepte og trafikkskadde er et fokus på forebygging gjennom opplæring og gjøre oss bevisste som trafikanter. I tillegg må styresmaktene sette i verk ei rekke tiltak for å redusere risikoen for ulykker.

Senterpartiet vil:

- Ha mer automatisk trafikkovervåking av særlig ulykkesutsette vegstrekninger.
- Ha hyppigere fartskontroller for å motvirke høy fart og farlig kjøring.
- Ha hyppigere kontroller av dekk og utrusting på vogntog på vinterstid.
- Sørge for flere fysiske tiltak på vegene, som gul midtstripe, midtskille og rumlemmerking og punktvis breiere skuldre i uoversiktlige parti for å redusere risikoen for kollisjoner og utforkjøring.
- Legge større deler av trafikkopplæringa inn i videregående skole.
- Utvide ordninga "Hjem for en 50-lapp" for å gi ungdom uten annet kollektivtilbud en trygg transport hjem.
- Prioritere utbygging av gang- og sykkelveger i gangavstand til skolene og sammenhengende sykkelvegnett i byer og tettsteder.
- Innføre automatisk togstopp, fjernstyring og togradio på alle togstrekninger
- Fjerne planoverganger og utbedre spor.
- Ruste opp fyr og sjømerker til nødvendig standard.
- Etablere en ytre seillingslei og merke farleier som det er behov for.

14.2. Samferdelspolitikk for et bedre klima

Ved sida av petroleumsindustrien er det transportsektoren som står for de største klimagassutslippene, og de er raskt voksende. Senterpartiet mener utslippene fra transportsektoren må reduseres gjennom god samfunnsplanlegging, mer aktiv bruk av avgiftspolitikken for å favorisere miljøvennlige framkomstmiddel, økt satsing på kollektivtransport og økt bruk av klimanøytrale drivstoff.

Senterpartiet vil sette i verk tiltak som vrir transportmønsteret bort fra økt transportvekst og over til kollektive løsninger. Vi vil redusere bilbruken i storbyene. Tilrettelegging og satsing på miljøvennlige transportløsinger må prioriteres i hele landet. Et vegnett med sammenhengende god standard vil føre til kjøremønster som medvirker til å redusere klimautslippene. Elektrisitet må derfor i langt større grad enn i dag nyttes til transport. Mye av godstrafikken må over på bane og sjø både av trafikktryggleiksomsyn, men også av omsyn til utslipp. Det må stilles strenge krav til utslipp fra kjøretøy. Mange i Norge er avhengige av å kjøre bil. Vi skal gjøre det mulig å kjøre bil uten å forurense og uten klimautslipp..

Lokalsamfunna må planlegges slik at en i større grad enn i dag reduserer behovet for transport. Særskilt i byer og tettbygde strøk må en fremme ei planlegging som sikrer kort og trygg veg til servicefunksjonene. Butikk, skole, barnehage og friluftsområder må i størst mulig grad være i gangavstand til bostedene. Det bør videre planlegges for gode kollektivløsinger mellom de store bostedområdene og store arbeidsplasser gjennom samordnet transport- og arealplanlegging.

14.2.1. Kollektiv

Senterpartiet vil:

- Prioritere framkomst for kollektivtransporten i byene gjennom hyppigere avganger og flere ruter samt bedre kollektivfelt for buss.
- Sikre statlige bidrag til bybaner i de største byene.
- Styrke og videreutvikle belønningsordninga for kollektivtrafikken og knytte tildeling av belønningsordninga for økt kollektivtrafikk i de største byene til innføring av restriktive ordninger for biltrafikken.
- Gi økte midler til bedre ruteinformasjon og opprustning av holdeplasser og terminaler for kollektivtransport.
- Bygge ut innfartsparkering for privatbiler og sykler ved jernbanestasjoner og ved transportknutepunkt på vegene.
- Prioritere kollektivtilbudet, buss- og bane i tettbygde strøk og samordne og styrke kollektivtilbudet i distrikta gjennom bedre samordning og styrking av buss-, båt- og drosjetenestene.
- Utvikle stimuleringsordninger for å få flere busser over på biodiesel, naturgass og hydrogen.
- Gjøre prosjektet Kollektivtransport i distrikta til ei varig og landsdekkende ordning.
- Utvikle bruken av bestillingstransport og tilbringertjeneste i spredtbygde strøk.
- Stille krav til miljøvennlig drivstoff ved innkjøp og anbud i det offentlige.
- Sikre den lokale drosjenæringens driftsgrunnlag ved offentlige transportoppdrag.
- Ansattes rettigheter gjøres gjeldende ved anbudsoverdragelser.
- Etablere en sentral ruteinformasjonstjeneste basert på at konsesjonshaverne er pliktige til å rapportere inn ruteinformasjon i en sentral database.
- Stille krav til større samordning mellom de ulike kollektivtilbuda med tanke på bedre korrespondering.

14.2.2. Bilbruk for framtida

Senterpartiet vil:

- Stimulere kommunene til å etablere bilfrie bykjerper.
- Sørge for gode parkeringstilbud for privatbiler ved jernbanestasjoner og ved transportknutepunkt på vegene. Samtidig må parkeringsrestriksjoner innføres i bysentra.

- 1 • Skattlegge parkeringsplasser betalt av arbeidsgiver i byene.
- 2 • Innføre vegprising i større byområde når tilfredsstillende kollektivløsinger er på plass.
- 3 • Tilrettelegge for å få etablert flere bildelingsordninger.
- 4 • Bruke avgiftspolitikken for å fremme salg og bruk av lavutslippsbiler som el-biler, plugg-inn-hybridbiler, hybrid og biodrivstoff.
- 5
- 6 • Stille krav om at minst 20 prosent av nybilsalget skal være nullutslippsbiler og at samtlige personbiler skal være lavutslippsbiler innen 2020.
- 7
- 8 • Legge til rette for el-biler gjennom infrastruktur for lading.
- 9

10 **14.2.3. Miljøvennlig drivstoff**

11 *Senterpartiet vil:*

- 12 • Gjøre Transnova til en varig og sterk redskap for miljøvennlig transportutvikling.
- 13 • Arbeide for å få etablert ei egen ordning for å støtte utbygging av mer miljøvennlige transportløsinger, på samme måte som Enova i dag gir støtte til tiltak som reduserer energibruken ved stasjonære anlegg.
- 14 Transnova skal gi tilskott til prosjekt som faktisk medvirker til reduserte utslipp og bør finansieres gjennom drivstoffavgiftene og statlig fond.
- 15
- 16
- 17 • Styrke forskning på bruk av el-kraft til transport.
- 18 • Arbeide for å videreutvikle brenselscelleteknologien.
- 19 • Legge til rette for økt bruk av biodrivstoff, men sikre at det i størst mulig grad er andregenerasjons biodrivstoff, og at førstegenerasjons biodrivstoff er framskaffet på en etisk og miljømessig forsvarlig måte og ikke produsert på dyrket jord beregnet til matproduksjon.
- 20
- 21
- 22 • Gjøre hydrogen tilgjengelig gjennom å bygge ut fyllestasjoner.
- 23

24 **14.3. Vei**

25

26 Omlag 90 prosent av persontransporten foregår på veg. Godstransport på veg auker sterkt. Den sterke auken i
27 vegtransporten gir økt slitasje og behov for vedlikehold i tillegg til at deler av vegnettet er underdimensjonert i
28 høve til dagens behov. Stadig flere mennesker plages av støy- og luftforurensing fra vegtrafikk. Det er ei prioritert
29 oppgave å redusere transportbehovet og stimulere til alternativ til vegtransport, og velge traseer for gjennomfart
30 som tar omsyn til boområde og miljø.

31

32 Velfungerende transportkorridorer kan redusere klimautslipp, øke sikkerheten og redusere avstandsulempene.
33 Riksvegferjene er en del av riksvegnettet og bør være gratis. Et bedret vegnett er avgjørende for å sikre
34 arbeidsplasser og velferd i framtida. Regionene vil fra 2010 få ansvaret for riksvegnett/fylkesvegene og må få
35 tilført midler for å løse oppgavene.

36

37 *Senterpartiet vil:*

- 38 • Gjennomføre et krafttak for økt vedlikehold og investeringer på region- og stamvegene og oppfylle
39 Nasjonal transportplan for investeringer.
- 40 • Sørge for sammenhengende god standard på lengre strekninger for å stimulere et kjøremønster som gir
41 reduserte utslipp.
- 42 • Intensivere arbeidet med rassikring av farlige vegstrekninger både på region- og stamvegnettet. Løyving
43 til rassikring må opp til 1 milliard per år.
- 44 • Bruke midler fra ferjeavløsningsprosjektet som delfinansiering av vegprosjekt
- 45 • Se vedlikehold og nybygg mer i sammenheng over lengre strekninger og utføre arbeidet som samlet
46 prosjekt.
- 47 • Vurdere samfunnsnytte breiere enn størrelsen på biltrafikken ved prioritering av vegprosjekt.
- 48 • Øke frekvens og kapasitet på riksvegferjene og sikre alle et heldøgns stamvegnett.
- 49 • Øke frekvensene og kapasiteten på riksvegferjene og sikre alle et heldøgns stamvegnett.
- 50 • Finansiere større utbygginger på stamvegnettet gjennom prosjektfinansiering.
- 51

1 **14.4. Jernbane**

2

3 Økte jernbaneinvesteringer er ei forutsetning for å endre trafikkmønster. Men for å få til en overgang fra veg til
4 bane må dette prioriteres og andre tiltak støtte opp under ei slik satsing. Jernbanen er et viktig virkemiddel for å
5 redusere vegtransport og dermed klimautslipp. Kapasitet og kvalitet må bedres slik at jernbane blir et naturlig
6 førstevalg for pendlere i bynære område med hyppige og presise avganger med minsket reisetid. For å få ei
7 ytterligere økning i godstransporten på bane er det nødvendig å øke satsinga på kryssingsspor, dobbeltspor og
8 terminaler.

9

10 Senterpartiet ser positivt på tanken om et høgfartsnett i Norge, men vil understreke at det er nødvendig med
11 nærere utgreiinger for å avklare ei eventuell utbygging.

12

13 **Senterpartiet vil:**

- 14 • Øke utbygginga av dobbeltspor og kryssingsspor. Bygge dobbeltspor på jernbanen i intercity-triangelet
15 på Østlandet og rundt de andre store byene, mens kryssingsspor må prioriteres på alle strekninger som
16 har kapasitetsutfordringer.
- 17 • Øke fornyingstakten og vedlikeholdet av jernbanen for å få mer pålitelige rutetider og redusert kjøretid.
- 18 • Ruste opp eksisterende banenett til å tåle hastighet opp mot 200 km/t.
- 19 • Utrede høgfartstog mellom Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim, Göteborg.
- 20 • Legge forholda til rette slik at omfanget av godstransport på jernbane kan dobles innen 2015.
- 21 • Intensivere arbeidet med å bygge knutepunkt med parkering og terminaler både for persontransport og
22 gods.
- 23 • Styrke arbeidet med å få til ei bedre samordning mellom togtilbudet og annen kollektivtransport.
- 24 • Elektrifisere gjenstående banestrekninger.
- 25 • Starte planlegging av jernbane Narvik – Tromsø.
- 26 • Utgreie bilateralt samarbeid om jernbaneutbygging mellom Kirkenes og Murmansk som en del av en
27 aktiv nordområdepolitikk og nysatsing på næring, handel og turisme i Finnmark.

28

29 **14.5. Samferdsel til vanns og i lufta**

30

31 Sjø og luft er viktige ferdselsårer for transport av både gods og personer og til å knytte landet tettere sammen.
32 Skal vi oppnå målet om at vi skal ha ei bosetting og et variert næringsliv over hele landet, må kommunikasjonene
33 i luft og på sjøen være gode. Opprettholdelse av dagens flyplasstruktur og videre utvikling av flytilbudet er viktig
34 for å redusere reisetida mellom ulike deler av landet. Senterpartiet er opptatt av at og transportnæringa skal
35 medvirke til et bedre klima, og flytting av mer gods fra bil til båt er et viktig tiltak. Da trengs det gode overganger
36 mellom de ulike transportmidlene og en godt utbygd infrastruktur til sjøs.

37

38 **14.5.1. Sjøfart**

39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • Øke andelen gassdrivne ferjer og skip.
- 41 • Ta i bruk klimanøytrale drivstoff som biodrivstoff og hydrogen i ferjer og skip.
- 42 • Utvide perioden for ferjeavløsningsmidler fra 15 til 20 år. Dette vil gjøre det lettere å realisere ei rekke
43 vegutløsningsprosjekt i distriktene.
- 44 • Bygge Stad skipstunnel for å bedre sjøvegskommunikasjonen og bedre sikkerheten i et farlig
45 havområde.
- 46 • Styrke vedlikeholdet av sjøvegen med havner, farleier, fyr og merketjeneste.
- 47 • Videreutvikle de nasjonale og regionale havnene som logistikknutepunkt
- 48 • Sikre ei god lostjeneste og ha gode elektroniske kart langs hele kysten.

- 1 • Sikre at Hurtigruta fremdeles blir ei viktig transportåre langs kysten og opprettholde seiling fram til
2 Kirkenes.
3 • Sikre ei god bergingsteneste langs kysten.
4 • Utarbeide en handlingsplan for å overføre mer gods fra veg og bane til sjø, for å ivareta miljømessige og
5 økonomiske omsyn.

6

7 **14.5.2. Luftfart**

8 *Senterpartiet vil:*

- 9 • Ha en flyplassstruktur som sikrer et godt transporttilbud i hele landet.
10 • Øke bevilgningene til statlig kjøp av flytjenester for å redusere billettprisene på det regionale nettet
11 og sikre god kvalitet på størrelse og kvalitet på fly, avganger og sikkerhet.
12 • Sikre best mulig sikkerhet og regularitet gjennom å bedre innflygingsutstyret på flyplassene.
13 • Innrette avgiftssystemet slik at det blir reell konkurranse i luftfarten samtidig som overkapasiteten blir
14 redusert av miljøomsyn.
15 • Sikre et godt tilbud på kortbanenettet når det gjelder flystørrelse, kvalitet på flyene, avganger og
16 sikkerhet.
17 • Utviding av rullebanekapasitet må vurderes opp mot mål om reduserte klimagassutslipp og utgreiing av
18 høg fartstbanenett mellom de største byene og et utbedret jernbanenett
19 • Innføre ei global flyavgift til gode for FN-finansiering.

20

21 **14.6. Post og elektronisk kommunikasjon**

22

23 En helhetlig politikk for infrastruktur innebærer at vi også har en god politikk for post og gir folk gode
24 kommunikasjoner over hele landet.

25

26 Et økende breibandsbehov gjør at det tradisjonelle koppernettet ikke lenger holder mål og Senterpartiet vil føre
27 en politikk som utnytter de mulighetene som ny teknologi representerer. Framtidsretta breibandsløsninger basert
28 på fiberkabel framstår som ei kritisk infrastrukturinvestering for nasjonen om Norge skal ta mål av seg til å bli en
29 ledende kunnskapsnasjon, og hindre framvekst av digitale klasseskjeller basert på geografi og sosial tilhørighet.
30 Senterpartiet ser dette på same måte som då det offentlige bygde ut strøm- og telefontjenester i hele landet.

31

32 *Senterpartiet vil:*

- 33 • At Posten skal være et statlig selskap.
34 • Opprettholde et spredt nett av poststeder som sikrer private og næringslivet et godt og likeverdig tilbud i
35 sitt nærrområde.
36 • Sikre postombæring alle hverdager og like portotakster over hele landet.
37 • Bygge ut mobilnettet i område der folk bor og ferdes, og vurdere om post-og teletilsynet bør få fullmakt til
38 å pålegge dagens konsesjonærer å bygge ut nettet i område med dårlig mobildekning.
39 • Bygge fiberbasert kommunikasjonsnett i hele landet og sørge for at bedrifter, offentlige institusjoner og
40 alle husholdninger har tilgang til fiberbasert breiband i offentlig eie innen 2015, og at markedet skal
41 nyttes aktivt i utbygginga. Det må etableres offentlige støtteordninger i områder der det ikke er grunnlag
42 for kommersielle tilbud.

43

15. Næringspolitikk

Mål

Senterpartiet vil stimulere til initiativ og skaperlyst over hele landet. Vi vil ha et bredt sammensatt næringsliv over hele landet med et mangfold av bedrifter og næringer. Alle som har en god idé og initiativ skal møte åpne dører og velvilje hos offentlige myndigheter. Muligheten til å skaffe seg kunnskap og kapital til å drive nyvinning og nyskaping skal ikke være forbeholdt de få.

Et aktivt næringsliv er grunnleggende for videreføring og utvikling av velferdssamfunnet. Et næringsliv med mange små og mellomstore bedrifter gir bredde og variasjon i næringslivet og sikrer arbeidsplasser og verdiskaping også i framtida. Dette innebærer et bredt spekter av virkemidler som satsing på forskning og kompetanseheving, tilgang på kapital, forenkling og avbyråkratisering. Investering i infrastruktur er en grunnleggende del av en helhetlig næringspolitikk som har som mål å bidra til at folk får realisert sine muligheter.

15.1. Skaperlyst

Det skal være enkelt og meningsfylt å starte bedrifter og det skal lønne seg. Vi trenger utvikling av arbeidsplasser over hele landet, og næringspolitikken skal bidra aktivt til at alle får mulighet til å realisere sine ideer.

Senterpartiet vil ha en næringspolitikk både for nye og eksisterende bedrifter. Det skal være enkelt å ta over bedrifter for å videreutvikle disse under stabile forutsetninger som gjør det attraktivt å være bedriftseier og legge ned arbeidsinnsats i bedriften. Norges rike naturressurser skal utnyttes på en bærekraftig måte som sikrer at disse også kan nyttes i verdiskaping i framtida.

Norge har sammen med de øvrige nordiske land en svært høy effektivitet, verdiskaping og omstillingsevne i økonomien, med en sterk offentlig sektor som sikrer arbeidstakernes rettigheter og næringslivets frihet til omstilling og utvikling. Senterpartiets politikk bygger videre på dette; et sterkt og vitalt næringsliv er en forutsetning for å ha en fortsatt sterk offentlig sektor.

Norge har lyktes godt med å legge til rette for et mangfoldig og sterkt næringsliv som konkurrerer med mange og på mange forskjellige markeder. Dette er gjort innenfor rammen av en samfunnsmodell som sikrer alle del i den velferden som skapes. Denne solidariske samfunnsmodellen ønsker Senterpartiet å bygge videre på fordi vi mener den totalt sett skaper de beste rammevilkårene for bedriftene og økonomien, og ikke minst for den enkelte av oss som medlem i samfunnet.

15.1.1. Lavere skatter og avgifter for næringslivet

Det er et mål for Senterpartiet å styrke norsk privat eierskap, investeringer og utvikling i næringslivet og å sørge for minst like gode rammevilkår for næringsvirksomhet her som i de land vi konkurrerer med. Senterpartiet vil ha gode og generelle skattevilkår for næringslivet som gir konkurransedyktighet internasjonalt. For å stimulere til investering og privat initiativ er det viktig at det lønner seg å legge ned arbeid i egen bedrift og at vi stimulerer til å videreutvikle allerede eksisterende bedrifter og arbeidsplasser.

Formueskatt på arbeidende kapital er uheldig for norske eier- og gründermiljøer. Den reduserer nyskaping, virker konkurransevridende i forhold til investeringer fra utlandet og den må betales uavhengig av inntekt og likviditet. Videre favoriserer skatten investeringer i eiendomsobjekter med lav verdifastsettelse fremfor investeringer i bedrifter og næringsliv.

1 Små og mellomstore bedrifter utgjør ryggraden i norsk næringsliv og gjør at vi har et variert næringsliv over hele
2 landet. To av tre norske bedrifter er familiebedrifter, de står for 40 prosent av verdiskapingen og de spiller en
3 viktig rolle, særlig i distriktene.

4
5 Gebyrpolitikken er også en viktig del av næringspolitikken. Senterpartiet mener gebyrnedsettelse til fordel for
6 næringslivet bør prioriteres og vil arbeide for at alle gebyrer overfor næringslivet bør baseres på
7 selvkostprinsippet. Prinsippet bør også gjelde for transporttjenester. Dette vil medføre en betydelig
8 kostnadsbesparelse for norsk næringsliv, ikke minst små og mellomstore bedrifter.

9
10 **Senterpartiet vil:**

- 11 • Fjerne formueskatten på arbeidende kapital og øke bunnfradraget.
- 12 • Ha økning i bunnfradraget på arveavgiften og avskrivning av arveavgiften med 20 prosent for hvert år
13 man sitter med bedriften. På sikt ønsker Senterpartiet å fjerne arveavgiften for næringsvirksomhet.
- 14 • Prioritere å fjerne skatter i form av gebyrer for næringslivet. Gebyrer skal baseres på selvkostpris.

16 **15.1.2. Behov for mer arbeidskraft og kompetanse**

17 En av de store utfordringene i framtida vil være å skaffe nok arbeidskraft til å løse velferdsbehovene. I tillegg
18 trengs et effektivt og konkurransedyktig næringsliv for å sikre velferdsnivået.

19
20 Vi må ta i bruk de arbeidskraftsreserver vi har, og det bør føres en bevisst politikk som oppmuntrer folk til å stå i
21 arbeid. Videre er det viktig for næringslivet at vi tar i bruk den kompetansen som finnes, og at vi har tiltak som
22 også stimulerer til nytenking i næringslivet gjennom å få impulser utenfra, enten gjennom arbeidsinnvandring eller
23 internasjonal arbeidserfaring hos våre arbeidstakere.

24
25 Arbeidsinnvandringen krever også at myndighetene holder et våkent øye på lønns- og arbeidsvilkårene i de mest
26 aktuelle bransjene for å hindre sosial dumping. Dette gjelder særlig for ufaglærte arbeidere. Et sterkt
27 arbeidstilsyn, et aktivt politi og styrking av Skatteetaten er forutsetninger for dette. Allmenngjøringen av
28 tariffavtaler har fungert godt der den er innført, og sikrer de ansatte en anstendig lønn.

29
30 **Senterpartiet vil:**

- 31 • Bedre ordningene for godkjenning av utdanning fra utlandet og gjøre det enkelt å få arbeids- og
32 oppholdstillatelse.
- 33 • Redusere omfanget av særaldersgrenser.
- 34 • Styrke tilsynsmyndighetene.
- 35 • At ansettelse i norsk bedrift skal være tilstrekkelig grunnlag for å få arbeids- og oppholdstillatelse.
- 36 • At utenlandske studenter som har tatt høyere utdanning i Norge bør gis rett til arbeidstillatelse i fem år
37 etter fullført utdanning.
- 38 • Styrke det internasjonale arbeidet ved våre universiteter ytterligere.
- 39 • Innføre jobbsøker-visum slik at folk fra land utenfor EØS-området lettere kan søke jobb i Norge.
- 40 • Endre vurderingsgrunnlaget for søknader om arbeidstillatelse som faglært/spesialist, slik at
41 kompetansekravet i større grad fastsettes av arbeidsgiver.

43 **15.1.3. Mer forskning, utvikling og innovasjon i norsk næringsliv**

44 Kompetanse og forskning er avgjørende for at Norge skal hevde seg i den internasjonale konkurransen. Per dags
45 dato er ikke Norge et attraktivt nok land for å tiltrekke høy kompetanse fra utlandet i stor nok grad, verken til
46 bedrifter eller utdanningsinstitusjoner. Dette er et av de viktigste innsatsområdene for vår verdiskapings- og
47 nyskapingsevne på sikt. Vi må derfor vurdere flere og sterkere virkemidler for å styrke forsknings- og
48 utdanningsinstitusjonenes, bedriftenes og det offentliges evne til å rekruttere og beholde kompetanse på
49 internasjonalt nivå. Det er avgjørende at Norge er attraktivt som studie- og arbeidssted for de beste studentene
50 og den internasjonale spisskompetansen. Det er også viktig at bedrifter oppmuntres på ulike måter til å
51 videreutdanne arbeidsstyrken og utvikle kompetanse. I bunnen må det ligge et utdanningsløp fra grunnskole til
52 universitet som framhever betydningen av kunnskap og der det stilles tydelige krav og forventninger.

1
2 Næringsrettet forskning og kommersialisering av forskningsresultater må gis prioritet. Vi må ha sterk offentlig
3 satsing på forskning, men samtidig dra med næringslivet i høyere grad for å øke forskningsinnsatsen, særlig i
4 små og mellomstore bedrifter. I tillegg må offentlig sektor utnyttes bedre til å fremme nyskaping. Offentlig sektor
5 har stort potensial til å bidra til økt innovasjon gjennom sin virksomhet. Dette kan skje gjennom bevisst tenkning
6 ved innkjøp og anskaffelser, økt konkurranse og anbud.

7
8 De små og mellomstore bedriftene har ikke egne forskningsavdelinger og den offentlige innsatsen mot
9 næringslivet i forskningsøyemed må først og fremst rettes mot denne målgruppen. Skattefunn har vist seg å være
10 et godt virkemiddel, og Senterpartiet mener at denne ordningen må videreføres som en skatteordning og
11 videreutvikles slik at flere tar den i bruk. Skattefunn må innrettes slik at også mindre bedrifter greier å nyttiggjøre
12 seg forskerkompetanse for nyskaping og kompetanseutvikling i bedriften og lokalsamfunnet. Universiteter og
13 høyskoler må i sterkere grad premieres for fruktbart samarbeid med næringslivet, og det må finnes gode og
14 sterke forskningsmiljøer i alle landsdeler hvor det stimuleres til samarbeid med bedriftene.

15 *Senterpartiet vil:*

- 17 • Styrke bedriftenes insentiver til å heve kompetansen til arbeidsstyrken gjennom skatte- og
18 avgiftssystemet.
- 19 • Tiltrekke internasjonal forskerkompetanse gjennom en utdanningspolitikk som setter kunnskapskrav fra
20 grunnskole til universitet.
- 21 • Stimulere til mer FoU-aktivitet i næringslivet i samarbeid med det offentlige.
- 22 • Fjerne arbeidsgiveravgiften i tre år for nyetablerte kunnskapsbedrifter.
- 23 • Premiere kommersialisering av forskning.
- 24 • Gi skattefradrag til personer som investerer i nyetablerte kunnskapsbedrifter.

26 **15.1.4. Forenkling**

27 Forenkling for næringslivet er et viktig og riktig grep i næringspolitikken og bør videreføres med større trykk.
28 Innrapportering og kostnader er særlig tyngende for små og mellomstore bedrifter og tar ressurser som heller bør
29 benyttes til videre utvikling og verdiskaping. Senterpartiet tar til orde for en målsetting om å redusere kostnadene
30 bedriftene har for å oppfylle offentlige krav med 20 prosent. I tillegg må det has et større fokus på hvilke
31 kostnader det blir for bedriftene ved nye krav og lovendringer. Offentlige myndigheter må selv komme med flere
32 forslag til forenkling ved å gå gjennom egne virksomheter.

33 *Senterpartiet vil:*

- 35 • Redusere bedriftenes administrative kostnader knyttet til offentlige lover og forskrifter med 20 prosent
36 innen 2013.
- 37 • Fortsette utredningsarbeidet ved at alle statlige etater og institusjoner med sikte på å komme fram til
38 forenklinggrep på rapporteringsfeltet og trekke med næringslivet i arbeidet med forenkling.
- 39 • At hver ny lovendring som vedrører bedrifter skal konsekvensutredes med hensyn til administrative
40 endringer for bedriftene.
- 41 • Forenkle regnskaps- og rapporteringskrav for små og mellomstore bedrifter.
- 42 • Fjerne revisjonsplikten for små bedrifter.
- 43 • At næringslivet ikke skal innrapportere samme opplysninger til det offentlige mer enn én gang.
- 44 • Utvikle Altinn til å bli en samlet kommunikasjonskanal mellom næringslivet og det offentlige.
- 45 • Forenkle prosessen ved bedriftsetablering.

47 **15.1.5. Reiseliv**

48 Senterpartiet vil bidra til økt verdiskaping og økt lønnsomhet i reiselivsnæringa. Denne næringa er stor i Norge,
49 og har potensial for ytterligere vekst. Dette er ei viktig næring for distriktene og kan være en stor bidragsyter til å
50 skape nye arbeidsplasser over hele landet. Vi har gode forutsetninger for å løfte denne næringa ytterligere og
51 utvikle næringa i samarbeid med andre næringer. Det unike norske kulturlandskapet er en viktig faktor for

1 opplevelsen av Norge som turistmål. Senterpartiet vil fortsette satsingen på reiseliv som et nasjonalt prioritert
2 område i næringspolitikken. God distribusjon av reiselivsoplevelser krever god kommunikasjon og infrastruktur,
3 slik at turistene kommer fram til reisemålet.

4 5 **Senterpartiet vil:**

- 6 • Sikre kvaliteten på de norske reiselivsproduktene og styrke kompetansen i reiselivsnæringa.
- 7 • Skape flere helårs arbeidsplasser i næringa.
- 8 • Styrke kunnskapen om Norge som reisemål og forsterke arbeidet med merkevarebygging og
9 markedsføring av Norge som reisemål i inn- og utland.
- 10 • Bedre koordineringen av den offentlige innsatsen på reiseliv og styrke samarbeidet med
11 næringsaktørene.
- 12 • Stimulere til utvikling av flere reiselivsdestinasjoner.
- 13 • Arbeide for at det utvikles reiselivsarbeidsplasser i tilknytning til vernede områder. Staten skal ta ansvar
14 for utvikling av nødvendig infrastruktur.
- 15 • Styrke satsinga på Hurtigruta og den norske kysten som turistmål.
- 16 • Føre en landbruks- og fiskeripolitikk som videreutvikler reiselivsnæringa gjennom å ta vare på
17 kulturlandskapet og legge til rette for mat- og kulturopplevelser.

18 19 **15.1.6. Maritime næringer**

20 Den maritime næringa har stor betydning i norsk industri og næringsliv og omfatter et bredt spekter av ulike store
21 og mindre bedrifter som både har et mangfold av tjenester og produkter.

22
23 Den norske maritime næring er globalt ledende, konkurransedyktig ute og hjemme og er lokalisert i Norge,
24 hovedsakelig av kompetansemessige grunner. Norske maritime bedrifter er verdensledende teknologisk.
25 Senterpartiet vil understreke den sterke kompetansemessige avhengighet innen næringen.

26
27 I en situasjon med økende global konkurranse er det maritime næringsmiljøet ett av de områdene der Norge har
28 best forutsetninger for å styrke sin posisjon ytterligere, og der mulighetene for sysselsetting og verdiskaping også
29 i framtida er lovende.

30
31 Senterpartiet mener det er viktig å opprettholde en stor handelsflåte og et bredt maritimt næringsmiljø i norsk eie,
32 med tettest mulig bånd til Norge. Derfor er partiet en forkjemper for stabile og langsiktige rammevilkår, som ikke
33 er vesentlig forskjellig fra det vi finner i andre land.

34
35 Viktig for en slik strategi er at vi ligger foran når det gjelder å ta i bruk ny teknologi. Forholdene må for eksempel
36 legges til rette for effektiv informasjonsutveksling og omlasting av gods i havnene.

37 38 **Senterpartiet vil:**

- 39 • Bruke utviklingskontrakter og utforme standarder og regler aktivt for å bidra til nyskaping i næringen.
- 40 • Miljødifferensiere skipsfartens avgifter og gebyrer.
- 41 • Satse sterkere på maritim rekruttering og kompetanseheving hos eksisterende sjøfolk.
- 42 • Sikre norske sjøfolks konkurransedyktighet gjennom nettolønn som hos sjøfolk i Europa ellers.
- 43 • Arbeide for en internasjonal beskatning av skipsfartsnæringen på sikt. En miljøskatt organisert i FN-regi
44 er et aktuelt sted å begynne.
- 45 • Innføre verftsstøtte og garantiordninger for skipsverftene som i konkurrentland.
- 46 • Sikre skatteordninger på linje med etablert internasjonal praksis.
- 47 • Utvikle gode finansieringsordninger for maritime eksportprodukter.
- 48 • I samarbeid med næringen vurdere å etablere "møllposeordninger" for skipsverft, med sikte på å
49 redusere overkapasiteten i næringen og samtidig beholde kompetansen i skipsbyggenæringa.
- 50 • Satse mer på rekruttering av ungdom til skipsbyggingsindustrien, gjennom aktiv rekruttering i skolene,
51 lærlingordningene og andre stimulerings tiltak.

1 **15.1.7. Nordområdepolitikk**

2 Senterpartiet er svært opptatt av å videreutvikle den nordlige landsdelen. Nord-Norge har stort potensial når det
3 gjelder næringsliv og er viktig for forvaltning av de rike naturressursene. Ikke minst er nordområdene av
4 internasjonal betydning, og vi må sikre at landsdelen får utnyttet sitt potensial. Senterpartiet vil derfor opprette et
5 nordområdefond for å utløse de store mulighetene for næringslivet i nord. Fondet skal utløse aktivitet knyttet til
6 blant annet infrastruktur, lokal verdiskaping i forbindelse med aktivitet på sokkelen og reiseliv.
7

8 *Senterpartiet vil:*

- 9 • Opprette et nordområdefond på inntil 100 milliarder kroner.
- 10 • Etablere et telemedisinsk senter med tanke på å tjene regionen på tvers av landegrensene.
- 11 • Styrke forskning på arktisk jordbruk.
- 12 • Styrke det regionale initiativ for havvindkraft.
- 13 • Begrense seismikk i området. Seismikkskyting skal skje i forståelse med fiskeriorganisasjonene, i
14 samarbeid med Havforskningsinstituttet og basert på god kunnskap og konsekvensvurdering.
- 15 • Øke forskningen på seismikk og dens effekter på fisk og yngle- og gyteområder.
- 16 • Fullføre kartlegging av havområdene, spesielt rundt Bjørnøya og Svalbard
- 17 • Styrke reiselivssatsinga i Nord-Norge.
- 18

19 **15.1.8. Industri**

20 For Senterpartiet er det viktig at industrien skal ha konkurransedyktige vilkår i Norge. Industrien representerer
21 ofte hjørnesteiner i lokalsamfunnene og står for et stort antall arbeidsplasser og verdiskaping i distriktene. For å
22 beholde og videreutvikle den kunnskap og kompetanse bedriftene står for, er det viktig med stabile og
23 forutsigbare rammebetingelser og et fornuftig skatte- og avgiftsnivå.

24 I tillegg må vi gjennom kompetansetiltak og gründerpolitikk evne å skape muligheter for nye etableringer.
25 Mangfold – fra små mekaniske verksteder til stor prosessindustri kompletterer hverandre på en god måte.
26

27 Industrien er bygd opp rundt tilgangen til naturressursene. Fortsatt vil naturressursene være grunnleggende for
28 videre utvikling og drift. Gode rammevilkår for råvareleverandører samt god offentlig infrastruktur er vesentlig for
29 å utvikle industrien videre.
30

31 *Senterpartiet vil:*

- 32 • Videreutvikling av teknologikompetansen knyttet til fangst og lagring av CO₂.
- 33 • Ta i bruk gass til innlands-produksjon.
- 34 • Videreutvikle forutsigbare rammebetingelser for tilgang på kraft til industrien.
- 35 • Ha en sterk primærnæring som leverandør til næringsmiddelindustrien.
- 36 • Sørge for langsiktige og gode rammevilkår for industrien.
- 37 • Styrke satsingen på infrastruktur.

38 **15.1.9. Flere kvinner inn i næringslivet**

39 Kvinner er viktig for økt næringsutvikling og et bredere næringsliv i distriktene. Mye er gjort i forrige periode, men
40 Senterpartiet vil fortsatt arbeide for å legge enda bedre til rette for at kvinner kan starte bedrifter og skape sine
41 egne arbeidsplasser. Vi skal sørge for at vi oppnår målet om 40 prosent andel kvinnelige etablerere innen 2013.
42

43 *Senterpartiet vil:*

- 44 • Videreføre og fornye handlingsplanen for kvinnelige etablerer med nye tiltak.
- 45 • Sikre at en større andel av alle midler til næringsutvikling går til kvinner.
- 46 • Etablere møteplasser for kvinnelige etablerere.
- 47 • Bidra til informasjons- og inspirasjons utveksling mellom virkemiddelaktørene, fylkeskommunene og
48 kommunene

1 **15.2. Ny giv for norsk landbruksproduksjon**

2 **15.2.1. Mat til en økende befolkning**

3 Norsk landbruk skal først og fremst være Norges bidrag til en global matvaresikkerhet. I dag importerer vi mer
4 enn halvparten av all mat vi spiser og importen er økende i en verden der stadig flere sulter. For å fø en fortsatt
5 voksende befolkning i verden må jordbruksproduksjonen økes kontinuerlig. Økningen må skje på en måte som
6 ikke forsterker miljø og klimaproblemene. I en slik situasjon er det avgjørende at alle land tar vare på og utnytter
7 sitt jordbruksareal. Gjennom å øke jordbruksarealene og å utnytte våre naturressurser skal vi snu denne
8 utviklingen ved å ta vår del av ansvaret for å sikre verdens matproduksjon. Dette krever et variert og allsidig
9 landbruk i hele landet.

10
11 Landbruket har også mange andre viktige oppgaver: Norsk landbruk skal være et langsiktig og bærekraftig
12 landbruk som tar miljøutfordringen på alvor. Norsk landbruk skal bidra til produksjon av fornybar bioenergi på
13 ressurser og arealer som ikke er egnet til matproduksjon. Norsk landbruk skal dekke norske forbrukeres ønske
14 om mangfold og variasjon og i tillegg tilby matspesialiteter til et internasjonalt marked. Norsk landbruk skal også
15 tilby varer og tjenester utover tradisjonelle landbruksprodukt. Norsk landbruk skal bidra til at hele landet utnyttes
16 til verdiskaping og velferdsutvikling. Norsk landbruk skal ta vare på århundres kultur og tradisjoner gjennom aktiv
17 næringsutøvelse og gi norsk reiselivsnæring fortrinn i en internasjonal konkurranse.

18
19 Vi må opprettholde og styrke landbrukets produksjon av andre velferdsgoder. Vedlikehold av kulturlandskap,
20 produksjon av reiselivsprodukter og av tjenester rettet mot helsesektoren og skoleverket må stimuleres. Dette er
21 tjenester og verdier som er viktige for samfunnet for øvrig. De gir næringen bred legitimitet og næringsutøvere
22 nye muligheter for meningsfull drift og et styrket inntektsgrunnlag. Denne erkjennelsen vil bety en ny giv for norsk
23 landbruk.

24
25 Norsk landbruks viktigste oppgave framover er å produsere trygg og ren mat og gjennom dette sikre at Norge tar
26 sin del av ansvaret for internasjonal matvaresikkerhet. Norsk landbruk har ulemper knyttet til klima og arrondering
27 som gjør at en i en normalsituasjon ikke kan konkurrere prismessig med de store eksportlandene. For å
28 opprettholde og videreutvikle vår landbruksproduksjon er det avgjørende at vi beholder et sterkt importvern.

29
30 Det norske landbruket produserer varer til et skjermet nasjonalt marked. Landbrukspolitikken må derfor i all
31 hovedsak være basert på nasjonale ordninger og nasjonale retningslinjer. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og
32 Småbrukarlag har en avtalefestet rett til å forhandle om næringens rammevilkår. En nasjonal landbrukspolitikk
33 utarbeidet i nært samarbeid med næringsutøverne gir det beste grunnlaget for en målrettet og effektiv
34 næringspolitikk. Både myndigheter og næringen må ha høy beredskap i forhold til endringer i internasjonale
35 rammebetingelser.

36
37 **Senterpartiet vil:**

- 38 • Opprettholde et sterkt importvern.
- 39 • Etablere ett års beredskapslager for matkorn.
- 40 • Aktivt bruke markedet og prismekanismen for å sikre at landbrukets produksjon blir stor nok til å dekke
41 etterspørselen i Norge.
- 42 • Opprettholde jordbruksavtalesystemet og et tett samarbeid mellom staten og næringsorganisasjonene.
- 43 • At hovedtrekkene i landbrukspolitikken må utformes gjennom nasjonale ordninger.

44

45 **15.2.2. Stopp nedbygging og gjengroing**

46 En avgjørende forutsetning for norsk matproduksjon er at de arealene vi har i dag sikres for å danne grunnlag for
47 at norsk landbruk også i framtida kan produsere mat til egen befolkning, opprettholde levende bygder og et rikt
48 kulturlandskap. Bare tre prosent av Norges areal er dyrka mark, og dette forplikter oss til en aktiv bruk av
49 virkemidler for å hindre at jorda går tapt i gjengroing og nedbygging. Stadig omdisponeres store arealer til
50 samferdsel, næringsbygg og boligformål, på tross av et uttalt mål om det motsatte. Dyrka mark er en ikke-
51 fornybar ressurs som ikke lar seg erstatte. Ikke bare er dyrka mark en avgjørende ressurs for matproduksjon;
52 landskapet forringes også kraftig av nedbygging. Det er knyttet stor usikkerhet til hvor stort omfanget av

1 omdisponeringen er, og det er viktig å sikre et godt tallgrunnlag for dokumentasjon og status over utbyggingen.
2 Marginale jordbruksarealer går ut av drift, etter som vi får færre beitedyr, og mer rovvilt. Resultatet er redusert
3 produksjonsevne og forringelse av kulturlandskapet. Senterpartiet kan ikke akseptere at mark som det har tatt
4 generasjoner å dyrke opp, gror igjen i løpet av få tiår. Landbruket må sikres tilstrekkelige rammebetingelser,
5 gjennom en differensiert virkemiddelbruk, slik at også de marginale arealene holdes i drift. Når verdens
6 matvarelagre minker, og klimaendringene gjør matproduksjonen mer ustabil, må vi sørge for at ikke jorda bygges
7 ned eller gror igjen. Slik skal Norge også i framtida ha forutsetninger for egen matproduksjon. Rønvikjordene i
8 Bodø er med sine 1 300 dekar dyrket matjord et eksempel på landbruksareal som må vernes til matproduksjon.

9 **Senterpartiet vil**

- 11 • Føre en restriktiv jordvernpolitikk med sterke begrensninger og føringer for omdisponering av dyrka
12 mark. Utarbeide rikspolitiske retningslinjer for arealdisponering/jordvern. Hjemle varig vern av dyrka jord
13 gjennom jordloven.
- 14 • Sikre lønnsom drift også på mer marginale jordbruksareal gjennom differensierte virkemiddel. Gi økt
15 stimulans til beiting for å høste fôrressursene i utmarka og bevare kulturlandskapet.
- 16 • Hindre tap av formell eller reell beiterett i utmark som følge av rovviltpolitikken.
- 17 • Opprette et eget finansieringsfond for bruk til landskapspleie.
- 18 • Utrede ordninger som reduserer nedbygging av dyrket mark som for eksempel avgift på omdisponering
19 av matjord.

20 **15.2.3. Økt lønnsomhet**

21 Mulighet til gode inntekter for dyktige bønder er avgjørende for framtida til landbruksnæringen. Uten tilstrekkelig
22 lønnsomhet er det verken mulig å opprettholde produksjonen eller oppfylle andre landbrukspolitiske mål.
23 Senterpartiet vil arbeide aktivt for å sikre landbruksnæringen rammevilkår som gjør næringa til en attraktiv
24 arbeidsplass. Dette forutsetter at næringsutøverne i landbruket har samme mulighet til inntekt og
25 velferdsordninger som andre grupper i samfunnet.

26 Et moderne landbruk er kapitalkrevende og det er et løpende behov for å investere. Investeringer må i hovedsak
27 sikres gjennom en vesentlig bedring av lønnsomheten i næringa. Tilpasningen i jordbruket styres i hovedsak
28 gjennom prisuttak på jordbruksproduktene og overføring av midler over statsbudsjettet. Pris skal sikre volum,
29 mens budsjettstøtte hovedsakelig skal sikre fordeling og ressursutnyttelse. Familiebruk skal prioriteres og
30 tilskuddsordningene skal ikke stimulere til overproduksjon. Kvoteordningen for melk er viktig for å unngå
31 inntektspressende overproduksjon.

32 Samdrift er en av flere mulige samarbeidsløsninger i jordbruket. Samdrifter i melkeproduksjon skal ha samme
33 vilkår som enkeltbruk av samme driftsomsfang. Hvorvidt produksjonen drives som samdrift med flere eiere eller
34 drives av en enkeltperson skal ikke påvirke kvote eller tilskuddsutbetaling. Senterpartiet ser med uro på at en
35 stadig større del av produksjonen sentraliseres, mens andre områder marginaliseres. Senterpartiet vil føre en
36 mer aktiv politikk for å bedre lønnsomheten i de marginale områdene. Senterpartiet vil holde et aktivt øye med
37 den økonomiske utviklingen hos dem som har investert under andre statlige forutsetninger.

38 Gartneri- og hagebruksnæringen er en viktig del av det norske landbruket og representerer et vesentlig bidrag til
39 verdiskapingen. Næringen er ikke minst en viktig faktor i distriktslandbruket. Det er viktig å sikre tilstrekkelige
40 ressurser til effektive kontrolltiltak både ved import og i norsk produksjon for å hindre at norsk plantehelse
41 svekkes. For Senterpartiet er det et mål å opprettholde og videreutvikle den nasjonale verdiskapingen og
42 produksjonen knyttet til denne virksomheten. Det er spesielt viktig at næringa stimuleres til offensive tilpasninger
43 til klimautfordringene gjennom økt bruk av fornybar energi.

44 Senterpartiet vil redusere avgiftsbelastningen på næringa og arbeide for en forenkling i forhold til det regelverket
45 landbruket må forholde seg til.

46 Jordbrukets mulighet til å regulere jordbruksmarkedene er avgjørende for å opprettholde lønnsomheten i perioder
47 med svingende produksjon og etterspørsel. Senterpartiet legger vekt på å videreføre en samvirkebasert
48 markedsregulering.

1 **Senterpartiet vil:**

- 2 • Styrke inntektsmulighetene kraftig for alle yrkesutøvere i jordbruket. Fortsatt bruke skatt aktivt for å
- 3 styrke økonomien i jordbruket. Øke avskrivningssatsen for jordbruksbygg
- 4 • Gi skattefradrag ved avsetning av lønns- og næringsinntekt i fond til kjøp av gårdsbruk, eller
- 5 investeringer i bygninger og jord gjennom nedskrivning av kostpris.
- 6 • Gjeninnføre fradragsrett for vedlikehold av våningshus.
- 7 • Beskatte gevinst ved salg av gårdsbruk på samme måte som gevinst ved salg av bolighus for å bidra til
- 8 økt omsetning på landbrukseiendommer.
- 9 • Grunneiers mulighet til å utnytte jakt og fiskerett som næringsgrunnlag skal ikke begrenses av
- 10 unødvendige regler, kontroll eller prisregulering.
- 11 • Gartneri- og hagebruksnæringen må sikres energi til konkurransedyktig pris.
- 12 • Sikre jordbrukets rett til – og ansvar for – markedsreguleringen. Matvaremarkedet må organiseres slik at
- 13 primærprodusentenes markedsrett styrkes.
- 14 • Bøndene må sikres muligheter for ferie og fritid på linje med andre yrkesgrupper. Velferdsordningene i
- 15 landbruket må utvikles og forbedres og avløserordningen styrkes.
- 16

17 **15.2.4. Miljøvennlig landbruk**

18 Miljø- og klimautfordringene blir stadig tydeligere. Landbrukets viktigste rolle i klimapolitikken er å dekke

19 befolkningens behov for mat. Landbruket har likevel også et ansvar for å utvikle seg i stadig mer bærekraftig

20 retning. En bred oppslutning om norsk landbruk baseres på at landbruket selv aktivt arbeider for å begrense

21 negative miljøkonsekvenser. Landbruket har også en viktig rolle for å frambringe miljøvennlig og fornybar

22 bioenergi med utgangspunkt i de arealer og ressurser som ikke er egnet til matproduksjon. Denne rollen vil bli

23 tydeligere framover.

24

25 Forbrukerne må også ha tillit til at norsk mat er produsert med helse- og miljøvennlige metoder og med hensyn til

26 dyrenes velferd. Senterpartiet vil støtte tiltak som fører til at dyr kan leve mest mulig i samsvar med sin naturlige

27 atferd og sine biologiske behov. Senterpartiet vil bekjempe dyremishandling.

28

29 **Senterpartiet vil:**

- 30 • Øke mat- og forproduksjon basert på norske ressurser for å redusere behovet for transport av importerte
- 31 varer.
- 32 • Støtte opp under produksjon av bioenergi basert på ressurser og arealer som ikke kan nyttes til
- 33 matproduksjon.
- 34 • Stimulere miljøvennlige driftsformer. Dreining i drifta mot mer miljøvennlig retning skal gi en tydelig
- 35 bedring av lønnsomheten. Kunnskapsformidlingen om økologiske driftsformer må styrkes og
- 36 kompetanse om miljøvennlig drift må overføres til hele jordbruket slik at jordas fruktbarhet forbedres.
- 37 • Støtte utvikling og utprøving av teknologi som kan gi miljøgevinster i landbruket.
- 38 • Målrette bevilgningene over statsbudsjettet for å oppfylle mål om miljøvennlig produksjonsmåte,
- 39 ressursbruk, produksjonsfordeling og andre fordelingspolitiske målsettinger.
- 40 • Regionale og lokale miljøvirkemidler over jordbruksavtalen skal gå til landbruksvirksomhet. Effektiviteten
- 41 ved forvaltningen av midlene må forbedres.

42 **15.2.5. Sikre matmangfold og spre matglede**

43 En mangfoldig matproduksjon gir både økt matglede for forbrukerne og nye inntektsmuligheter for landbruket.

44 Mat og mattradisjoner er også en viktig formidler av norsk kultur og bidrar til å styrke vår identitet. Senterpartiet vil

45 oppmuntre til nisjeproduksjon og salg av gårdsmat gjennom mindre byråkrati.

46

47 **Senterpartiet vil:**

- 48 • Sikre lokale mattradisjoner og utvikling av nisjeprodukter for å øke verdiskapingen i bygdesamfunn.
- 49 • Ha statlig finansiering av tilsyn, prøvetaking, kontroll og godkjenning for småskala matproduksjon i en
- 50 oppbyggingsperiode.

- 1 • Oppmuntre til samarbeidsordninger for salg av gårdsmat direkte til forbruker, til utnytting av
2 utmarksressurser og til kulturlandskapspleie.
3

4 **15.2.6. Ta hele landet i bruk**

5 Landbruket har en avgjørende rolle for å sikre bosetting og verdiskaping i hele landet. Samtidig er utnytting av
6 hele landet en forutsetning for at landbruket skal kunne oppfylle produksjonsmål på en miljøvennlig måte.
7 Landbruk er en viktig lokaliseringfaktor for næringsvirksomhet. Ønsket om å drive landbruk er også en viktig
8 drivkraft for mange unge som flytter tilbake til bygda etter endt utdanning.
9

10 Senterpartiet ønsker å utnytte landbruket aktivt i distriktpolitikken. Den regionale arbeidsdelingen i
11 kanaliseringspolitikken må videreføres. Fraktordningene og prisnedskrivningstilskudd på korn sikrer noenlunde
12 samme vilkår for produsenter i ulike deler av landet og er viktig for å opprettholde lønnsomheten i utkantene
13

14 Norsk jordbruk er – og vil bli – et småskala landbruk i europeisk målestokk. Store deler av landet har en topografi
15 som ikke gjør det mulig med stordrift. For å opprettholde driften på disse arealene er det avgjørende med
16 differensierte virkemidler som sikrer lønnsomhet også på mindre driftsenheter. I andre deler av landet ligger det
17 fortsatt til rette for effektivisering. Teknologisk utvikling gir effektivisering og redusert arbeidsforbruk, men gjør
18 samtidig disse enhetene stadig mer kapitalavhengige og sårbare for økte kapitalkostnader eller prissvingninger
19

20 Senterpartiet ønsker en mangfoldig bruksstruktur med både heltids- og deltidsbruk i kombinasjon med
21 tilleggsnæringer eller arbeid utenom bruket.
22

23 Viktige virkemidler i en helhetlig landbrukspolitikk som har som mål å ha et levedyktig landbruk over hele landet,
24 er å sikre den private eiendomsretten og sikre bosetting. Utmarksarealene er en del av produksjonsgrunnlaget i
25 bygdene. Grunneiernes eiendomsrett og forvalteransvar skal ligge fast. Jorda skal drives. Den som eier jord har
26 en klar forpliktelse til at arealene utnyttes, og jorda eller ressursene skal eies lokalt. Lokalt eierskap gir best
27 sikkerhet for at jorda benyttes til lokalsamfunnets beste, det gir mindre konflikter og bidrar til at en større del av
28 verdiskapningen forblir lokalt. Lovverket må brukes aktivt for å oppnå målene.
29

30 **Senterpartiet vil:**

- 31 • Føre en aktiv strukturpolitikk, spesielt i områder hvor landbruket er avgjørende for bosettingen
- 32 • Øke innsatsen for bosetting gjennom distriktdifferensiert driftstillegg
- 33 • Sette en øvre grense for hvor store samlede tilskudd som kan tilføres det enkelte bruk.
- 34 • Fastholde konsesjonsgrensene i fjørfe- og svineproduksjon for å motvirke overproduksjon.
- 35 • Sikre utvikling av tilleggsnæringer til erstatning for de arbeidsplassene som forsvinner fra
36 primærlandbruket.
- 37 • Opprettholde den regionale arbeidsdelingen gjennom kanaliseringspolitikken, og sikre
38 rammebetingelsene for de områdene i landet som bare kan dyrke gras
- 39 • Styrke ordninger for utjevning av fraktkostnader
- 40 • Differensiere tilskuddsordninger og forsterke innsatsen i de områder som er truet av nedlegging.
- 41 • Ha en streng praktisering av personlig boplikt.
- 42 • At eiendomsretten til jord og skog fortsatt skal være personlig.
- 43 • Opprettholde hovedelementene i odelsloven for å sikre at ressursene blir forvaltet i et langsiktig
44 perspektiv.
- 45 • Opprettholde prisreguleringsbestemmelsene ved salg av landbrukseiendom.
- 46 • Gjøre det enklere å fradele hus og tomter fra landbrukseiendommer utenom pressområder og dyrka
47 mark.
48

49 **15.2.7. God skogskjøtsel er godt miljøvern**

50 Skogbruket og foredlingsindustrien i tilknytning til dette er en av Norges viktigste eksportnæringer. Det er et stort
51 potensial for ytterligere avvirkning og verdiskaping i norske skoger, særlig i forbindelse med utvikling av fornybar
52 energi. Aktivt skogbruk er et viktig klimatiltak på grunn av skogens binding av CO₂, og må verdsettes økonomisk
53 og inngå som et virkemiddel i klimapolitikken.

1
2 Det tar hundre år å bygge opp en skog, slik at alle generasjoner framover kan høste et likeverdig utbytte av
3 skogens ulike verdier. Det skal imidlertid til bare noen få år uten tilstrekkelige investeringer i skogen, før det sterkt
4 reduserer det potensielle utbyttet for framtidige generasjoner. Fordi avkastningen av investeringer i skogen
5 kommer flere generasjoner fram i tid, holder det ikke alene å legge privatøkonomiske prinsipper til grunn. Det må
6 være en nasjonal interesse å bidra til å gjennomføre investeringer som er samfunnsøkonomisk lønnsomme, som
7 f.eks. planting og ungsogpleie. Senterpartiet vil gjeninnføre offentlige tilskudd til planting og intensivere arbeidet
8 med ungsogpleie og tynning.

9
10 Store arealer og ressurser ligger i et vanskelig tilgjengelig eller bratt terreng. Det er avgjørende for å opprettholde
11 et tilstrekkelig avvirkningsnivå i skogen at disse områdene kan hogges. Dette krever kompetansetilbud for
12 entreprenører og drivere og økte ressurser til veiplanlegging og veibygging.

13
14 Skogbruket har tradisjonelt vært en produksjonsorientert næring med fokus på volum og med liten
15 bearbeidingsgrad for mange produkter. Framtidas skogbruk bør i større grad tuftes på hvilke muligheter som
16 ligger i økt bearbeidingsgrad, nye produkter og nye markeder. Norge har biologiske muligheter til på sikt å doble
17 næringas omfang. Det er viktig å videreutvikle og bevare de skogfaglige utdanningsløpene for å ivareta dette,
18 samt rekrutteringen til næringen i framtida. For å videreutvikle skogindustrien ønsker Senterpartiet en målrettet
19 satsing som kombinerer lønnsomhet, miljøhensyn og framtidig ressursgrunnlag.

20
21 Jakt, fiske og andre former for opplevelsesproduksjon må utvikles i samarbeid med andre næringer innen
22 bygdeturisme. Friluftsliv i utmarksområdene må ved samarbeid og kontrolltiltak legges til rette slik at flest mulig
23 får del i naturopplevelsene. Senterpartiet er positiv til omleggingen til lokal forvaltning av vilt- og fiskeressursene,
24 og til arbeidet med å gi utmarksressursene økt næringsmessig betydning.

25 26 *Senterpartiet vil:*

- 27 • Øke støtten til langsiktige investeringer i skogkultur og skogsveier.
- 28 • Styrke tilskuddet til skogplanting.
- 29 • Utvide ordningen med skogavgift.
- 30 • Ha en målrettet satsing for å videreutvikle skogindustrien.
- 31 • At skogbruksloven fortsatt skal være en næringslov der «frihet under ansvar» skal være det bærende
32 prinsippet.
- 33 • Videreføre en makeskifteordning med sikte på bruk av statens skoger og kjøp av private skogarealer til
34 makeskifte.
- 35 • Gjeninnføre "fiskefond" til kultivering av fiskevann og elver.

36 37 **15.3. *Marine næringer – fiskeri og havbruk***

38 **15.3.1 Bærekraftig forvaltning og fordeling av fisk og arealer**

39 Fiskeriressursene er en fornybar og evigvarende ressurs ved langsiktig høsting og forvaltning. Våre kyst- og
40 havområder er viktige for å sikre mat og for å skape verdier. Det ligger fortsatt store og langsiktige
41 verdiskapingsmuligheter knyttet til de marine næringer, forutsatt at vi er i stand til å forvalte våre ressurser, hav
42 og kystareal på en fornuftig måte. Både gjennom internasjonale avtaler og nasjonal forvaltning må det legges
43 vekt på langsiktig høsting av ressursene. Gjennom lovverket skal fellesskapet sikres styring og kontroll over
44 ressurser som fisken i havet, marine organismer og oppdrettede arter. Norge skal fortsatt være et foregangsland
45 når det gjelder samarbeid med andre kyststater og FN, for å få klare rettsregler og god forvaltning av kyst- og
46 havområdene.

47
48 I en situasjon der enkelte fiskebestander er sterkt redusert, og hav- og kystområdene er intensivt utnyttet og
49 belastet både av offshorenæringer, skipsfart og annen virksomhet, er det viktig å videreutvikle tiltak for å verne
50 sårbare havmiljø, sikre oppvekstområder for ungfisk, og ta vare på det biologiske mangfoldet i havet og langs
51 kysten. Senterpartiet vil skjerme sårbare gyteområder for petroleumsvirksomhet og ha strenge bestemmelser for
52 seismisk aktivitet.

1 Vi må legge til grunn fangst- og foredlingsprinsipper som tilfredsstillende internasjonale konsumenters krav om
2 kvalitet og høyeste etiske standard i fangst og produksjon av mat. For å sikre Norges rolle som kyststat og
3 forvalter av store fiskeressurser, er det behov for et sterkere forsknings- og utviklingsarbeid innen bestands- og
4 ressursutvikling. Videre må det arbeides for å ta vare på fiskerikompetansen som er utviklet gjennom
5 generasjoner.

6 7 **Senterpartiet vil:**

- 8 • Fastsette totalkvoter for de ulike fiskeriene over lengre perioder med omsyn til mål om en langsiktig
9 høsting av ressursene. Totalkvotene må ha et uttak som tilsvarer et snitt av siste 10 års fangst.
- 10 • Sikre et fiske med redskaper som best ivaretar en bærekraftig ressursforvaltning, slik som passive og
11 selektive redskaper.
- 12 • Videreføre tidsbegrensede vernesoner for ungfisk og i større grad verne viktige gyteområder for skadelig
13 aktivitet.
- 14 • Gjennom økte økonomiske virkemidler stimulere til økt høsting og fangst på bestandene av sel og hval,
15 for igjen å kunne øke bestandene av matfisk og ta vare på norske fangsttradisjoner og fangstmiljø.
- 16 • Redusere utbredelsen av kongekrabbe langs kysten.
- 17 • Legge til rette for økt fangst av taskekrabbe etter hvert som bestanden sprer seg nordover og ha økt
18 markedsføring av produktene.
- 19 • Forby bunntråling på korallrev.
- 20 • Opprettholde forbudet mot utkast av fangst.
- 21 • Styrke Kystvakta og kystberedskapen. Ansvar for sjøsikkerhet må samordnes bedre.
- 22 • Sikre et mer rimelig forhold mellom forseelser og forføyninger under utførelse av fiske og havbruk.
- 23 • Innføre soner for skipstrafikken som overvåkes av Kystvakta i farvann med stor fiskeriaktivitet og stor
24 trafikk. Seilingsleder for oljetransporter må legges lenger fra kysten. Videreføre seilingskorridorer for
25 farlig last fra Røst og sør til Nordsjøen der en unngår de mest attraktive fiskefeltene.
- 26 • Øke ressurser til havforskning og bidra til videreutvikling av samarbeidet mellom forskningsmiljøer,
27 Kystvakta og fiskere for å skaffe bedre kunnskap om bestandsutvikling.
- 28 • Øke forskningsinnsatsen på konsekvenser av seismikkundersøkelser og forby seismisk aktivitet i
29 gytetida i viktige gyteområder blant annet for torsk, sei og sild.
- 30 • Klimapolitiske vurderinger ved energibruk og utslipp tillegges større vekt i fornyelsen av flåten.

32 **15.3.2. Balansert strukturutvikling i fiskeflåte og fiskeindustri**

33 Senterpartiet ønsker en variert fiskeflåte, med kystflåten som bærebjelke. Dersom verdiskapingen skal komme
34 hele kysten til gode, må vi ha en variert fiskeflåte. Det skal være plass til både små og store fartøy og en struktur
35 som i helhet ivaretar kystbosetting, arbeidsplasser og fiskeindustri. Fiskeri- og havbrukspolitikken må utformes
36 slik at den både kan bidra til å sikre lønnsomme bedrifter, konkurransedyktighet og økt markedsfokus samt
37 ivareta distriktpolitiske målsettinger om arbeidsplasser og bosetting. Senterpartiet vil arbeide for lokalt eierskap
38 og en desentralisert struktur med mange små og mellomstore enheter. Både kyst- og havfiskeflåten har et
39 samfunnsansvar for bosetting og sysselsetting langs kysten. Senterpartiet ønsker å styrke fiskeindustriens tilgang
40 på råstoff ved en jevnere levering av fangst gjennom året og en innskjerping av leveringsplikten. Det må
41 etableres ordninger som sikrer fiskerne markedspris for levert fisk ved bruk av leveringsplikten. Både råfiskloven
42 og deltakerloven er sentrale forutsetninger for lokalt eierskap, stabilitet og forutsigbarhet, og bidrar til å sikre
43 lønnsomhet og en differensiert og fiskereid flåte.

44
45 Distriktskvoteordningen bør ikke videreføres, men for å stimulere til et større høstfiske må ei ordning med bifangst
46 vurderes. Endringene må ikke føre til omfordelinger mellom gruppene eller landsdeler.

47
48 Fiskeressursene tilhører det norske folk i fellesskap. Ingen enkeltpersoner eller enkeltstående selskaper kan gis
49 evigvarende og eksklusive rettigheter til å høste av disse ressursene mens andre stenges ute fra å delta i fisket.
50 Ut fra dette bør retningslinjene for forvaltning av fiskeriene utformes og praktiseres. Det må være stabilitet og
51 forutsigbarhet i kvotefordelingen, og en politisk styring av kvotene for å sikre bosetting i mange små kystsamfunn,
52 og for å sikre rekruttering til næringa.

1 Den allerede vedtatte strukturvoteordningen for kystflåten bør ligge fast for å se effektene av ordningen over tid.
2 En bør se spesielt på konsekvenser av avvik mellom faktisk lengde og hjemmelslengde.

4 **Senterpartiet vil:**

- 5 • Opprettholde råfiskloven og deltakerloven.
- 6 • Sikre en variert og framtidsrettet fiskeflåte med hovedvekt på kystflåten og konvensjonelle redskaper,
7 nært knyttet til øvrig virksomhet langs kysten.
- 8 • Sikre samme vilkår for aktive eiere innen fiskeri og havbruk. Motvirke havfiskeflåtens oppkjøp av
9 kystfiskefartøyer, for å sikre desentralisert eierskap langs kysten
- 10 • Over tid tildele større andeler av totalkvotene til kystflåten.
- 11 • Sikre en desentralisert mottaksstruktur gjennom å sette av midler over statsbudsjettet til
12 føringsordninger og mottaksstasjoner der det ikke er andre alternativer for levering.
- 13 • Evaluere den innførte strukturvoteordningen, og ikke åpne for ytterligere sammenslåing av kvoter og
14 rettigheter
- 15 • For å unngå en ukontrollert nedbygging av fiskeflåten må det fastsettes mål for minste antall fartøy
16 innenfor hver størrelse og gruppe.
- 17 • Vurdere kondemneringsordningen for fiskefartøyer ut fra gjeldende situasjon.
- 18 • Ha faste årlige fartøykvoter i de fleste viktige fiskeri.
- 19 • Åpne for kvoteoverføringer fra ett år til et annet, for eksempel 10 prosent, for å skape større fleksibilitet i
20 fangst og jevnere leveringsmønster både i kyst- og havfiskeflåten.
- 21 • Åpne for nyrekruttering i kystflåten, gjennom støttelån til ungdom som ønsker å være båteiere, dette må
22 også gjelde ved kjøp av deler av fiskefartøy.
- 23 • Innføre rekrutteringskvoter for unge som vil inn i næringa.
- 24 • Opplæringskvoter må tas av forskningskvotene som Norge har tilgjengelig. Kvotene innen
25 hvitfiskektoren til opplæring må være så store at opplæringa har et faktisk innhold.
- 26 • Videreføre sikkerhetsopplæringen for fiskere.
- 27

28 **15.3.3. Langsiktig balanse i produksjonen av oppdrettsfisk**

29 Senterpartiet mener at oppdrettsnæringen har store muligheter for økt verdiskaping og eksport, forutsatt at man
30 beholder lokalt og nasjonalt eierskap, initiativet i forhold til markedsadgang, muligheten til oppdrett på nye arter
31 og større grad av videreforedling. Senterpartiet ønsker å videreutvikle en voksende oppdrettsnæring som
32 produserer høykvalitet sjømat.

33
34 Senterpartiet vil arbeide for å sikre næringen tilstrekkelig med egnede arealer til å drive oppdrett langs kysten,
35 samtidig som kravene til en miljøvennlig oppdrettsvirksomhet må stå fast. Prinsippet om vern gjennom bruk må
36 også gjelde oppdrettsnæringen. For å få en miljøvennlig produksjon, må næringa være spredd langs hele kysten.

37
38 For å sikre langsiktig verdiskaping og stabilitet i forholdet mellom produksjon og marked, er det viktig at
39 myndighetene fortsatt kan sette grenser for den totale produksjonen. En styrt utvikling gir også rom for
40 nyrekruttering og nyetableringer i oppdrettsnæringen.

42 **Senterpartiet vil:**

- 43 • Prioritere lokal tilknytning for eiere innen fiskeri og havbruk.
- 44 • Når det ligger til rette for det, må Mattilsynet og Fiskeridirektoratet legge inn buffere i kystsonen som kan
45 virke som effektive sperrer mot sykdomsspredning.
- 46 • For å redusere omfanget og risiko ved eventuelle havari, må det snarest settes maksimalgrenser for
47 merdenes størrelse.
- 48 • En erstatningsordning for sanering av anlegg ved alvorlige sykdommer bør innføres i samarbeid med
49 næringen. Erstatningen skal være et spleiselag mellom aktørene, staten og forsikringsselskap.
- 50 • Innføre krav til rutiner ved oppdrettsanlegg, og stimulere til teknologiutvikling for å sikre at ikke fisk
51 rømmer.

- 1 • Utvikle ordninger som kan sikre at ingen enkeltaktør skal kunne eie mer enn 15 prosent av det totale
2 antallet konsesjoner i Norge.
3 • At negative miljøpåvirkninger i oppdrettsnæringa må minimaliseres gjennom kontrolltiltak.
4

5 **15.3.4. Utvikling og markedsføring – styrking av konkurranseevnen**

6 Fiskeriforvaltningen skal være effektiv, samtidig som byråkratiet knyttet til næringen må reduseres. Forvaltningen
7 må være seg bevisst sin oppgave som veiledere, basert på en desentralisert forvaltningsstruktur, overfor de som
8 arbeider innenfor næringen. Utvikling av teknologi og nye produkter, samt å sikre markedsadgang, er viktige
9 nasjonale virkemidler for å styrke den internasjonale konkurranseevnen.

10

11 Senterpartiet vil fortsatt arbeide for å forenkle lover og regler, fjerne unødig byråkrati og regelverk samt redusere
12 avgiftsnivået i næringen, slik at næringen samlet sett står sterkere i konkurransen på markedene.

13

14 Verdiskaping basert på førsteklasses sjømat forutsetter en desentralisert produksjonsstruktur. Dette
15 representerer nye muligheter for konkurransedyktige og markedsorienterte konsepter i de små og mellomstore
16 fiskerihavnene langs kysten. Gode fiskerihavner er en forutsetning for økt verdiskaping og foredling av råstoff, og
17 et godt transporttilbud må på plass for sikre levering av ferske produkter.

18

19 *Senterpartiet vil:*

20 • Innføre en nasjonal, eventuelt internasjonal merkeordning, i samarbeid med FN, som dokumenterer at
21 fisken er fanget på bærekraftig måte og ikke truer bestanden.

22 • Stimulere til et bredt innenlandsk kvalitets- og markedsføringsarbeid for å øke forbruket av
23 fiskeprodukter i hjemmemarkedet.

24 • Videreføre og styrke verdiskapingsprogrammet for all slags fisk.

25 • Øke bevilgningene til fiskerihavneanlegg, havner og farleder og sørge for god koordinering opp mot
26 logistikknytepunkter.

27 • Satse på forskning og utvikling for å sikre bedre utnyttelse og bruk av biprodukt og "avfall" fra
28 fiskerisektoren.

29 • Gjennom skattesystemet oppmuntre til investeringer som gir større grad av foredling og bearbeiding av
30 norsk fisk i Norge.

31 • Avvikle årsgebyret for at fiskefartøy skal kunne stå i merkeregisteret og årsgebyret for lokaliteter i
32 oppdrettsnæringa.

33 • Gå imot innføring av "kontrollavgift" i fiskeri- og havbruksnæringa.

34 • Gjennomgå Mattilsynets rutiner med sikte på å sikre større smidighet og større kunnskap om
35 utfordringene i fiskeri og oppdrett.

36 • Sørge for en forsiktig økning på opprettsproduksjonen av de aktuelle fiskearter, slik at en ikke går
37 raskere fram enn det markedsveksten tilsier.

38 • Øke bevilgningene til forskning på akvatiske sykdommer betydelig for å sikre god dyrehelse, norsk fisks
39 gode renommé på verdensmarkedet og arbeidsplasser.

40

16. Energi og klima

Mål

Senterpartiet skal være ledende i arbeidet med å føre Norge fra det fossile til det fornybare energisamfunnet. Viktige målsetninger for politikkkutforminga må være å minske energiforbruket og produsere mer ren energi, å erstatte fossil energi med fornybar energi og å bruke energien mer effektivt enn i dag. Teknologitvutvikling i skjæringspunktet mellom miljø og energi bør gjøres til en av Norges fortrinn.

Norges energiressurser skal forvaltes på en bærekraftig måte. Olje- og gassressursene skal utvinnes, men på en mest mulig klimavennlig måte. Vi ønsker reduksjon i utvinningstempoet. Vi vil nytte de store vannkraftressursene våre enda bedre, og vi vil ha en vesentlig økning i bruken av nye fornybare energikilder. Vi vil være pådrivere for å utvikle teknologi for mer miljøvennlig energiproduksjon fra fornybare energibærere.

Staten skal fortsette med å ta eierdeler på norsk sokkel. Vi vil fremdeles ha nasjonalt og lokal offentlig eierskap til vannkraftressursene. Norge skal holde fast på heimfallsretten. Fornybar energi skal være Norges verktøy i den globale klimadugnaden.

Energiressursene skal forvaltes på en slik måte at det skaper næringsutvikling og arbeidsplasser i hele Norge. Senterpartiet vil ha større grad av ilandføring fra nye olje- og gassfelt og stille tydeligere krav om lokale ringvirkninger i form av arbeidsplasser. Nettleia på strøm skal utjevnes over hele landet. Satsing på bioenergi, solenergi, vann, vind og bølgekraft er viktige næringer som kan gi lokale ringvirkninger. Vannkraft er en lokal ressurs og Senterpartiet ønsker å fremme næringsutvikling nær produksjonsstedet. Dette medvirker til lokal verdiskaping og minsker behovet for naturinngrep gjennom store nettutbygginger.

16.1. Senterpartiet tar klimatrusselen på alvor

Senterpartiet mener at klimaendringene er den største utfordringa verden står overfor. Det er brei vitenskaplig semje om at vi kan vente oss global temperaturauke, heving av havnivået, endring i nedbørsmønster og vindsystem, tap av biologisk mangfold og forverra levekår, særleg i den fattige delen av verden. 70 prosent av klimagassutslippa globalt kommer fra energiproduksjon og energibruk. Redusert energibruk er derfor en svært viktig del av løsinga på klimaproblemet. For å stabilisere klimaet må de globale utslippa reduseres med 60–80 prosent innen 2050, i følge FNs klimapanel. Alvoret i situasjonen krever nytenking og handling – lokalt, nasjonalt og globalt. I nasjonal, regional og kommunal planlegging må det derfor tas omsyn til klimaendringene vi har foran oss og nødvendige endringer må gjøres i lovverket. Forberedelse for naturkatastrofer og ulykker må samordnes og styrkes. Erstatningsordninger må gjennomgås og ansvar må tydeliggjøres.

16.1.1. Norge må ta sin del av ansvaret

Alle land kan med rette hevde at deres utslipp bare utgjør en mindre del av den totale utslippsmengden i verden. Derfor er det viktig at det blir framforhandlet ambisiøse og langsiktige internasjonale klimaavtaler. For å lykkes med dette er det avgjørende at velstående land som Norge er villige til å bidra, og at vi viser vilje til handling også på hjemmebane. Norge har som oljenasjon et stort ansvar for klimaproblemet. Samtidig har vi gode muligheter til å bidra med tiltak og ny teknologitvutvikling som vil bringe verden nærmere en klimaløsning. Vi har kompetanse og økonomisk handlefrihet som gjør oss egnet til å ta på oss et lederansvar. Norge forvalter dessuten vesentlige ressurser som fornybar energi, voksende skogressurser, store land- og kystareal og rent vann som gir store muligheter for å bidra globalt.

16.1.2. Internasjonal klimapolitikk

Arbeidet mot global oppvarming er avhengig av internasjonale avtaler for å lykkes. Det internasjonale klimasamarbeidet må være:

- **breiere:** Alle viktige utslippsland og utslippskilder må være omfattet
- **djupere:** Landa må forplikte seg til de utslippskutt som er nødvendige for å unngå to graders temperaturøkning
- **lengre:** En må ha et langsiktig perspektiv, helst over flere tiår, for å gi klare signal til industri, investorer og innbyggere om hvilken veg verden skal gå.

Senterpartiet vil:

- At målet om maksimalt to graders global temperaturøkning skal ligge til grunn for framtidige klimaavtaler
- At Norge skal forplikte seg til karbonnøytralitet innen 2030.
- At Norge skal forplikte seg til at minst to tredjedeler av våre forpliktelser skal oppfylles gjennom innenlandske kutt.
- At Norge skal arbeide for at byrdefordelinga mellom land skal bygge på jevn og rettferdig fordeling av utslippskvoter.
- At Norge skal arbeide for at en ny internasjonal avtale skal bygge på teknologioverføring til utviklingsland.
- At Norge skal arbeide for nye mekanismer rettet mot de fattigste landene, med sikte på skape økonomisk vekst med lave klimagassutslipp.
- At Norge skal arbeide for at det å ta vare på regnskogen blir inkludert i klimaavtalene, og medvirke økonomisk til etablering av finansierings- og kontrollmekanismer.
- At Norge, gjennom både klimaforhandlinger, IMO, WTO og internasjonale prosesser skal arbeide for klimaavgifter på internasjonal transport.
- At Norge skal arbeide for tiltak mot "CO2-skatteparadiser", dvs. land som prøver å gjøre fravær av utslippskrav til en konkurransefordel.
- Arbeide for et system med straffetoll for land som ikke undertegner en global klimaavtale etter Kyotoavtalen.
- Arbeide for at norsk petroleumsaktivitet i andre land ikke undergraver innbyggerne sine retter og suverenitet over egne ressurser.

16.1.3. Norge som lavutslippssamfunn

I Norge er vi rike både på ressurser, kunnskap og kapital. Reelle utslippskutt i rike land er òg nødvendig for at fattige land skal ta på seg plikter. For å oppnå tilstrekkelig utslippskutt må vi jakte på nullutslippsløsinger i alle sektorer. Det er ikke nok å avgrense forbruk eller effektivisere produksjon. De forurensende løsningene må erstattes med utslippsfrie.

Det er bred internasjonal enighet om at en kostnad på klimagassutslipp, enten i form av avgifter eller kvoter, som blir satt i verk globalt, vil utløse store, kostnadseffektive utslippskutt. I Norge har vi siden tidlig på nittitalet hatt avgifter på store deler av våre klimagassutslipp. Dette har vært et viktig, men langt fra tilstrekkelig virkemiddel. Våre ambisiøse mål for klimapolitikken gjør det nødvendig å fase inn nullutslippsløsinger der det er mulig, i sektorer som kraftproduksjon, varmeproduksjon, transport og industri. For å klare dette må ny teknologi tas i bruk. Senterpartiet ser det som en sentral del av klimapolitikken at en medvirker til at slik ny teknologi blir tatt i bruk gjennom økonomiske virkemiddel og aktiv politisk styring. På denne måten blir ny og fornybar energi konkurransedyktig med gammel og forurensende teknologi.

Senterpartiet vil:

- Ha klimamål for den enkelte sektor og at klimapolitikken skal ta sikte på innfasing av lavutslipp- og nullutslippsløsinger i alle sektorer.
- Arbeide systematisk for å bryte ned barrierer mot utslippsfri teknologi.

- Bygge klimapolitikken på prinsippet om at "forurensere betaler" der dette gir reelle utslippskutt og ikke bare utflytting av utslipp."
- Inngå avtaler med industrien om utslippsreduksjoner av CO2 og NOx

16.2. Ny fornybar energi skal overta for fossil energibruk

Senterpartiet har som mål at Norge skal produsere 23 TWh ny fornybar elektrisitet fram til 2020. Ny energiproduksjon i form av fjernvarme og mål for energisparing må komme i tillegg til dette. De samlede vannkraftressursene skal nyttes bedre. Det skal bygges ut mer vindkraft på land og til havs, det skal hentes ut mer varme og elektrisitet av bioenergi, og energiproduksjon fra havet i form av bølgekraft og fjordvarme skal økes.

Fornybar kraftproduksjon til havs representerer en tilnærmet uavgrenset kraftreserve. I tillegg til eget behov, kan det også ligge til rette for å eksportere rein vindkraft til Europa. Kostnadene ved slik kraftproduksjon er vesentlig høyere enn dagens strømpriser, men teknologiutvikling og storskala industrialisering kan gjøre dette til en viktig energiressurs. For å lykkes til havs er det også nødvendig å satse på å utvikle teknologi og vindparker på land i Norge.

De fornybare energikildene må brukes i sammenheng for å få en best mulig energiutnytting. Vannkrafta bør brukes smartere slik at energien blir bedre utnyttet. Vi ønsker også å vurdere stimulerende tiltak for å bygge om kraftverk til pumpekraftverk som kan lagre effektoverskot fra vindkraft ved å pumpe vann opp i magasina. Bioenergi, jordvarme, vind, småkraft og bølgekraft må komme sterkere med i energiproduksjonen. Solenergi kan i framtida spille ei vesentlig større rolle enn i dag.

Senterpartiet har i den forrige stortingsperioden hatt stort fokus på å løfte bioenergiproduksjonen. Det er viktig for Norge å legge om fra oppvarming basert på elektrisitet til oppvarming basert på bioenergi og fjernvarme. Satsinga på bioenergi er økende, men foreløpig greier ikke varme og elektrisitet produsert på bioenergi å konkurrere med strømprisene. Det trengs flere tiltak som kan utløse råstoff, og det må innføres sterkere støtteordninger for å få bygd ut fjernvarmenett. Næringslivet må også ha kraftigere insentiver til å legge om til vannbåren varme. Krava til å planlegge for framføring av varme ved arealplanlegging og bygging må ytterligere styrkes. Stabile og gode nok rammevilkår for småkraftverk er viktig. Det er også nødvendig med økt saksbehandlingskapasitet for å få behandlet de mange søknadene om både vann- og vindkraftutbygging. Rammevilkåra for vindkraft må bedres.

Senterpartiet er imot at Norge skal produsere energi basert på kjernekraft. Vi mener at det heller ikke skal være ei prioritert oppgave å drive forskning på kjernekraft, Bruk av thorium i steden for plutonium løser ikke det som er Senterpartiets største innvending mot kjernekraft, nemlig avfallsproblemene og den sikkerhetsrisikoen dette avfallet kan utgjøre om det kommer i feil hender.

Senterpartiet vil:

- Satse på utvikling av industrielle verdikjeder for bioenergi fra norsk skogbruk i samarbeid mellom skogsamvirket, styresmakter og industri.
- Øke tilgangen på fornybar elektrisitet gjennom investeringstilskudd til vindkraft, solenergi, bio-el, bølgekraft og tidevannskraft.
- Ha ei energinøytral ordning med grønne sertifikat. Det er nødvendig å ha særlige støtteordninger for umodne teknologier. Fornybar varmeproduksjon skal være inkludert i tillegg til energi fra vind, små-, mini- og mikrokraftverk. Fram til ordninga med grønne sertifikat er på plass, ha ei støtteordning som løser ut vesentlig utbygging av fornybar energi.
- Vurdere etablering av standardiserte krav for småkraftverk, inklusiv rett til oppkopling mot strømmettet.
- Gjøre overgangen til fornybare varmeløsinger mest mulig attraktiv for forbrukerne og næringslivet gjennom støtteordninger.
- Gå imot bruk av atomkraft i Norge og arbeide for reduksjon av atomkraft internasjonalt.
- Avvikle atomreaktoren i Halden når konsesjonsperioden går ut.

- 1 • Tilpasse avgiftspolitikken slik at ikke gass konkurrerer ut fornybar energi til oppvarming.
- 2 • Bruke det stallige eierskapet aktivt for å vri satsing fra petroleumskativitet til satsing på fornybar energi.
- 3 • Opprette et "StatVind" som skal være en motor i forskning, utvikling, og kommersialisering av vindkraft på
- 4 land og til havs.

5

6 **16.3. Effektiv energibruk og energisparing**

7

8 Senterpartiet mener verden og Norge har et stort uutnyttet potensial når det gjelder mer effektiv energibruk.
9 Energibruken knyttet til både hushold, industri, næring og transport kan reduseres vesentlig. Samtidig kan vi nytte
10 den verdifulle el-kraften på en bedre måte enn vi gjør i dag. Senterpartiet ønsker ei storstilt omlegging der en
11 faser inn bioenergi til oppvarming og frigjør verdifull el-kraft som kan nyttes til transport og industri.

12

13 **16.3.1. Energiløsinger i bygg**

14 Nye energikrav til bygninger bør rulleres hvert femte år med mål om ytterligere reduksjoner. På sikt bør
15 lavenergihus bli standard. Når alle strømkjøpere får toveiskommunikasjon innen 2012 har en en viktig redskap for
16 effektiv energibruk.

17

18 Senterpartiet mener det bør bli laget en energistrategi for "grønne hyttefelt". Her skal blant annet solceller og
19 småkraftverk spille ei viktig rolle. I store konsentrerte utbyggingsområde for fritidsboliger mener Senterpartiet at
20 bioenergi og varmesentraler skal være prioriterte løsninger.

21

22 **Senterpartiet vil:**

- 23 • At alle nye bolig- og næringsområder blir tilrettelagt med infrastruktur for alternativ energi.
- 24 • Alle nye offentlige bygg skal tilrettelegges for oppvarmingssystem basert på vannbåren varme og at alle
- 25 nybygg over en viss størrelse skal nytte vannbåren varme.
- 26 • Øke investeringsstøtta til fornybare varmesentraler og infrastruktur for fjernvarmenett.
- 27 • Innføre panteordning for gamle vedovner og oljekjeler.
- 28 • Fase ut fossil oppvarming og erstatte denne med fornybar varme. Dette skal skje gjennom å øke
- 29 fyringsoljeavgifta gradvis for å sikre konkurranseevna til fornybare varmeløsinger.
- 30 • Arbeide for at alle kommuner og fylkeskommuner utarbeider og gjennomfører egne kommunale energi-
- 31 og klimaplaner.
- 32 • Rette fokus mot det store potensialet som ligger i sparing av elektrisitet og konvertering til andre kilder.
- 33 • Legge til rette for et topris-system på strøm.
- 34 • Innføre høyere el-avgift for fritidsboliger.
- 35 • Legge til rette for overgang fra el-oppvarming til annen fornybar varme.
- 36 • Arbeide for at el-apparat med standby-funksjon, som har høyt strømforbruk, blir faset ut.
- 37 • Arbeide for at glødepærer blir faset ut samtidig med at det kommer mer effektive lyskilder.

38

39 **16.4. Klimatiltak i industrien**

40

41 Norge har stor industrivirksomhet innenfor sektorer med store klimagassutslipp og energiintensiv produksjon.
42 Norsk industri produserer varer som både Norge og verden har behov for. Forbruket av aluminium, silisium,
43 mineralgjødsel og andre produkt går ikke ned selv om norsk produksjon blir redusert. Tvert i mot vil produksjon av
44 utstyr for fornybar energi kunne medføre økt behov for moderne materialer. Senterpartiet mener derfor at det
45 overfor industrien må settes i verk offensive effektive klimapolitiske virkemidler med formål å redusere
46 utslippsintensiteten og få ned energiforbruket per produserte enhet, uten å avvike framtidsretta og miljøeffektiv
47 produksjon.

48

49 Deler av norsk industri er alt en del av EUs kvotehandelssystem for klimagasser, og flere sektorer vil trolig bli
50 inkludert fra 2013. EU vil at bruken av gratiskvoter til industrien blir gradvis faset ut fra 2013 til 2020, avhengig av

1 om andre land legger utslippskostnader på sin industri. Senterpartiet mener dette er ei fornuftig overgangsordning
2 for de industrisektorer der det er fare for karbonlekkasje.

3
4 **Senterpartiet vil:**

- 5 • Arbeide for store utslippskutt i norsk industri i samarbeid med næringa
 - 6 • Bruke forurensingslova, avgifter og tilskottsordninger i kombinasjon
 - 7 • Ta initiativ til frivillige avtaler om utslippsreduksjoner i sektorer som foreløpig ikke er omfattet av
 - 8 kvotesystemet.
 - 9 • Styrke Enovas industriprogram og gjøre det mer fleksibelt for å utløse det store energisparepotensialet
 - 10 som ligger i industrien.
- 11

12 **16.5. Fangst og lagring av CO2**

13 Senterpartiet mener at teknologi for fangst og lagring av CO2 er noe av det viktigste Norge kan medvirke med for
14 å redusere de globale utslippa av klimagassar. Vi må ha klare krav om full rensing av CO2 fra alle eksisterende
15 gasskraftverk og andre større utslippskilder over 1 mill. tonn, slik som Snøkvit, Kårstø, Mongstad, Skarv og
16 industrien i Grenland. Vi mener at staten må spille ei viktig rolle i utvikling av renseløsingene, men at industrien i
17 størst mulig grad selv må ha ansvaret for rensinga når den har kommet i drift.

18
19
20 **Senterpartiet vil:**

- 21 • Stille krav om CO2-reinsing på alle nye gasskraftverk.
 - 22 • Gjøre statlige investeringer i infrastruktur for fangst og lagring av CO2.
 - 23 • Gjennom offentlig-privat samarbeid arbeide for fangst og lagring av CO2 på de største punktutslippa,
 - 24 som Mongstad-raffineriet, Kårstø gassterminal, Melkøya, Skarv-feltet og Grenlands-klynga.
 - 25 • På sikt skape forutsigbare rammevilkår for CO2-fangst, blant annet ved å videreføre arbeidet med å
 - 26 legge til rette for CO2 som tiltak for økt oljeutvinning for eksempel gjennom en statlig kjøpsgaranti for
 - 27 CO2.
 - 28 • Sørge for at gasskraftverk som alt har fått konsesjon blir rensset.
- 29

30 **16.6. Fornybar el til sokkelen**

31 Det er kostbart å legge strømkabler ut til sokkelen, det forutsetter økt strømproduksjon på land og at olje- og
32 gassfeltene som skal forsynes har en viss størrelse og levetid. Vi mener dette er et nødvendig klimatiltak, og vi vil
33 styrke teknologiutviklinga på dette området. I starten frakter kablene strøm fra land og ut til plattformene. Seinere
34 ser vi for oss at kablene kan frakte strøm fra havvindmøller og inn til land. Forutsetninga er at miljøkostnadene
35 ved bygging av linjene ikke overgår den miljøgevinsten en oppnår. Det må og være tilgjengelig kraft og nett på
36 land.

37
38
39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • Ha som utgangspunkt at alle nye felt på sokkelen skal være forsynt med utslippsfri kraft.
 - 41 • Kreve elektrifisering ved omfattende ombygginger/modernisering av eksisterende felt.
 - 42 • Sammen med tiltakshaverne på sokkelen identifisere de eksisterende feltene som er best egnet til
 - 43 elektrifisering og medvirke til at desse blir elektrifisert.
- 44

45 **16.7. Vannkraftressursene – et viktig gode**

46 Naturressursene som danner grunnlaget for den enorme verdiskapinga i norske vassdrag hører fellesskapet til.
47 Senterpartiet slår derfor ring om konsesjonslovgivinga og heimfallsretten som sikrer offentlig eierskap til de
48 norske vannkraftressursene. Kraftproduksjonen er også en viktig del av infrastrukturen i Norge – å privatisere
49 denne er etter Senterpartiets mening uaktuelt.

50

1
2 Ren og rimelig kraft er et av Norge sine viktigste fortrinn for å sikre konkurransekraft overfor resten av verden.
3 Senterpartiet ønsker å bruke våre kraftressurser på en slik måte at den medvirker til produksjon og verdiskaping i
4 Norge. Vi må fortsette arbeidet med å sikre den kraftforedlende industrien minst like gode rammevilkår som den
5 har i andre land.

6
7 Senterpartiet ønsker å motvirke lite kostnadseffektiv langtransport av elektrisk kraft, og vil fremme uttak nær
8 produksjonsstedet. Vannkraft er en lokal ressurs der de som blir påvirket av utbygging også har krav på en
9 rettmessig del av verdiskapinga. Dette vil være retningsgivende for Senterpartiet i spørsmål som vedkommer
10 både skattlegging og andre foredlings spørsmål.
11

12 **16.7.1. Nett**

13 Mange steder blir kostnadene ved ny energiproduksjon for høy for utbygging på grunn av manglende tilgang eller
14 kapasitet i nettet. Dagens system tillegger kraftutbygger ansvaret for finansiering av nett. Dette er mange steder
15 med på å gjøre investeringa for stor, og samfunnet går glipp av viktig kraftproduksjon. Det er viktig å se på
16 ansvarsfordelinga i forvaltningen av strømmettet og legge til rette for at mer kraftproduksjon kommer på nett.
17

18 Vind- og vannkraftressursene blir skapt i distriktene. Det er derfor et paradoks at nettariffen fungerer slik at det er
19 nettopp her prisene på leveranse av strøm er høgast. Mange steder utgjør nettleien en vel så høy kostnad som
20 selve strømmen. Senterpartiet vil utjevne nettleien slik at leveranse av strøm skal koste like mye samme hvor du
21 bor.
22

23 *Senterpartiet vil:*

- 24 • Sikre offentlig eierskap til vannkraftressursene. Særlig kommunene og fylkeskommunene er viktige
- 25 eiere for å sikre ei god forvaltning av felles ressurser og bør derfor eie en større del av
- 26 vannkraftressursene.
- 27 • Opprettholde heimfallsordninga.
- 28 • Gå imot privatisering av Statkraft AS og Statnett SF.
- 29 • Stimulere til bygging av småkraft. Legge til rette for små kraftverk også i verna vassdrag når det ikke
- 30 kommer direkte i konflikt med verneformålet.
- 31 • Sikre økt kraftproduksjon gjennom å modernisere og ruste opp linjenett og kraftverk.
- 32 • Sikre lik nettleie over hele landet.
- 33 • Håndheve leveringsplikta til fastboende.
- 34 • Arbeide for at kraftlinjer med høyere spenning skal legges i kabel når de er nær boliger eller vedrører
- 35 særs viktige miljøverdier.
- 36 • Staten skal medvirke til nybygging, opprusting og kapasitetsøkning på linjenett slik at nye
- 37 kraftprodusenter ikke må ta hele kostnaden med dette når krafta skal fram til forbrukerne.
- 38 • Satse på fornying og utbedring av nettet for å bedre leveringssikkerheten og redusere tapet i linjenettet.
- 39 • Bygge ut nett for å fjerne flaskehalser mellom Sør- og Nord-Norge og styrke sentralnettet, generelt, for å
- 40 kunne ta i bruk vindkraftressursene.
- 41 • Fastsette minimums standarderstatning ved ekspropriasjon og bandlegging av fast eiendom til bruk for
- 42 høyspentlinjer.
- 43 • Ha en solidarisk prispolitikk på strøm og derfor ikke ha egne prisområder.
44

45 **16.8. Utvinning av olje og gass**

46 Senterpartiet ønsker å forvalte olje- og gassressursene på en slik måte at de kommer miljøet og kommende
47 generasjoner til gode. Vi går inn i ei tid med synkende oljeproduksjon, mens utvinninga av gass fremdeles stiger.
48 Ei best mulig utnytting av felt i drift er derfor nødvendig og er god forvaltning framfor stadig åpning av nye felt.
49
50

1 Senterpartiet ønsker ressurs sparing framfor finans sparing, og vil og i framtida legge dette til grunn ved tildeling av
2 lete- og utvinningskonsesjoner. Dette vil også føre til at ringvirkningene av olje- og gassvirksomheten blir spredd
3 over en lengre tidsperiode. Ny utvinningsteknologi har ført til at en stadig større del av oljereservene kan
4 utvinnes. Slik teknologiutvikling fører til bedre ressursutnyttning i form av økt utvinning i eksisterende oljefunn- og
5 felt, men ny teknologi og høye energipriser gjør at flere områder som ikke tidligere var lønnsomme nå kan være
6 det.

7
8 Den statlige deltagelsen på norsk sokkel gjennom statens direkte økonomiske engasjement (SDØE) er vesentlig
9 for å sikre fellesskapet verdier fra felles naturressurser. Senterpartiet vil offensivt utnytte de mulighetene norske
10 naturressurser og norsk olje og gass gir til industrireiseing, verdiskaping og arbeidsplasser i Norge.

11
12 Statens eierskap i Statoil-Hydro er og viktig for framtidig næringsutvikling, men med et så stort selskap må staten
13 sørge for at både små felt og rester av felt blir utnyttet på en god måte. Leverandørindustrien må sikres. Statens
14 engasjement må behandles på en slik måte at det gir inntekter til fellesskapet og industriell utvikling. Staten skal
15 ikke selge seg ned i store norske energiselskap. Statens eierskap i energiselskapa med et stadig større
16 internasjonalt engasjement har i seg både lovende utsikter og økt risiko på godt og vondt for staten som eier.
17 Etikk, menneskeretter og miljø må være bærende prinsipp for staten som hovedaksjonær. Statens eget
18 oljeselskap med om lag 80 prosent av alle operatørskap, må ta et ansvar for å videreutvikle norsk
19 leverandørindustri. Likevel er det viktig at det også er et mangfold av aktører på norsk sokkel, både for å sikre
20 god ressursforvaltning og for å gi flere muligheter til norsk leverandørindustri.

22 **16.8.1. God ressursutnyttning**

23 *Senterpartiet vil:*

- 24 • Nivået på norsk gassproduksjon skal ikke øke ut over dagens nivå. Ny gassproduksjon må avvete ledig
25 eksportkapasitet eller helst brukes på land i Norge.
- 26 • Påviste petroleumsressurser som ikke blir utviklet eller der det ikke foreligger planer for utvikling må
27 leveres tilbake til staten. Ei slik tilbakelevering kan gi mulighet for at andre aktører med andre krav til
28 lønnsomhet kan utvikle disse. Dette vil redusere behovet for å tildele nye areal.
- 29 • Satse på tiltak for å øke utvinningsgraden på feltene.

31 **16.8.2. Petroleumsvirksomhet og miljø**

32 *Senterpartiet vil:*

- 33 • Ikke åpne for petroleumsutvinning utenfor Lofoten og Vesterålen (Nordland 6, Nordland 7 og Troms 2)
34 og på Møreblokkene.
- 35 • At petroleumsaktiviteten i Barentshavet må være avgrenset og bygge på strenge miljøkrav.
- 36 • Skjerme særskilt verdifulle havområder fra petroleumsvirksomhet.
- 37 • Arbeide for et tettere samarbeid med russiske myndigheter og oljeselskap for å sikre at det blir satt
38 strenge miljøkrav til virksomheten både på norsk og russisk side i nordområda.
- 39 • Stille krav om nullutslipp til sjø også på nye petroleumsfelt i Nordsjøen og Norskehavet.
- 40 • Styrke kyst- og oljevernberedskapen.
- 41 • Sikre tilstrekkelig slepeberedskap langs hele kysten. Statlig slepebåtberedskap for Sørlandet og på Stad
42 må på plass raskt.
- 43 • Sørge for en opprustning av materiellet i oljeverndepotene.
- 44 • Følge opp arbeidet med å flytte seilingsleia ut fra kysten, også fra Røst og sørover.
- 45 • At utbygging av framtidige gassfelt i for eksempel Norskehavet skjer på en slik måte at gass blir ført i
46 land, under forutsetning av at denne kan utnyttes industrielt og på en miljømessig akseptabel måte.
- 47 • Pålegge oljeselskapa å utarbeide handlingsplaner for å redusere CO₂-utslippene på sokkelen.
- 48 • Ha ei offensiv satsing sammen med næringslivet for å kommersialisere miljøteknologi.
- 49 • Bedre rammevilkåra for bruk av CO₂ som trykkstøtte til mer oljeutvinning på sokkelen, slik at en lettere
50 kan skape et effektivt marked for CO₂ fra utslippskilder på land, slik som gasskraftverk eller
51 eksisterende industriutslipp.

- 1 • Bidra til å utvikle industri som benytter naturgass og mineral som råstoff.
2 • Bygge ut distribusjonsnett for gass til bruk i ferjer, forsyningskip og andre skip.
3

4 **16.8.3. Tildelingspolitikk**

5 *Senterpartiet vil:*

- 6 • At tildeling av nye leteareal i modne områder, det vil si områder med produksjonserfaring og
7 eksisterende infrastruktur, skal prioriteres framfor tildelinger i nye felt.
8 • Stille krav om at søknader om leteboring skal inneholde ei utredning av konsekvensene ved helårsdrift.
9 • Videreføre dagens konsesjonsordning, som sikrer nasjonal kontroll med olje- og gassressursene.
10 • Opprettholde og utvikle et mangfoldig aktørbilde på norsk sokkel, ikke bare innen letevirksomhet, men
11 også innen utbygging, produksjon og leverandørindustri
12 • Legge vekt på samordning og samarbeid mellom operatører i vurdering av nye utbygginger.
13

14 **16.8.4. Statlig eierskap**

15 *Senterpartiet vil:*

- 16 • Ha et aktivt statlig eierskap som sikrer at Statoil-Hydro og andre selskap staten eier deler av driver
17 virksomhet på miljøet sine premisser og jobber etter etiske standarder.
18 • Bruk av SDØE og andre statlige virkemiddel må vurderes med hensyn til å sikre industriell utvikling,
19 styrke teknologitvillinga og medvirke til utbygging av påviste ressurser.
20 • At SDØE også i framtida skal kunne ta andeler på norsk sokkel.
21

22 **16.9. I tet på energi- og miljøkompetanse**

23
24 Senterpartiets visjon er at miljø skal være en konkurransefordel for norsk industri og næringsliv. Miljøvennlige
25 produkt og produksjoner, med minst mulig forurensing og energibruk, vil være en viktig konkurransefaktor i
26 markeder som stiller stadig høyere miljøkrav. Norge skal være i tet i ei slik utvikling. Mange av våre
27 miljøutfordringer må løses ved hjelp av bedre teknologi og nye produksjonsmetoder. I dette ligger store
28 eksportutsikter for teknologimiljøene våre. Norge må posisjonere seg offensivt for å ta del i veksten i dette
29 internasjonale markedet. Ei styrking av FoU-arbeidet, både igjennom en mer målretta innsats og gjennom økte
30 bevilgninger, vil være nødvendig for å lykkes.
31

32 Norge er ei stormakt på produksjon, leveranser og foredling av energi. Mye av vår industri og verdiskaping er
33 skapt med utgangspunkt i rein og rimelig kraft i store mengder, og dessuten rikelig med olje- og gassressurser.
34 Denne fordelene må Norge bygge videre på. Ny teknologi er helt avgjørende for at vi kan ta i bruk nye energikilder
35 uten store miljømessige konsekvenser. Gjennom et samspill mellom de store energiselskapa vi har i Norge,
36 forskingsinstitusjonene og det offentlige, vil Senterpartiet ha ei sterk teknologisatsing i energisektoren.
37 Forskingsinnsatsen på fornybar energi må økes vesentlig og de offentlige kraftselskapa må delta forpliktende på
38 samme vis som oljeselskapa medvirker til FOU-arbeid. Forsking på biodrivstoff/bioolje fra tremasse, avfall og
39 kloakk skal være et tydelig satsingsfelt. Norge skal innen 2013 ha et pilotanlegg for produksjon av
40 andregenerasjon biodrivstoff basert på avfall og trevirke.
41

42 Satsing på forskning og utvikling av for eksempel vindmøller, innen vannforvaltning og vannkraftteknologi,
43 solenergi og bølgekraftteknologi kan gjøre oss i stand til å bli en stor eksportør av teknologi og kompetanse. Vi vil
44 gjennom tett samarbeid med næringslivet videreutvikle forskingsinstitusjoner, forskingsfond og
45 utdanningsinstitusjoner som medvirker til at Norge kan bli verdensledende i utvikling og kommersialisering av
46 framtida sine fornybare energiløsinger. Kommersialiseringsenhetene ved forskings- og utdanningsinstitusjonene
47 må stimuleres, slik at en i større grad legger til rette for bedriftsetablering basert på forskingsresultat. Gjennom
48 skattevirkemidler og direkte økonomiske stimuli, ønsker Senterpartiet å øke FoU-aktiviteten i hele energisektoren.
49 Senterpartiet vil medvirke til at kommunesektoren får en styrket energikompetanse for å kunne legge bedre til
50 rette for nye løsinger.
51

17. Justispolitikk

Mål

Ethvert individ har rett til å kjenne seg trygg i samfunnet og til å oppleve at rettssikkerheten blir ivaretatt. For Senterpartiet er det viktig at vi verner om de grunnleggende samfunnsverdiene vi har bygd opp gjennom trygge og oversiktlige lokalsamfunn i by og bygd. Dette er verdier som rettferdighet, likeverd og respekt for andre. Vi skal ha et rettssystem og et politi som verner disse verdiene når de blir utfordret.

Å sikre at alle skal kunne kjenne seg trygge uten hensyn til hvor en bor i landet – og uten hensyn til hvem en er – står helt sentralt i Senterpartiets justispolitikk. Ulike steder i landet har ulike utfordringer. Å styrke spesialiserte innsatsgrupper mot for eksempel gjengkriminalitet i storbyene, og å sikre at politiet er klare til å rykke ut innen rimelig tid i alle deler av landet er to like viktige biter i helheten.

For Senterpartiet er det avgjørende for sikkerheten i hele landet at vi har en struktur på politidekninga som gjør det mulig å rykke ut når folk treng hjelp, og som sikrer at den lokale kunnskapen kommer til nytte.

17.1. Forebygging av kriminalitet

Å ha trygge, velfungerende og oversiktlige lokalsamfunn er i seg selv kriminalitetsforebyggende. Senterpartiet ser på forebygging som helt vesentlig for å skape trygge og gode lokalsamfunn. Vi må ta vare på og styrke både uformelle og formelle sosiale bindinger i lokalsamfunnene våre. Det skal være lov å bry seg. Mange steder i landet har man gode samarbeidsprosjekt mellom politi, barnevern, skole og andre etater. Dette er et viktig sikkerhetsnett som skal sikre at unge ikke kommer feil ut. Disse ordningene må styrkes, og det kan og være nødvendig å målrette tiltak rundt personer og miljø i risikosona, slik at en får brukt ressursene der det trengs.

Forebygging handler blant annet om å lage rammer som gjør kriminell virksomhet vanskelig og lite lønnsomt. Dette betyr at politiet må få ressurser som gjør dem i stand til å ligge i forkant. I dag går dessverre mesteparten av ressursene med til reaktivt arbeid, politiets virksomhet er i for stor grad hendingsstyrt. Dersom politiet får mulighet til å ligge i forkant, vil vi spare mange for lidelser og personlige tap. Også samfunnsøkonomisk sett vil ei slik dreining ha mye å si. Vi må også ta på alvor at mange alvorlige og fatale handlinger kunne vært unngått dersom vi hadde hatt et sterkere psykiatrisk tilbud som hadde fanget opp potensielt farlige personer.

Senterpartiet vil:

- Sikre ressurser til politiet slik at de kan drive med proaktiv virksomhet.
- Sikre rekruttering til politiet og opprette flere studieplasser gjennom ny politihøgskole og gjennom fjernundervisningsmodell basert på det svenske politiets modell.
- Sikre mer politikraft gjennom målretta seniortiltak og økt bruk av sivile for å frigjøre politiutdannet personell.
- Øke bemanninga slik at vi seinest innen 2020 har ei politidekning på linje med våre naboland.
- At politiet sikres en ressurstilgang som gjør det mulig å opprettholde nærpoltimodellen, en modell med små enheter som er integrert i lokalsamfunnet. Denne modellen har et bredt tilfang av oppgaver og som skal ha forebygging som hovedmål.
- Sikre politiet og rettslokalene med teknologisk utstyr for tolking.
- Arbeide for at alle kommuner har et formalisert samarbeid mellom politi, barnevern, skole, og andre, for å fange opp unge som er på vei i gal retning. Dette kan for eksempel gjøres i form av innsatsteam rundt enkeltpersoner.

- 1 • Sikre forsvarlig psykiatrisk tilbud i hele landet, for å fange opp personer som kan være farlige for seg
- 2 selv og andre. Særlig er det viktig at personer med krigstraumer og liknende blir fanget opp av et
- 3 forberedt mottaksapparat.
- 4 • Sette i gang opplærings tiltak i skolen med sikte på konfliktløsning og ikke-voldelig atferd
- 5 • Videreføre og styrke bruken av konfliktråd for førstegangskriminelle og gjengangere under 18 år.
- 6 • At lovbytere skal betale erstatning for hærverk og andre straffbare handlinger ved å utføre et arbeid
- 7 som kompensasjon eller ved å betale erstatning.
- 8 • Bruke rusmiddelpolitikken aktivt for å redusere volds- og vinningskriminaliteten.
- 9 • Endre alkoholloven for slik å redusere maksimal skjenketid fra kl. 03.00 til kl 02.00.
- 10 • Innføre strengere kontroll av skjenkesteder og hardere reaksjoner ved brudd på skjenkereglene og
- 11 alkoholloven.
- 12 • Styrke grensekontrollen for å hindre smugling av våpen, rusmidler og mennesker.
- 13 • Sørge for et bedre samarbeid mellom politi, tollvesen og lokale myndigheter i grenseområdene.
- 14

15 **17.2. Handlekraft**

16
17 Senterpartiet mener at tydelig og rask reaksjon er helt sentralt når noen overtrer lovene vi har vedtatt. Det som
18 står i loven skal håndheves raskest mulig. Dersom det blir en allmenn oppfatning blant folk at politi og påtalemyndighet
19 ikke makter å håndtere store deler av den kriminelle virksomheten i landet, vil det på sikt undergrave tilliten og
20 legitimiteten til samfunnets maktapparat. Om vi skal kunne behandle flere saker, sier det seg selv at vi trenger
21 flere politifolk i operativ tjeneste. Vi trenger å øke kapasiteten i utdanninga av politifolk, både gjennom nye
22 studieordninger (distanseundervisning) og ved å opprette en ny politihøgskole i tillegg til utdanningene i Oslo og i
23 Bodø.

24
25 Vi skal ha en kriminalomsorg som både verner samfunnet mot farlige personer, og som skal kunne slippe innsatte
26 ut i samfunnet, bedre rustet til å leve lovdydig utenfor murene enn en var da en kom inn. Dette er den største
27 utfordringa vi har i kriminalomsorgen i dag, for vi vet at for mange er fengselet opplæringssted for videre kriminell
28 virksomhet. Vi må lage ordninger som gjør at innsatte ikke får påvirke hverandre i negativ retning, og vi må være
29 kritiske til hvilke typer innsatte som soner sammen. Særlig er det viktig at unge og førstegangskriminelle i minst
30 mulig grad kommer i kontakt med gjengangere og yngre kriminelle.

31
32 I for stor grad ser vi at dommere innenfor mange felt legger seg i det lavere sjiktet av rammene en har til rådighet.
33 Ofte er det også et stort gap mellom den alminnelige rettsfølelsen i folket og straffenivået. Om dette misforholdet
34 får vokse og holde seg over lang tid, vil det skape en mistillit til – og forakt for – rettssystemet. Det kan være
35 nødvendig for Stortinget å gi tydeligere signal om når en skal bruke det øvre sjikt av strafferammene. Det kan i
36 denne sammenheng være aktuelt å skjerpe nivået på minimumsstraffer for visse forbrytelser.

37
38 **Senterpartiet vil:**

- 39 • At det skal reageres straks overfor voldsforbrytere. Samfunnet må vise at slik atferd ikke blir akseptert.
- 40 Straffereaksjonen må utformes slik at faren for gjentagelse blir redusert
- 41 • At fengsel i størst mulig grad ikke skal brukes for psykiatriske pasienter, lukka psykiatriske avdelinger
- 42 med høgt sikkerhetsnivå må derfor bygges ut.
- 43 • Styrke politiets arbeid med å nedkjempe handel med kvinner og barn (trafficking)
- 44 • Kjempe mot spredning av seksuelle overgrep mot barn gjennom internett, blant annet ved å øke
- 45 strafferammene ved spredning av barnepornografisk materiale og legge vekt på metoder, teknologi og
- 46 kompetanse.
- 47 • Sette i gang spesialiserte tiltak for rehabilitering av kriminelle gjengangere.
- 48 • Ha strengere strafferammer i saker som omhandler grov vold, økonomisk kriminalitet, seksuelle
- 49 overgrep, overgrep mot barn og narkotikatraffikk.
- 50 • At den kriminelle lavalderen fremdeles skal være 15 år.
- 51 • At behandlingstilbud for rusavhengige i større grad skal brukes som alternativ til fengsel i saker som
- 52 omhandler rusmiddelbruk.

- 1 • Øke bruken av samfunnstjeneste som alternativ soningsform.
- 2 • Innføre mer differensierte soningsformer i fengslene, slik at soninga blir avpasset etter de forbrytelsene
- 3 som er utført og faren for gjentaking.
- 4 • Utvide tilbudet om kontraktsoning.
- 5 • Ha flere målretta og langsiktige tiltak for å oppløse kriminelle gjenger og nettverk.
- 6 • Øke den rettsmedisinske kompetansen på saker som gjelder overgrep mot barn.
- 7 • Støtte utvikling av nasjonale og lokale system for vern av barn mot vold, overgrep og utbytting.
- 8 • Etablere "barnehus" flere steder i landet, på sikt minst ett i hvert fylke, og sikre nok ressurser til
- 9 barnehusa.
- 10 • Etablere langsiktige sysselsettingstiltak for personer som har sonet ferdig.
- 11 • Øke strafferammene i grove sedelighets- og valdsbrottsverk.
- 12 • Innføre lovregler som forbyr pågående og sjenerende atferd i det offentlige rom.
- 13 • Sikre at politiet i Oslo sine særskilte nasjonale oppgaver ikke går på bekostning av oppgavene en har
- 14 overfor sikkerheten til byens innbyggere.
- 15 • Gjøre kampen mot vold i nære relasjoner til et bredt formalisert samarbeid mellom politi, andre offentlige
- 16 etater og frivillige organisasjoner.
- 17 • Gi pårørende og etterlatte et sterkere vern gjennom bedre erstatningsordninger og oppfølgingstilbud.
- 18

19 **17.3. Nærhet til loven**

20
21 Senterpartiet har alltid vernet – og vil fortsette med å verne og styrke – en desentralisert politistruktur. Dette
22 gjelder både i byer og på landsbygda. I de store byene vil det å ha bydelspolitistasjoner eller politiposter være
23 særs avgjørende for tryggheten til de som bor der. Ikke minst er det avgjørende for politiets kjennskap til de
24 lokale forholda. I distrikt med store avstander må vi sikre at ingen bor så langt borte fra nærmeste politistasjon
25 eller lensmannskontor at de ikke kan regne med å få hjelp når de trenger det. Vi må også sikre at domstoler og
26 andre instanser innen rettspleien har en desentralisert struktur. Trygghet er en av bærebjelkene for livskraftig
27 bosetting i hele landet.

28
29 **Senterpartiet vil:**

- 30 • Opprettholde en desentralisert politistruktur som sikrer nærvær av politi i hele landet
- 31 • Ha bydelspolitistasjoner og politiposter i de store byene.
- 32 • Ha et lensmannsvesen som kan yte effektiv hjelp i distrikta.
- 33 • Ikke legge ned lensmannskontor mot kommunenes vilje.
- 34 • Evaluere politireforma kritisk, særlig med tanke på forsvarlig responstid og lokalt nærvær.
- 35 • Bedre vaksamarbeidet innen regionene slik at responstida for publikum ligger på et akseptabelt nivå, og
- 36 der den enkelte kan kjenne seg trygg for å få hjelp.
- 37 • Ha nye vernetingsregler slik at staten ikke må saksøkes i Oslo, men kan saksøkes der saksøkerne har
- 38 heimting. Dette vil minske påkjenninga ved søksmålet
- 39 • Sørge for at politidistriktene langs kysten har fartøy og mannskap til å gjøre det arbeidet en er pålagt.
- 40

41 **17.4. Grunnlovsforvar, sivil trygghet og et åpent samfunn**

42
43 Senterpartiet ser fornyet aktualitet i partiet sitt tradisjonelle forvar for Grunnlova og de grunnleggende prinsipp
44 som rettsstaten hviler på. Både enkeltmennesket, ulike grupper/minoriteter og lokalsamfunn, er alle avhengig av
45 at demokrati og flertallsmakt blir iverksatt innen klare, rettslige rammer. Alle må gis reelle muligheter til å prøve
46 rettighetene sine for domstolen. Den offentlige forvaltninga skal være så åpen som mulig og innsyn skal være
47 hovedregelen, ikke unntaket. Dette gjelder ikke minst i vernet av personlig frihet og privat eiendomsrett, særlig
48 når disse rettene blir utfordret av storsamfunnets behov og ekspansjon. Privat eiendomsrett skal være et gode for
49 de mange og ikke en eksklusiv rett for de få. Samtidig vil det alltid være knyttet klare forpliktelser til det å eie
50 areal. Vernet om grunneierne sine retter er viktig for å ta vare på og utvikle næringsgrunlaget i Norge.

51

1 Personvern er viktig i et samfunn der mulighetene for overvåking og kontroll er sterkt økende. Det må settes klare
2 grenser for hvor langt offentlige styresmakter og andre kan gå i retning av innsyn, eller kontroll med den enkelte
3 sine gjøremål. Reell ytringsfrihet er på samme måte en grunnleggende forutsetning for et åpent samfunn, og
4 avgrensinger av denne friheten må bare skje der sterke personvernomsyn og omsyn til privatlivets fred gjør seg
5 gjeldende. Reell ytringsfrihet og meningsutveksling krever ellers at arbeidet i folkevalgte organ og offentlig
6 forvaltning skjer mest mulig åpent. Senterpartiet vil arbeide for å ivareta og utvikle prinsippa om ei åpen offentlig
7 forvaltning, særlig gjelder det for samfunnsinstitusjoner som har blitt omgjort til statlige aksjeselskap og foretak.

8
9 **Senterpartiet vil:**

- 10 • Forsvare den private eiendomsretten. Ved ekspropriasjon må utmålingsreglene utformes slik at full
11 erstatning reelt sett dekker tap som oppstår.
- 12 • Endre tomtfesteloven slik at reglene om festeavgift, innløsningstid og innløsningssum ikke påfører
13 grunneier tap. Særlig gjelder dette ved eiendomsoverføring fra bortfester til festar.
- 14 • At erstatningsnivået ved alle former for oppreisingserstatning blir økt vesentlig.
- 15 • Opprettholde forbudet mot grove voldsskildringer, krenkende ytringer, reklame for politiske budskap og
16 livssyn i fjernsynet, kjønnsdiskriminerende reklame og reklame rettet mot barn.
- 17 • Opprettholde vernet mot rasistiske og hatefulle ytringer.
- 18 • Gå imot en liberalisering av pornografilovgivningen.
- 19 • Ikke utvide retten til romavlytting og telefonavlytting.
- 20 • At lekdommere fremdeles skal utgjøre et sterkt innslag i rettspleia
- 21 • Videreføre dagens juryordning, men med den endring at avgjørelsen av skyldspørsmål må være skriftlig
22 begrunnet.
- 23 • Utvide retten til å ta DNA-prøver ved mindre alvorlig kriminalitet for lettere å kunne avsløre annen mer
24 alvorlig kriminalitet.
- 25 • At det blir innført unntak fra reglene i foreldingsloven slik at staten, fylkeskommuner og kommuner ikke
26 kan gjøre gjeldende at krav er foreldet på samme måte som private parter.
- 27 • Gå imot ei statliggjøring av rettshjelpstilbudet som svekker dette tilbudet.
- 28 • At rettsgebyrene blir satt ned.
- 29 • At behovsprøving ved fri sakførsel skal skje uten hensyn til ektefelle/samboers økonomiske situasjon.
- 30 • At det offentliges ansvar for og sikre utvikling og vern av norsk kultur og språk blir grunnlovsfestet. Økt
31 frihandel har i større grad gjort kultur til en vare. Hensynet til nasjonal kultur og språk står svakt i
32 internasjonale regelverk, og ei grunnlovsfesting vil bidra til at slike hensyn må ivaretas.

33
34
35

18. Forsvar, sikkerhet og beredskap – et forsvar forankret i folket

Mål

Målet for Senterpartiets forsvars-, sikkerhets- og beredskapspolitikk er å hevde norsk suverenitet, trygge folkestyret og bidra til å sikre internasjonal stabilitet. Forsvarets hovedoppgave skal være å forsvare norsk territorium. Vi må ha en totalberedskap som kan sikre alle deler av norsk territorium.

Norge skal ha et nasjonalt og selvstendig forsvar med komponenter fra alle våpengrener både på land, i luft og på sjø. Norge skal fortsatt basere sin forsvars- og sikkerhetspolitikk på NATO-medlemskap, aktivt arbeid i FN og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). Norge skal være en aktiv samarbeidspartner i internasjonal krisehåndtering.

Allmenn verneplikt skal være fundamentet for det norske forsvaret. Norge skal ha et folkeforsvar, og ikke et vervet forsvar. Den allmenne verneplikten sikrer at vi har soldater fra alle samfunnslag inne til førstegangstjeneste. Forsvaret av Norges sikkerhet og frihet må bygge på et samspill mellom det sivile samfunn og våre militære styrker. Alle deler av samfunnet skal kunne mobiliseres i krisesituasjoner. Folkelig forankring er viktig for forsvarsviljen og kvaliteten til våre militære styrker.

18.1. Sikkerhetspolitikk og utfordringer i nordområdene

Senterpartiet arbeider for at Norge skal være en aktiv bidragsyter til internasjonal stabilitet gjennom et aktivt diplomati, humanitær bistand og deltakelse i fredsbevarende operasjoner. Den sikkerhetspolitiske situasjonen i vår del av verden har endret seg betydelig. Under den kalde krigen var spenningen mellom øst og vest den dominerende trusselen. I dag er de sikkerhetspolitiske utfordringene mer preget av regional ustabilitet, fare for terrangrep, sosial uro og interne væpna konflikter i enkeltland.

Norge vil i årene som kommer stå overfor en rekke sikkerhetspolitiske utfordringer knyttet til norske nærområder. Det er sannsynlig at de mest alvorlige av disse vil være knyttet til de rike ressursene på kontinentalsokkelen og i havområdene utenfor Norge, spesielt i nord. Alvorlige utfordringer mot norsk råderett og forvaltning vil derfor utgjøre utfordringer mot Norges sikkerhet. Forvaltningen må skje på en forutsigbar måte som ikke bare beskytter norske økonomiske interesser, men også oppfyller Norges forpliktelser som kyststat. Dette er særlig viktig i fiskevernsonen.

Forsvaret skal være et viktig instrument for Norge i nord, gjennom et operativt nærvær som signaliserer forpliktelse, årvåkenhet og fasthet. Videre skal Forsvaret stå for en tidsmessig overvåking og etterretning. Det sikrer et nasjonalt beslutningsgrunnlag for å reagere hurtig på utfordringer og hendelser, i tillegg til den daglige utøvelsen av norsk myndighet. Forsvaret gir slik sett et viktig bidrag til å sikre forutsigbarhet og stabilitet, til å signalisere Norges interesser, prioriteringer og engasjement, og til effektivt å hevde suverenitet og rettigheter.

NATO er den sentrale rammen for norsk sikkerhet dersom Norge skulle stå overfor en alvorlig militær konflikt i nordområdene. Utfordringene Norge står overfor i nord er imidlertid i stor grad av en slik art at Norge ikke vil kunne, eller ønsker å håndtere disse gjennom NATO. Dette gjelder særlig utfordringer knyttet til råderetten over ressurser i havområder med uavklart folkerettslig status, der Norges allierte til dels ikke deler norske synspunkt. Norge må derfor belage seg på store utfordringer, uten garantier om støtte fra allierte og internasjonale partnere. Økt aktivitet i nordområdene, også økt militær aktivitet, øker sannsynligheten for overtredelser av norsk suverenitet. Dermed øker også betydningen av en norsk suverenitetshevdelse, som må være sterk og tydelig.

18.2. *Et troverdig forsvar av og for folket*

Norge skal ha et troverdig nasjonalt forsvar som er i stand til å møte de sikkerhetspolitiske utfordringene norske territorier kan bli utsatt for. Det norske forsvaret bør kjennetegnes av tilstedeværelse, fleksibilitet, mobilitet og rask reaksjonsevne. Et godt nasjonalt forsvar må ha selvstendig kapasitet til å opptre både på land, i luft og på sjøen. Norge har større nasjonale sikkerhetspolitiske utfordringer enn de fleste andre vesteuropeiske stater. Derfor har Norge også større behov for råderett over egne styrker enn mange mulige partnere.

Norge skal ha et folkeforsvar basert på verneplikt. Allmenn verneplikt medfører at svært mange får en militær grunnutdanning. Dette er viktig for å skape gjensidig forståelse mellom forsvarsmakten og innbyggerne, og for å opprettholde forsvarsviljen og forsvarsevnen i folket. Den allmenne verneplikten bør opprettholdes og videreutvikles, og systemet for utvelgelse av skikkede og motiverte mennesker til førstegangstjeneste må bedres, i tillegg til at førstegangstjenesten må gjøres mer attraktiv.

Senterpartiet vil at den allmenne verneplikten skal gjelde alle menn, men vil at det skal legges til rette for at flere kvinner kan gå inn i Forsvaret.

Dissens – Dagfinn Sundsbø, Christina Ramsøy, Janne Sjelmo Nordås, Ole Gustav Narud, Inge Bartnes:
Erstatt linje 15 – 16 med:

Senterpartiet vil gå inn for verneplikt for begge kjønn.

Gode lokale beredskapsplaner er en forutsetning for å beskytte folk og samfunn mot ekstraordinære påkjenninger under kriser i krigs- og fredstid. Økt politisk fokus på totalforsvaret og en styrking av de sivile tiltakene for å minske samfunnets sårbarhet, er viktig. Forsvarets støtte til det sivile samfunn til daglig og i krise, og fokuset på helhetlig konfliktløsning i internasjonale operasjoner, medfører totalt sett at det sivilmilitære aspekt ved Forsvarets virksomhet blir stadig viktigere og mer utfordrende i framtida.

Senterpartiet mener at både reaksjonsevne, utholdenhet og kvalitet er viktig for Forsvaret. Den volummessige reduksjonen av Forsvaret i perioden 2002–2008 har delvis bidratt til å rette opp ubalanser mellom disse tre grunnleggende forhold. De volummessige reduksjonene har likevel gått for langt, noe som i stor grad skyldes lavere bevilgninger til Forsvaret.

Heimevernet skal være en desentralisert, landsdekkende og identifiserbar del av det norske forsvaret. Som en del av Forsvaret skal Heimevernet beskytte mennesker og viktige samfunnsfunksjoner, herunder utføre styrkebeskyttelse, sikre infrastruktur, nøkkelpersonell og materiell, bidra til overvåking og kontroll, foruten støtte til det sivile samfunn. Heimevernet skal kunne løse disse oppgavene i fred, krise og krig, i alle deler av Norge og i tett samarbeid med sivile aktører. Innsats fra Heimevernet vil ofte utgjøre Forsvarets viktigste bidrag i kriser som truer samfunnsikkerheten, som ved naturkatastrofer eller behov for omfattende og langvarig sikring av viktige installasjoner. Moderniseringen av Heimevernet må derfor fortsette, og Heimevernet må bli styrkebrønnen for resten av Forsvaret også i forhold til internasjonale operasjoner.

Kystvakta hevder nasjonal suverenitet, utøver jurisdiksjonsmyndighet og støtter det sivile samfunn. Senterpartiet vil øke bevilgningene til Kystvakta for å få flere patruljedøgn på havgående fartøy. Større økonomiske ressurser må stilles til disposisjon slik at ressursovervåkingen og den norske militære tilstedeværelsen i våre store havområder kan øke. Marinens øvingsaktivitet og tilstedeværelse i Nord-Norge må samtidig økes.

Hæren er viktig i forhold til nasjonal krisehåndtering, kollektivt forsvar og internasjonale operasjoner. Senterpartiet er opptatt av at vi skal ha et vernepliktsbasert forsvar, eksempelvis ved utdanningsbataljoner i Nord-Norge, HMKG i Oslo og grensevakten ved Garnisonen i Sør-Varanger. Senterpartiet går i mot å etablere flere vervede bataljoner enn Telemark bataljon, da dette kan true folkeforsvaret på sikt.

Lufforsvaret med sine kampfly er en viktig og helt nødvendig del av Forsvaret i overskuelig framtid. Kampfly brukes for å kunne løse et bredt spekter av oppgaver, fra overvåking og suverenitetshevdelse til nasjonale og internasjonale kampooperasjoner.

1 Den økonomiske styringen av Forsvaret må forbedres. Nye prosjekter må kvalitetssikres og budsjettstyringen må
2 komme under kontroll. Vi må ha en stor grad av åpenhet og gode kontrollrutiner i Forsvaret for å forebygge
3 korrupsjon og ukultur. Behovet for nytt militært utstyr eller systemer må i større grad vurderes ut fra hvilke behov
4 det nasjonale Forsvaret har.

5
6 **Senterpartiet vil:**

- 7 • Dimensjonere og organisere Forsvaret ut fra vårt lands særpreg og utfordringer. Den nasjonale
8 forsvarsevnen skal alltid gis førsteprioritet ved bruk av knappe ressurser.
- 9 • Ha et forsvar basert på allmenn verneplikt. Alle tjenestedyktige menn skal utføre militær eller sivil
10 førstegangstjeneste.

11 **Dissens - Dagfinn Sundsbø, Christina Ramsøy, Janne Sjelmo Nordås, Ole Gustav Narud, Inge**
12 **Bartnes:**

13 **Erstatt linje 9 – 10 med:**

- 14 • *Allmenn verneplikt bør opprettholdes og videreutvikles basert på at plikten og muligheten til å*
15 *stå til disposisjon for Forsvaret gjøres lik for kvinner og menn.*
- 16
- 17 • At det innføres en vernepliktsdag på de videregående skolene i tillegg til sesjon for både kvinner og
18 menn.
- 19 • Styrke Heimevernet for å sikre en lokalberedskap i hele landet, gjennom bedre utdanning, utstyrsnivå
20 og kompensasjonsordninger.
- 21 • Øke bevilgningene til Kystvakta for å få flere kystvaktartøy, økt seiling for økt kystvaktarbeid og
22 tilstedeværelse, samt å kunne bistå mer i forhold til miljøkriser.
- 23 • Flytte stabs- og støttefunksjoner ut av Oslo til operative avdelinger i Sør- og Nord-Norge og vurdere
24 relokalisering av Krigsskolen og andre forsvarsinstitusjoner i Oslo.

25
26 **Dissens – Nils Aarsæther, Janne Sjelmo Nordås, Anne K. Grimrud, Ole Gustav Narud:**

27 **Nytt punkt:**

- 28 • *Sikre at nedlagt forsvarsanlegg med mulig strategisk betydning i nordområdene får tildelt*
29 *tilstrekkelige midler til vedlikehold.*
- 30
- 31 • Legge til rette for at flere ansatte og deres familier bosetter seg i forsvarskommunene i stedet for å
32 pendle.

33 **18.3. Internasjonalt samarbeid og deltakelse**

34
35 Norge er avhengig av alliert støtte fra NATO for å kunne møte utfordringer mot norsk sikkerhet. I tillegg til
36 samarbeid med andre NATO-land, er det ønskelig å utvikle et bedre nordisk forsvarssamarbeid.

37 Både internasjonal solidaritet, kampen mot terror og hensynet til norsk sikkerhet tilsier at Norge må være en aktiv
38 samarbeidspartner i internasjonal krisehåndtering. Bidrag til internasjonal krisehåndtering må ikke gå ut over
39 evnen til å forsvare norsk territorium. Norges utenrikspolitiske profil og våre bidrag til internasjonal
40 krisehåndtering har betydning for Norges sikkerhetspolitiske situasjon.

41
42 Norsk militært og sivilt personell må i større grad enn i dag stilles til rådighet for operasjoner under ledelse av FN.
43 I den grad Norge deltar i NATO-operasjoner utenfor alliansens område, skal dette skje på oppdrag fra FN med
44 bakgrunn i et klart FN-mandat. Senterpartiet vil prioritere allianseoppdrag og internasjonale FN-operasjoner
45 framfor deltakelse i EUs kampgrupper. Senterpartiet vil arbeide for endring av NATOs strategiske konsept til igjen
46 å legge større vekt på felles forsvar av medlemslandenes territorier.

47
48 **Senterpartiet vil:**

- 49 • Arbeide for et tettere nordisk forsvarssamarbeid til blant annet når det gjelder ressursovervåkning,
50 deltakelse i internasjonale operasjoner, materiellinnkjøp, øvelser, skytefelt og utdanning
- 51 • Ikke avgi militære styrker til internasjonale operasjoner utenfor NATO uten en forankring i FN-pakten og
52 et klart FN-mandat.

- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
- At Norge skal avstå fra deltakelse i preventiv krigføring og forkjøpskrig som ikke har en klar forankring i folkeretten.
 - Være restriktiv til en videre utvidelse av NATOs geografiske område.
 - Bedre ettervernet for veteraner.

19. Den samiske befolkningen

Mål

Senterpartiet vil sikre den norske urbefolkningens levesett og kultur og befolkningens muligheter til kulturell og materiell utvikling på egne premisser i tråd med internasjonale avtaler og konvensjoner. Urfolkets kår og utøvelse av kulturen sin er et fellesskapsansvar der både norske og samiske myndigheter skal bidra. Den samiske kulturen må tas vare på og formidles til resten av befolkningen for å øke kunnskap om Norges urbefolkning og Norges internasjonale ansvar for urfolk. De samiske maktorganene må ha reell beslutningsmyndighet slik at de kan utøve en god politikk på vegne av sine innbyggere og ivareta samisk næring og kultur.

19.1. Det moderne samiske samfunnet

Norge har et særskilt ansvar for samene som urfolk. Norges ratifikasjon av ILO-konvensjon nr. 169, Grunnlovens paragraf 110 a, inkorporering av internasjonale konvensjoner i norsk rett, og det arbeidet Norge gjør internasjonalt for minoriteter og urfolk, gir også Norge et særlig ansvar for utviklingen til sitt eget urfolk. Gjennom samarbeid mellom regjeringen og Sametinget har Norge sluttet seg til FNs urbefolkningserklæring (2007). Senterpartiet vil arbeide for at denne erklæringen skal bli inkorporert i nasjonal lovgivning.

19.1.1. Samiske næringer

Lov- og regelverk må være i samsvar med de internasjonale forpliktelser Norge har påtatt seg. Det skal derfor ikke gjøres inngrep i samiske bruksområder i strid med samisk selvråderett som urfolk, eller på en slik måte at samiske næringsveier og kultur blir svekket. Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark skal gi samene og den øvrige lokalbefolkningen eierskap til grunn og myndighet til forvaltning av grunn og ressurser i fylket. Loven må bygge på internrettslige forpliktelser overfor samene og folkerettens bestemmelser, og bli utformet i konsultasjoner mellom Sametinget, fylkestinget og Stortinget. Næringspolitikken må ta sikte på at det skal være interessant og attraktivt å drive med rein. Senterpartiet har som mål å utvikle reindriften innenfor naturens tåleevne, slik at nye generasjoner får muligheter til inntekt, og næringen sikres rekruttering i framtida.

Senterpartiet vil:

- Styrke markedsadgangen for reinkjøtt og tilpasse reintallet til beitegrunnet blant annet gjennom å øke slaktevekta.
- At samisk og skogfinsk kultur ikke må forringes på grunn av for stort antall rovvilt.
- Tilføre fjelltjenesten og utmarkstilsynet kompetanse om reindriftnæringen.
- At kvinner og ungdom i reindriften må ha rett til å bli registrert som næringsdrivende.
- Sikre tradisjonelle fiskerettigheter til befolkningen i sjøsamiske områder og sette i gang lokale og regionale forvaltningsordninger som ivaretar nærhets- og avhengighetsprinsippet.
- Arbeide for at lokale mottaksstasjoner for fisk kan opprettes med nærhet til sjøsamiske områder.
- At lokalbefolkningen i samiske områder sikres rettigheter for oppdrett og fangst av nye arter.
- At de sjøsamiske sentre som er etablert må ha en rolle i forvaltningen av maritime ressurser.

19.1.2. Språk og kultur

Samiske sentre er gjerne utkanter i storsamfunnet. God kommuneøkonomi er avgjørende for å opprettholde barnehager, grendeskoler og kulturhus i mange samiske samfunn. Dette er svært viktig for bevaring og

1 videreutvikling av samisk språk, kultur og samfunnsliv. Senterpartiet vil derfor prioritere samiske kultur- og
2 opplæringsaktiviteter for barn, unge og eldre, også i byer og større tettsteder.

4 **Senterpartiet vil:**

- 5 • Videreføre og øke tospråkighetstilskuddet til de kommunene og fylkeskommunene som omfattes av
6 samelovens språkregler, slik at de får dekt sine reelle utgifter.
- 7 • Sikre at samelovens språkregler oppfylles ved statlige etater i samiske kommuner.
- 8 • Sørge for at samiske elever har gode og tilstrekkelige læremidler tilpasset samiske behov, og ta i bruk
9 teleundervisning som et supplement både i grunnskolen og i videregående skole.
- 10 • Sikre et godt og variert tilbud av barne- og ungdomslitteratur på samisk.
- 11 • Følge opp statens ansvar for å sikre sør-samisk, østsamisk, lulesamisk og kvensk språk og kultur, blant
12 annet gjennom økonomisk støtte til forskning og kulturformidling.
- 13 • Styrke sjøsamisk kultur slik at nye generasjoner lærer sjøsamiske dialekter.
- 14 • Gi alle samiske barn rett til undervisning i og på samisk i grunnskolen og videregående skole.
- 15 • Gi voksne samer som ønsker det, opplæring i samisk.
- 16 • Likestille elever som har norsk og elever som har samisk som førstespråk i videregående skole når det
17 gjelder antall språk og timetall.
- 18 • At samisk kulturkunnskap skal være obligatorisk i den videregående skolen.
- 19 • Arbeide for at Samisk høgskole skal utvikles til et nordisk samisk universitet.
- 20 • Styrke Nav med nødvendig samisk språk- og kulturkompetanse.
- 21 • Sikre at materiell på samisk er tilgjengelig i offentlig informasjonstjeneste.
- 22 • At samisk språk og kulturforståelse skal være sentrale elementer når samiske helse- og sosialtilbud
23 utvikles for det samiske folket.
- 24 • At rettsvernet for samer styrkes ved at samiske rettsoppfatninger blir en del av jusstudiet ved
25 universiteter.
- 26 • Opprette ei samisk prestestilling for Sør-Norge.
- 27 • Bygge ut et bredest mulig samisk medietilbud for å sikre bredden i den samiske samfunnsdebatten. Det
28 er viktig å sikre medietilbudet i lule- og sørsamiske områder.
- 29

30 **19.2. Sametinget**

31
32 Sametinget, som er samenes folkevalgte organ i Norge, skal utvikle samisk språk, kultur, næringer og rettigheter
33 på samenes eget grunnlag. Sametingets legitimitet bygger i første rekke på Norges internrettslige forpliktelser i
34 form av Grunnlovens § 110 a. De folkerettslige forpliktelsene følger av internasjonale lover og forpliktelser.
35 Sametinget må få adgang til konsultasjoner og forhandlinger med regjering og storting i saker som berører den
36 samiske befolkning. Det er viktig at Sametinget styrkes økonomisk, kompetansemessig og at den økonomiske
37 rammen er forutsigbar, slik at Sametinget kan være en sentral utviklingsaktør i det samiske samfunnet.

38
39 Sametinget må myndighet til å oppnevne representanter til utvalg, styrer og råd som behandler saker knyttet til
40 samiske interesser.

41 **19.3. Internasjonalt samarbeid**

42
43 Senterpartiet vil arbeide for at det nordiske samiske samarbeidet styrkes, ved at Samisk parlamentarisk råd får
44 formell status som nordisk samisk samarbeidsorgan. Samisk parlamentarisk råd må gis myndighet til å oppnevne
45 representanter til Nordisk råd og andre internasjonale organer der urfolkssaker behandles.

46
47 Arbeidet med Nordisk samekonvensjon må fullføres, slik at statenes lov- og regelverk som gjelder samisk språk,
48 kultur, næring og rettigheter samordnes.

49
50 Norge må arbeide aktivt for å styrke urfolks rettigheter over hele verden ved å sikre retten til egne ressurser, eget
51 språk, utdanning, kultur, religion og sjølstyre.

20. Internasjonal politikk

Mål

Senterpartiets visjon globalt og nasjonalt er å bygge samfunn nedenfra. Vi vil ha folkestyre, rettferdig fordeling, sterke menneskerettigheter og en ansvarlig forvaltning av naturressursene. Det innebærer fortsatt motstand mot rendyrket økonomisk liberalisme og frikopling av markedskreftene fra politisk styring, samt arbeid for desentralisering av eiendomsrett, makt, bosetting og kapital.

Økte økonomiske forskjeller er vår tids sikkerhetspolitiske utfordring. Fordeling av fellesgoder, verdens ressurser, kunnskap og makt er en forutsetning for å oppnå rettferdig, stabil og bærekraftig utvikling. Senterpartiet vil arbeide for å sikre alle land kontroll over egne ressurser, økonomisk og politisk utvikling. Internasjonal handelspolitikk må styres og utvikles slik at handel kan bli bærekraftig og et virkemiddel for å omfordele fra rike til fattige land. Senterpartiet mener at Norge som et rikt land skal ha et høyt nivå på utviklingshjelp og nødhjelp til land som trenger det.

Senterpartiet vil oppnå fredelig sameksistens mellom nasjonene ved å føre en politikk som ivaretar intensjonene og prinsippene i folkeretten. Det innebærer fortsatt oppbygging av et sterkt og effektivt FN og en verdensorden som forebygger konflikt, og der krig ikke er noen løsning. Senterpartiet vil fortsatt arbeide mot angrepskriger, og utenlandsoperasjoner som ikke er forankret i folkeretten.

FN er det beste og mest legitime systemet verden har for et balansert samarbeid mellom selvstendige nasjoner, basert på folkerettslige prinsipper og universelle normer. Senterpartiet vil videreutvikle FN og folkeretten, basert på prinsippet om ett land - en stemme. Handel og kapital er virkemidler, ikke mål, og må underlegges demokratisk kontroll i FN-systemet.

Suverenitet bør bare avgis for å oppnå globale mål og verdier, og for at noen stater ikke skal hindre andres utvikling og sikkerhet. Senterpartiet mener mellomstatlig samarbeid mellom suverene stater gir de beste vilkårene for folkelig medvirkning.

20.1. Nye globale utviklingstrekk

I to tiår har den globale politikken vært preget av nyliberalistisk tenkning. Den globale nyliberalismens sentrale målsetting har vært å redusere nasjonal styring til fordel for markeds mekanismer. Det har ført til at ansvaret for tradisjonell felleseiendom som vann, luft og biologisk mangfold har blitt privatisert, sammen med offentlige velferdstjenester. Store globale selskaper har etter hvert fått dominere både verdensmarkedene og politikutformingen.

Siden årtusenskiftet har svingninger i den globale økonomien skapt økt usikkerhet. Både klimakrisen og den globale matvarekrisen kom til overflaten før finanskrisen. Men disse krisene hadde ennå ikke rammet verdens maktsentre tilstrekkelig til å samle full politisk handlekraft fra verdens ledere og media. Svakheter ved en globalisert finansnæring uten overordnet politisk rammeverk og styring slo inn for fullt høsten 2008. I kjølvannet av finanskrisen etterspør stadig flere aktører nå nye mekanismer og sterkere politisk styring av finansmarkedene ut fra mer helhetlige samfunnsbehov.

Både klima- og energikrisen, matvare- og matjordkrisen og vannforsyningskrisen har vært varslet lenge, helt siden Stockholmskonferansen i 1972 og Brundtlandrapporten fra 1987. Krisene er globale, og synliggjør at

1 løsninger må være felles og at alle må bidra. Samtidig er det også slik at konsekvenser av krisene rammer de
2 svakeste hardest, mens hovedansvaret for krisene må de rike bære.
3

4 **20.2. Forvaltning av våre globale fellesgoder**

5
6 Respekten for menneskerettighetene må ligge til grunn for Norges internasjonale engasjement
7 Kunnskap, kommunikasjon og kulturelt mangfold er fellesgoder som bør være internasjonale og tilgjengelige for
8 alle. Rett til arbeid og inntekt vil i hovedsak være et nasjonalt ansvar. Nasjonale myndigheter må derfor ha
9 handlingsrom til å bygge nasjonal produksjonskapasitet, identitet og selvtillit, som gir et solid fundament for på
10 likeverdige premisser å dele ideer, samarbeide og drive handel.
11

12 Klimaendringene har gjort oss mer oppmerksomme på våre globale fellesgoder; luft, jord og vann. Utslippene har
13 i all hovedsak kommet fra de vestlige landene. Det er imidlertid de fattigste menneskene i fattige land, som lever
14 nær og av naturen, som er de første som merker konsekvensene og må bære de største kostnadene. Dette er
15 både urimelig og urettferdig og krever en ny politikk som Senterpartiet vil bidra til ved å utvikle prinsippet om å
16 handle lokalt, men tenke globalt. Klimaendringene kan føre til store endringer i tilgang på dyrkbar jord og vann til
17 matproduksjon. Store områder som i dag er dyrkbare kan bli uegnet til matproduksjon på grunn av tørke og/eller
18 mangel på nedbør.
19

20 Kamp om jord- og vannressurser kan skape konflikter mellom folk og nasjoner. For å sikre alle mennesker en
21 tilgang til nødvendige ressursene må den rike delen av verden begrense sitt forbruk. Senterpartiet vil fremme en
22 internasjonal forvaltningspolitikk som tar hensyn til at jord og vann er en knapphetsressurs, som må underlegges
23 langt strengere forvaltning og fordelingshensyn enn i dag.
24

25 **20.3. Solidarisk global miljø- og klimapolitikk**

26
27 Tiltakene som iverksettes for å motvirke klimakrisen er nødvendige for hele verden, og ikke bare en
28 solidaritetshandling overfor de som rammes først. Vi har aldri tidligere fått tydeligere illustrert at vi bare har én
29 klode. Nedhugging av tropiske skoger i Sør-Amerika påvirker nedbørsmengden i Himalaya, og
30 ferskvannstilgangen eller flom for millioner av mennesker i Asia. Klimaflyktninger kan få et betydelig omfang fra
31 land hvor jorda ikke lenger gir levebrød, vannkildene tørker ut eller kystsonen blir ubeboelig. Klimautfordringene
32 vil bli en test på evnen til å ta et felles ansvar for framtida og finne fram til felles handling som omfatter alle land.
33 Internasjonalt miljøsamarbeid må ta sikte på å redusere forbruk og transport i den rike delen av verden, styrke
34 evnen til matproduksjon ut fra lokale behov, sikre vannressursene og det biologiske mangfoldet, og hindre
35 avskoging og ørkenspredning. Energiforbruket i verden må vris bort fra fossilt brensel og over på fornybare
36 alternativ.
37

38 **Senterpartiet vil:**

- 39 • Arbeide for en ny klimaavtale etter Kyoto-perioden som inkluderer alle land. For å skape en forståelse
40 hos alle for et felles ansvar, må de rike landene bære hoveddelen kostnader som fattige land blir påført
41 som følge av klimaendringene til nå.
- 42 • At minimum 2/3 av norske klimaforpliktelser skal gjennomføres i Norge.
- 43 • Legge til rette for at fattige land og folk kan øke sitt forbruk innenfor jordas tålegrense.
- 44 • Intensivere satsingen på forskning og teknologiutvikling for ren og fornybar energi både i Norge og
45 internasjonalt.
- 46 • At produksjon av ren energi i utviklingsøkonomier skal gjøres tilgjengelig gjennom teknologi- og
47 kunnskapsdeling.
- 48 • At store ren-energi prosjekt i utviklingsland hvor norske bistandsmidler bidrar, må legge til rette for at
49 teknologi og anlegg på sikt tilbakeføres til vertslandet (hjemfall).
- 50 • At energibehovet for de fattigste må dekkes gjennom prioritering av klimanøytrale, desentraliserte og
51 lokale løsninger
- 52 • At økonomiske bidrag til regnskogbevaring må være basert på nasjonale planer med lokal forankring

- 1 • At internasjonale fond til bevaring av regnskog og klima skal forvaltes i tråd med prinsipper vedtatt i FNs
- 2 klimaforhandlinger.
- 3 • Avsette midler i et klimafond som skal utgjøre Norges andel av de rike landenes bidrag til støtte for
- 4 forebygging og tilpasning til klimaendringer i fattige land.
- 5 • At bio-drivstoff må sertifiseres etter kilde, og bør i prinsippet være basert på nasjonal og regional
- 6 selvforsyning, for å hindre at rike land med høy kjøpekraft undergraver matsikkerhet i fattige land
- 7 • Oppgradere FNs miljøprogram (UNEP) til en verdens miljøvernorganisasjon, som skal arbeide for
- 8 internasjonale miljøstandarder og effektive kontrollordninger. Et internasjonalt kontrollorgan må ha
- 9 oversikt over utslippene til luft og vann fra de ulike landene.
- 10 • Underordne regelverket for handel i Verdens handelsorganisasjon (WTO) FNs miljøavtaler og mål.
- 11 Innenfor WTO må Norge arbeide for regler som ikke hindrer mer miljøvennlige produksjonsprosesser.
- 12 Førre var-prinsippet må gjelde også her, det vil si at det må være mulighet til å avgrense handel ved
- 13 mistanke om at bestemte kjemikalier og andre tilsetningsstoff i produkt er skadelige.
- 14 • At Norge skal arbeide for flere internasjonalt forpliktende miljøavtaler under FN.
- 15 • Arbeide for å styrke Basel-konvensjonen for å hindre at miljøfarlig avfall eksporteres til utviklingsland.
- 16 • Arbeide for å hindre at det gjennom tjenestereguleringen i WTO skjer en liberalisering av handel med
- 17 miljøfarlig avfall som kan medføre dumping av farlig avfall, inkludert skipsvrak, i utviklingsland.
- 18 • At Norge skal fortsette å gi Sentral- og Øst-Europa faglig bistand for å fjerne og destruere sivile og
- 19 militære atominstallasjoner som kan være en alvorlig miljøfare.
- 20 • Arbeide for forpliktende avtaler om informasjonsutveksling og varsling om kjernekraftulykker og andre
- 21 store miljøkatastrofer.
- 22 • Gi støtte til samarbeid mellom frivillige organisasjoner i Norge og utviklingsland når det gjelder
- 23 miljøspørsmål.
- 24

25 **20.4. En ny internasjonal matpolitikk**

26
27 Verdensmarkedsprisene på mat stiger og verdens matvarelagre er mindre enn på mange år. FNs
28 matvareorganisasjon (FAO) anslår at produksjonen må øke med 50 prosent innen 2030 for at verdens befolkning
29 skal ha tilgang på nok mat. Klimautfordringene tydeliggjør også behovet for en politikk globalt som stimulerer en
30 bærekraftig matproduksjon lokalt og nasjonalt og som ikke stoler på et verdensmarked for fordeling av mat.
31 Senterpartiet mener alle land skal ha rett til å produsere mat til egen befolkning, og vil stanse all dumping av
32 matvarer. Senterpartiets posisjon i internasjonale forhandlinger er at alle land skal gis handlingsrom til å utvikle
33 virkemidler som ivaretar matsikkerhet og produksjon av mat til egen befolkning.

34
35 Norge importerer cirka 50 prosent av sitt forbruk av landbruksvarer. Andelen som importeres fra EU er mer enn
36 70 prosent og økende. Senterpartiet vil bidra til økt import fra utviklingsland gjennom styrkede og målrettede tiltak
37 for produksjon og handel. Støtte til produksjon til internt forbruk i et land må behandles annerledes enn
38 eksportrettet produksjon.

39
40 Matkrisen viser med all tydelighet at rammeverket som forhandles i WTO er utdatert. Det forhandles om
41 reduksjon av importtoll, samtidig som mange tradisjonelle eksportører av mat nedlegger forbud mot eksport eller
42 innfører eksporttoll for å unngå matmangel hos egen befolkning. Industrialisering og sentralisering av jordbruket
43 har utarmet jord, humus og vann, og lagt såkalt marginale områder brakk. I framtiden må slik jord tas i bruk
44 gjennom en aktiv landbrukspolitikk. Grunnlaget for framtidig matproduksjon må ivaretas bedre og internasjonale
45 handelsregler må blant annet støtte opp om langsiktig ressursforvaltning, matsikkerhet og klimautfordringer.

46 **Senterpartiet vil:**

- 47 • At Norge i Utviklingsrunden i WTO skal kreve at utviklingstiltakene (som ble vedtatt i Doha, i Juli-2004-
- 48 pakken, og i Hong Kong) skal gjennomføres før en kan konkludere endelig på toll- og subsidiespørsmålene.
- 49 • At Norge skal forsvare retten til å styrke utviklingslandenes markedsadgang til Norge på bekostning av
- 50 annen, og subsidiert import fra den rike delen av verden.
- 51 • At Norge arbeider for å innføre tiltak i WTOs regelverk som hindrer dumping av matvarer, for eksempel
- 52 grensetiltak, som sikrer en eksportpris som er lik eller høyere enn den nasjonale produksjonskostnad.
- 53

- 1 • At alle former for eksportstøtte og dumping av matvarer skal opphøre.
- 2 • At Norge arbeider for å opprettholde importvernet på jordbruksvarer for å sikre matvareproduksjon til egen
- 3 befolkning. Internstøtte til produksjon til eget forbruk må unntas reduksjonsforpliktelser.
- 4 • At Norge (og G10) støtter nødvendige beskyttelsesmekanismer for utviklingslands landbruksproduksjon for
- 5 nasjonal matsikkerhet og utvikling.
- 6 • At Norge utfordrer EU til å gi eventuelle nye kvoteforpliktelser for jordbruksvarer gjennom både EØS og
- 7 WTO, til fattigere utviklingsland.
- 8

9 **20.5. Handel som utjevner**

10

11 Handelspolitikken må utformes slik at den kan bidra til politikk for lokal, regional og global omfordeling, fra rike til
 12 fattige land og folk. Handelspolitikken må bli mest mulig klimanøytral, økologisk bærekraftig og solidarisk. Norge
 13 har et høykost-jordbruk og en eksportrettet fiske- og sjømatindustri. I internasjonale forhandlinger om handel vil
 14 Norge ha defensive jordbruksinteresser og offensive interesser på industritoll. Senterpartiet mener Norge må
 15 unngå å stille seg i en usolidarisk posisjon der vi ønsker nasjonal kontroll der vi har egne interesser, men ikke gir
 16 utviklingsland samme fleksibilitet på deres følsomme områder. Norge må unngå en uheldig sammenblanding av
 17 nærings- og handelsinteresser, og utviklingspolitikk innen energitjenester, miljøtjenester, teletjenester og
 18 finansielle tjenester og industrivarer.

19

20 Senterpartiet vil støtte opp om de fattigste landenes interesser i WTO. Flertallet av verdens fattigste land er først
 21 og fremst avhengig av bedre infrastruktur for å få tilgang til egne hjemlige og regionale markeder, og en
 22 handelsliberalisering truer ofte dette. Senterpartiet mener at WTO tradisjonelt har vært preget av lukkede
 23 prosesser og manglende åpenhet.

24

25 Utfallet av de videre WTO- forhandlingene er avhengig av medlemslandenes egne ønsker og strategier.
 26 Senterpartiet mener at Norge må utnytte dette handlingsrommet for å finne fram til gode løsninger som ivaretar
 27 egen matvareproduksjon/sikkerhet. Norge bør bygge allianser med andre netto matimporterende land, basert på
 28 retten til å styre egen matpolitikk.

29

30 Ikke alle sektorer egner seg for liberalisering igjennom internasjonale handelsavtaler. Senterpartiet mener blant
 31 annet at naturressurser, essensiell infrastruktur, kommunikasjon og sentrale offentlige tjenester er områder som
 32 ikke bør inkluderes i et internasjonalt handelssystem.

33

34 **Senterpartiet vil:**

- 35 • At FN og organisasjonens tusenårserklæring og mål om bærekraftig utvikling skal være overordnet
- 36 WTO-avtaler.
- 37 • At WTO skal evaluere konsekvensene av gjeldende avtaler før nye områder blir inkludert i
- 38 forhandlingene.
- 39 • At Norge skal være pådriver for å reformere WTO i en mer åpen og demokratisk retning, med tydelige
- 40 regler for forhandlingene og gjennomføring av ministermøter.
- 41 • Gå imot en investeringsavtale gjennom WTO eller bilaterale investeringsavtaler med utviklingsland.
- 42 • Ikke inngå internasjonale avtaler med investor-stat-tvisteløsning (slik EØS avtalen er)
- 43 • Evaluere Norges medlemskap i den europeiske patentorganisasjon (EPO).
- 44 • At Norge skal trekke alle krav rettet mot utviklingsland i GATS-forhandlingene i WTO.
- 45 • Legge bedre til rette for at varer som både rike og fattige land produserer, blir importert fra de fattigste
- 46 landene (MUL).
- 47 • At Norge skal arbeide for at offentlige velferdstjenester blir tatt ut av forhandlingene om en ny GATS-
- 48 avtale.
- 49 • At Norge klart støtter de fattige landenes interesser når det gjelder spørsmål om teknologioverføring og
- 50 patenter (TRIPS-avtalen), og ikke inngår såkalte TRIPS+-avtaler som stiller strengere krav til
- 51 utviklingslands patentregelverk som undergraver blant annet bondens rettigheter).
- 52 • Styrke presset på å få bort ubegrunnede og urettferdig straffetoll mot norske sjømatprodukter i EU og
- 53 USA.

- 1 • Styrke arbeidet for å få forutsigbare rammevilkår for eksport av sjømat til Russland og Russlands
2 innlemming i WTO.
3 • Arbeide aktivt for at det ikke skal være tillatt å ta patent på genetiske ressurser eller biologiske
4 produksjonsmetoder, og beskytte bondens rettigheter.
5 • Arbeide aktivt for å muliggjøre teknologideling med utviklingsland, slik at de kan få del i
6 teknologiutviklingen.
7 • Sikre at distriktspolitikk, sysselsettingspolitikk og likestillingspolitikk ikke skal kunne utfordres av
8 internasjonale handelsregler.
9 • Arbeide for bindende nasjonale retningslinjer for bedriftenes samfunnsansvar samtidig som det etableres
10 bindende globale retningslinjer.
11

12 **20.6. Bistand**

13 **20.6.1. Institusjonsbygging**

14 Senterpartiet mener alle samfunn best settes i stand til å styre egen utvikling, når samfunnets organisering har
15 lokal legitimitet og demokratisk forankring. Utvikling av det sivile samfunnet er avgjørende for at politiske ledere
16 skal kunne stilles til ansvar og for å kunne etablere en demokratisk, legitim og global rettsorden. Senterpartiet vil
17 bidra til at utviklingslandene selv i større grad kan ta ansvar for egen utvikling. Samarbeid om å styrke
18 demokratiske institusjoner og etablere god forvaltningspraksis må prioriteres.
19

20 Det har blitt hevdet at bistanden har blitt en allianse mellom sterke interesser i vestlige land og elitene i
21 utviklingsland, og at bistanden har undergravet utvikling og fattigdomsbekjemping. Norge kan med Statens
22 pensjonsfond Utland, sterke eierskap i tidligere statsmonopoler, offensive handelsinteresser og forholdsvis store
23 bistandsbudsjett komme i skade for å blande roller som ikke nødvendigvis er i tråd med våre verdier om å bidra til
24 å bygge nasjoner og fremme en solidarisk utviklingspolitikk.
25

26 **Senterpartiet vil:**

- 27 • Øke bistanden til 1,5 prosent av BNI.
28 • Videreføre en linje der Norge i økende grad legger vekt på å bistå med å bygge institusjonelle og lovmessige
29 rammeverk som styrker utviklingslandenes egenkontroll med naturressurser, næringspolitikk,
30 sysselsettingspolitikk og velferdspolitikk.
31 • Bidra til å styrke utviklingslandenes rettssystem.
32 • Bidra til å holde fokus på de områder der det kan bli konflikt mellom Norges egeninteresser og
33 utviklingshjelpen.
34 • Utvikle en "vær varsom"-plakat for bistanden slik at uheldig sammenblanding unngås og at handelspolitikken
35 i Norge, WTO og i bilaterale avtaler ikke fratrukk utviklingslandene politiske handlingsrom til å føre en politikk
36 for utvikling.
37 • Bistå i å styrke lokalsamfunn, kvinneorganisasjoner, fagbevegelse, landbruksorganisasjoner,
38 miljøorganisasjoner og parlamentarikere, slik at de kan holde sine regjeringer og næringsliv ansvarlig for
39 befolkningens interesser.
40 • Bidra til å styrke regionalt samarbeid, produksjon og handel i utviklingsland
41 • Støtte opp om tiltak som styrker sør-sør-handel gjennom deres egne preferansesystem
42 • Støtte opp om velferdsutvikling gjennom støtte til skole, helse, infrastruktur og kollektive transportsystem
43 under demokratisk kontroll.
44 • At bistand som ikke øver press på norsk økonomi ved å bruke arbeidskraft i Norge, skal defineres utenfor
45 handlingsregelen.
46

47 **20.6.2. Jordbruk i bistanden**

48 Senterpartiet mener Norge har de beste forutsetninger for å bidra til landbruksutvikling i sør.. Norge har
49 kompetanse bygget opp ved UMB, erfaringene med landbrukssamvirke, utvikling av bearbeiding, prisstøtte,
50 standarder og bondens rettigheter og kontroll med egne produkter. Som netto importerende land av

1 landbruksvarer, har Norge mer legitimitet enn mange andre vestlige land i å støtte produksjonskapasitet og lokale
2 markeder i utviklingsland i samme situasjon.

3
4 Landbruk og matproduksjon i bistandsarbeidet er blitt forsømt både av norsk bistand og av internasjonale
5 organisasjoner. Det har skjedd en dobbel diskriminering, av periferien og av bønder fordi de er kvinner, særlig i
6 Afrika. Ingen andre næringer kan som landbruket skape sysselsetting og økonomiske ringvirkninger blant de
7 fattige. Tilgang på mat og arbeid for fattige i byområdene vil være avgjørende for å forebygge sosial uro og mulig
8 kaos og konflikter i fattige land.

9
10 **Senterpartiet vil:**

- 11 • Arbeide for en satsing på landbruksbistanden, støtte til FAO og støtte til genbanker.
- 12 • Jobbe for en bistand som sikrer produksjon og styrking av familiebrukets rettigheter i utviklingsland, med
13 særlig vekt på å hindre diskriminering av kvinner som bønder og matprodusenter.
- 14 • Styrke prosjekter som kan hjelpe utviklingsland inn på norske markeder på bekostning av den økte importen
15 fra blant annet EU.
- 16 • Støtte folkelige bevegelser som arbeider for jordløse, for kvinner og familiejordbruk - som en viktig
17 forutsetning for et bærekraftig jordbruk.
- 18 • Støtte lokale program for bioenergiproduksjon med tanke på å dekke lokale og nasjonale og regionale
19 behov.
- 20 • Bistå med å utvikle regelverk som ivaretar bondens rettigheter til å videreføre egen produksjon og dele
21 tradisjonell kunnskap om genetiske ressurser.
- 22 • Bistå med å utvikle ressursvennlig, robust og bærekraftig landbruksproduksjon som både bidrar til å styrke
23 matvaresikkerhet og energibehov, med vekt på minst mulig transport.

24
25 **20.7. Et sterkere FN**

26
27 I den økonomiske globaliseringens kjølvann har grensene mellom land fått stadig mindre betydning. Mangfoldet
28 av mellommenneskelig deltakelse og representasjon, påvirkning og innflytelse representerer positive tilskudd til
29 internasjonalt samarbeid.

30
31 Korrupsjon på alle nivå er en av de største hindringene i arbeidet mot fattigdom og for en mer rettferdig fordeling.
32 Trygge velferdsstater er sentrale for å bygge ned korrupsjonskultur. FN bør styrkes som fredsbygger og politisk
33 rådgivningsorgan som kan stå i sentrum for arbeidet med å etablere funksjonsdyktige stater basert på åpenhet,
34 ansvarlighet, demokrati, menneskerettigheter og lov og rett som bærende prinsipper. I dette arbeidet må FNs
35 politiske organer og FNs bistandsorganisasjoner, med FNs utviklingsprogram i spissen, bringes tettere sammen.
36 Det er behov for mer langsiktig bistand og bærekraftige tiltak i en helhetlig tilnærming til fredsbygging. På den
37 bakgrunn mener Senterpartiet at en vesentlig større andel av bistandsbudsjettet bør gå til å styrke FNs
38 utviklingsvirksomhet og FN som organ for mer effektiv forebyggende handling.

39
40 Senterpartiet vil ha en bedre rolleavklaring mellom FN og Verdensbanken/Pengefondet (IMF). t FN bør ha et
41 overordnet politisk ansvar. Verdensbankens og Pengefondets (og de regionale utviklingsbankenes) rolle bør
42 være mer operativ som rådgivere og støttespillere for økonomisk utvikling og fordeling, underlagt FNs
43 overordnede målsettinger.

44
45 **Senterpartiet vil:**

- 46 • Arbeide for at FN skal være en slagkraftig og handlekraftig global organisasjon..
- 47 • Gå inn for en utvidelse av FNs sikkerhetsråd for å få en bedre representasjon av mangfoldet mellom
48 FNs medlemsland.
- 49 • Arbeide for en mer helhetlig internasjonal organisering, med en klarere rollefordeling mellom FN,
50 Verdensbanken og Pengefondet underlagt FN-charteret.
- 51 • Modernisere styringen av Verdensbanken og Pengefondet ved å gi utviklingslandene medansvar og
52 representasjon i styrende organer.

- 1 • Arbeide for et nytt finansieringssystem for FNs samlede virksomhet for eksempel gjennom karbonskatt, avgift på valutatransaksjoner/Tobinskatt og skattlegging av internasjonale selskaper.
- 2
- 3 • At Norges bidrag til internasjonale klimatiltak (forebygging og tilpassing) kommer i tillegg til
- 4 utviklingsbistanden, fordi det er bidrag til våre fellesgoder.
- 5 • Dekke utgifter til flyktninger i Norge utenfor bistandsbudsjettet.
- 6 • At u-land med gjeldsproblemer skal kunne søke FN om en uavhengig gjennomgang av gjelden og om
- 7 gjeldslette.
- 8 • Slette resten av u-landenes gjeld til Norge og arbeide for en gjennomgang av norsk utlånspraksis,
- 9 herunder Garantiekspertinstituttet (GIEK) og Statens Pensjonsfond- Utland gjennom norske
- 10 statsobligasjoner. Norge skal ikke knytte krav om strukturreformer til gjeldsslette og vil arbeide for at
- 11 andre kreditorer også avstår fra slike krav.
- 12 • At bistand, lån eller gjeldsslette ikke skal stille krav om liberalisering eller privatisering.
- 13 • At Norge tar initiativ ovenfor likesinnede land til å utarbeide retningslinjer for ansvarlig utlån og fremme
- 14 prinsippet om kreditoransvar også i de internasjonale finansinstitusjonene, med mål om et bindende
- 15 regelverk for ansvarlig långiving.
- 16 • At Norge fortsatt skal være en pådriver for effektive tiltak mot korrupsjon, hvitvasking og skatteparadis,
- 17 som undergraver felles regler og normer for ansvarlig handling og internasjonale regler.
- 18 • At Norge skal være pådriver internasjonalt for gjennomføring av Paris-erklæringens konkrete forslag til
- 19 tiltak mot storkorrupsjon.
- 20 • Arbeide for åpen informasjon om kapitalbevegelser og bindende retningslinjer for bedrifters
- 21 samfunnsansvar for å hindre korrupsjon gjennom utenlandske selskap.
- 22 • Jobbe for et FN-regime for overvåking og sanksjonering av etiske overtramp ved næringslivets
- 23 utenlandsengasjement/ transnasjonale selskaper.
- 24 • Styrke FNs overvåkning av menneskerettighetene.
- 25 • Ta initiativ til at Norge forsterker arbeidet mot dødsstraff.
- 26 •

27 **20.8. Samarbeid mellom likeverdige stater**

28 **20.8.1. EU og EØS**

29 Norge har i dag et nært samarbeid med EU på en lang rekke politikkområder. Senterpartiet vil videreutvikle
 30 samarbeidet med land i EU på samme måte som med andre land i Europa på folkerettslig grunnlag, som et
 31 gjensidig forpliktende samarbeid mellom sjølstendige stater.

32
 33 Utfordringene vi står overfor internasjonalt krever samarbeid på tvers av kontinenter, samarbeid mellom den rike
 34 og den fattige delen av verden. Styreformene i EU avviker fra hvordan vestlige demokratier hittil har vært styrt,
 35 fordi EU ikke skiller mellom utøvende og lovgivende makt, og lovgivende makt har ikke forslagsrett. Til forskjell fra
 36 alle andre grunnlover, grunnlovs- eller traktatfester EU en bestemt ideologi. I EU er nyliberalismen nedfelt som
 37 lov, mens konsesjonsordninger, differensiert arbeidsgiveravgift, bopliktordninger og eierbegrensninger i
 38 kapitaleiendom er eksempler på ulovlig politikk.

39
 40 EUs Lisboa-traktat (grunnlov) er ikke forenlig med Senterpartiets politiske, ideologiske og verdimeslige
 41 grunnholdninger. Senterpartiet vil fortsatt arbeide aktivt imot en søknad om norsk EU- medlemskap.

42
 43 Senterpartiet har i regjering vist at det er mulig å reversere pålegg fra EU som ikke er forenlig med norsk
 44 oppfatning av god ressursforvaltning og samfunnsutvikling (bl.a. differensiert arbeidsgiveravgift og
 45 hjemfallsregimet). Dette er svært arbeids- og tidkrevende prosesser, som kunne vært løst enklere ved en annen
 46 samarbeidsform med EU.

47
 48 EU utvikler seg i mot en føderal statsdannelse. Dette medfører at stadig nye områder som utdanning, offentlige
 49 velferdstjenester, helsevesen, skattepolitikk, naturressurser, infrastruktur og tjenester blir vurdert som relevante
 50 for Unionens virkeområde og konkurranseregulering. Senterpartiet mener Norge må legge en restriktiv holdning til
 51 grunn og ikke godta avståelse av suverenitet over essensielle og samfunnsbærende oppgaver gjennom EØS-

1 avtalen. Schengensamarbeidet kan påvirke forholdet mellom Norges selvstendige utenrikspolitikk og EUs felles
2 utenriks- og sikkerhetspolitikk. Det viser blant annet opprettelsen av det felles grensekontrollsystemet Frontex.
3

4 Likevel er det en vesentlig forskjell på dagens tilknytningsform og et medlemskap i EU. Landbrukspolitikk,
5 fiskeripolitikk, økonomisk politikk og utenriks- og sikkerhetspolitikk er eksempler på områder der vi i all hovedsak
6 ikke er underlagt EUs felles politikk, og der et medlemskap ville bety vesentlige endringer i negativ retning. Så
7 lenge Norge er en del av EØS vil Senterpartiet arbeide for en aktiv bruk av reservasjonsretten, når det er
8 nødvendig for å sikre avgjørende interesser.
9

10 EØS-avtalen ble etablert som en midlertidig avtale. Dagens tilknytningsform til EU gjennom EØS- og
11 Schengenavtalen binder Norge for tett til EU og bidrar til å svekke vår politiske og økonomiske handlefrihet.
12 Senterpartiet vil evaluere EØS-medlemskapet og konsekvensene for Norge og utrede alternativer til avtalen. Vi
13 ønsker å si opp EØS-avtalen og i stedet ha handels- og samarbeidsavtaler med EU for å sikre våre interesser.
14

15 **Senterpartiet vil:**

- 16 • Aktivt arbeide imot et norsk EU-medlemskap
- 17 • Kreve en evaluering av EØS-avtalen og den tilhørende domstolsordningens konsekvenser for det norske
18 samfunnet, og utrede alternativer.
- 19 • Si opp EØS-avtalen i henhold til avtalens artikkel 127 og erstatte den med bilaterale handels- og
20 samarbeidsavtaler med EU.
- 21 • Fortsatt reservere oss mot direktiv som truer den norske velferdsmodellen eller grunnleggende
22 interesser i det norske samfunnet.
- 23 • Avvise enhver norsk deltakelse i Frontex, eller mannskapsbidrag til vern av EUs ytre grense, som ikke
24 tar utgangspunkt i Grunnlovens paragraf 26, som slår fast og at ethvert bidrag av styrker skal være
25 gjenstand for vurdering i Stortinget.
- 26 • Avvikle ESA og EFTA-domstolen og basere tvisteløsning på nasjonale domstoler og WTOs
27 tvisteløsningsmekanisme
28

29 **20.8.2. Norden**

30 Senterpartiet vil jobbe for å videreutvikle det nordiske samarbeidet innenfor områder som kultur, utdanning,
31 internasjonalt fredsarbeid, økonomi og forsvar. De nordiske landene har valgt ulik tilknytningsform til EU og
32 NATO. De nordiske landene bør i større grad utnytte de europeiske og globale arenaene man deltar i til å fremme
33 nordiske standpunkter. Østersjø-området har historisk sett hatt mye kontakt. Norge må styrke samarbeidet i
34 regionen gjennom økt satsing på områder som atomnedrustning, fredsbevarende arbeid, handel, kultur,
35 utdanning og forskning. De vestnordiske landene har mange fellestrekk både kulturelt, næringsmessig og når det
36 gjelder utvikling av små bærekraftige lokalsamfunn. Sammen forvalter Færøyene, Grønland, Island og Norge
37 store deler av Nord-Atlanteren gjennom sine økonomiske soner.
38

39 **Senterpartiet vil:**

- 40 • At Norge søker om medlemskap i Vestnordisk råd.

41
42 **20.9. Tyngdepunkt i polarområdet**

43 Utviklingen etter Sovjetunionens fall, og verdens økte behov for ressurser har gitt nordområdepolitikken fornyet
44 betydning. Barentsregionen og Barentshavet utvikler seg til å bli en regional motor. Dette betyr økt fokus på
45 stabilitet, sikkerhet og beredskap. Landene i regionen integreres politisk, økonomisk og gjennom folkelig og
46 kulturelt samarbeid. Dialog må løse eventuelle uoverensstemmelser. Ressursovervåking vil i mye større grad
47 komme i fokus i tida som kommer.
48

1 Senterpartiets mål om å ta hele Norge i bruk forutsetter en bærekraftig befolknings- og forvaltningsstruktur i Nord-
2 Norge. Regionale ressurser må gi regional utvikling. Sikkerhetspolitisk er også Norge helt avhengig av en
3 livskraftig nordlig landsdel.
4

5 Erfaringer fra andre regioner med oljeutvinning, i Norge og utenlands, viser at det langt fra er garantert at en
6 ressursrik region vil få velferds eller sysselsettingseffekter på lang sikt av utvinning av naturressursene i området.
7 Ofte ser vi at ressursrikdommen og pengestrømmene går en annen vei. Forventningene om snarlig velstand
8 hindrer ofte en offensiv satsing på langsiktig og bærekraftig utvikling. Senterpartiet vil følge en varsom linje i
9 forhold til press om rask utvinning av olje- og gassressurser i Barentshavet. Teknologisk grenseland, hensynet til
10 arktisk fiske og økosystemer og globale klimahensyn tilsier dette. Det er behov for en tydelig og samstemt
11 politikk for å hindre at olje- og gassutvinning i disse sårbare områdene medfører varige miljø-, klima- og kulturelle
12 ødeleggelser.

13 Derfor vil Senterpartiet at det skal satses offensivt i nord, utover oljevirkosomhet.. Regionen har potensialer til å
14 utgjøre et tjeneste-, nærings- og kunnskapstyngdepunkt til nytte for hele polområdet. Norges langsiktige distrikts-
15 og bosettingspolitikk i regionen er unik, og gir oss spesielle muligheter for å ta en rolle i det internasjonale
16 samarbeidet i hele regionen. Det krever en aktivt medvirkende lokalbefolkning, diplomatiske, økonomiske og
17 politiske investeringer. Det må legges spesielt vekt på sikkerhet og stabilitet, miljø, utdanning, kompetanse,
18 landbasert næringsvirksomhet og infrastruktur. Senterpartiet vil ha en satsing på nordområdene som skal peke
19 langt ut over petroleumsvirkosomhetens tidsalder.
20

21 **Senterpartiet vil:**

- 22 • Gjennomføre en aktiv nærings- og utviklingspolitikk for å styrke Nord-Norge som et tyngdepunkt i
23 polområdet.
- 24 • Arbeide for at Norge tar et ledende ansvar i nord for sikkerhetspolitisk beredskap, miljø- og
25 ressurovervåking og redningsberedskap i samarbeid med de andre nordiske landene, NATO og Russland.
- 26 • At Norge tar initiativ til forhandlinger knyttet til Havrettstraktaten om et moratorium for prosjektering av olje og
27 gass i de arktiske områdene, etter forbilde fra Antarktis hvor man lyktes å bli enige om et moratorium på 50
28 år for all kommersiell utvinning av mineraler.
- 29 • At Norge skal ha en aktiv strategi for å sikre en helhetlig forvaltningsplan for nordområdene, (Svalbard og
30 Arktis), for å sikre en langsiktig forvaltning av miljøfølsomme områder mot uønskede effekter av
31 petroleumsvirkosomhet, shipping, fiske og annen menneskelig aktivitet.

32

33 **20.10. Nedrustning og sikkerhet**

34
35 Verden må møte trusler mot internasjonal fred og sikkerhet offensivt for å hindre at mennesker og stater utarmes
36 av fattigdom, klimaendringer, sykdomsutbrudd og organisert kriminalitet. Ustabilitet og urettferdighet gjør
37 konfliktløsning og konfliktforebygging vanskelig og skaper grobunn for terrorisme. Undergraving av folkeretten og
38 et felles sikkerhetssystem kan bidra til at enkeltland søker "tilflukt" i atomsikkerhet og andre
39 masseødeleggelsesvåpen. Senterpartiet mener det polariserte verdensbildet som er skapt i kjølevannet av
40 "krigen mot terror" fra 2001, har virket konfliktintensiverende.
41

42 Senterpartiet ønsker et nytt fokus på forebyggende handling gjennom en videreutvikling av folkeretten og FN. Det
43 er svært få mellomstatlige konflikter i dag. De fleste konflikter skjer mellom grupper innen land. En strategi for
44 forebyggende handling må berøre de vanligste årsakene til konflikter både mellom stater og internt, mangel på
45 kontroll over land og vann og innflytelse over egen livssituasjon. Internasjonale selskaper som driver
46 ressursutvinning kan ofte være en del av slike konflikter, og det er viktig at det utvikles bindende retningslinjer,
47 nasjonalt og globalt, for deres samfunnsansvar.
48

49 Utviklingsbistand må i større grad innrettes mot å forhindre denne type konflikter, og må kunne benyttes til
50 konfliktforebygging, fredsmevling eller gjennomføring av fredsavtaler. Samtidig må konflikt ikke bli ansett som et
51 middel for å tiltrekke seg bistand. FN-paktens regler om bruk av makt, der bare Sikkerhetsrådet kan autorisere
52 maktbruk, må respekteres av alle stater. Skal Sikkerhetsrådet kunne spille en større rolle i konfliktforebygging må

1 det bli mer proaktivt. Det vil kreve en ny forståelse av regelverket for bruk av makt, og en oppgradering og
2 styrking av Rådets øvrige instrumenter; forebygging, megling, fredsoperasjoner og sanksjoner.

3
4 En strategi for forebyggende handling må omfatte et oppdatert rammeverk for ikke-spredning og nedrustning og
5 tiltak for å bekjempe terrorisme. Avtaler om atomnedrustning må ratifiseres og nye avtaler utvikles. Det er fortsatt
6 behov for strengere håndheving og kontroll med ikke-spredningavtalen. Kjernevåpensystemer må destrueres.
7 Russland har ansvaret for å rydde opp i radioaktivt materiale i Nordvest-Russland, men vestlige land må bidra
8 med hjelp og kompetanse. Norge må følge opp mer målrettet enn i dag. Avtalen om tak på konvensjonelle våpen
9 (CFE-avtalen) må utvikles blant annet gjennom tillitskapende tiltak. Norge var en sentral pådriver i den
10 suksessrike internasjonale kampanjen for å forby landminer. Likeledes viser avtalen om forbud mot klasevåpen at
11 det er viktig å opprettholde et sterkt press fra norsk side for videre nedrustning. Senterpartiet vil legge
12 menneskerettighetene til grunn i sitt arbeid mot atomvåpen, atomvåpenprogram og spredning av atomvåpen, og
13 kreve åpenhet omkring utbygging av atomenergi-program for å hindre utvikling og spredning av atomvåpen. I den
14 sammenheng er revitalisering av ikke-spredningsavtalen avgjørende.

15
16 Senterpartiet mener Norge må ta internasjonale initiativ som kan redusere misbruk av håndvåpen. Innsatsen må i
17 første rekke rettes inn mot konfliktområder, og beskyttelse av sivilbefolkninger. Senterpartiet mener også at
18 Norge bør ta initiativ, og gå foran, når det gjelder sluttbrukererklæring for våpeneksport og eksport av våpendeler.
19 Ikke minst gjelder det i en situasjon der NATO og Norge selv er med i aktive krigshandlinger utenfor alliansens
20 eget område.

21 22 **Senterpartiet vil:**

- 23 • Arbeide for at Norge skal være en pådriver i arbeidet for et verdensomspennende forbud mot
24 atomvåpen.
- 25 • Arbeide mot enhver militarisering av verdensrommet
- 26 • Fortsatt arbeide i mot etablering av USAs våpenskjold i Europa
- 27 • Arbeide imot nye atomprøvesprengninger.
- 28 • Arbeide aktivt imot utvikling, lagring og bruk av biologiske og kjemiske våpen, gå imot alle planer om
29 militær opptrapping i verdensrommet, og arbeide imot videreutvikling av romvåpen i internasjonale fora.
- 30 • Styrke FNs register for konvensjonelle våpen ved at alle land forplikter seg til å melde fra om produksjon
31 og salg av våpen.
- 32 • Arbeide imot at Norge selger våpen eller ammunisjon til land i områder der det er krig eller krig truer.
- 33 • Arbeide for å skjerpe og øke tilslutningen til den internasjonale avtalen mot klasebomber.
- 34 • Innføre sluttbrukererklæring ved våpensalg av alle land, også til NATO-land, og stille betingelser ved
35 eventuelt videresalg.
- 36 • Begrense salget av håndvåpen til stater i konflikt.
- 37 • Arbeide for en norsk eierskapspolitikk som hindrer staten i å eie selskap som produserer klasevåpen
38 eller komponenter som produserer klasevåpen; både direkte gjennom oljefondet, og indirekte gjennom
39 statlige selskap og selskap der staten har en aksjemajoritet
- 40 • At Norge snarest mulig destruerer klasevåpen som ligger i norske våpenlagre
- 41 • Nedsette en kommisjon etter modell av Sverige som kan overvåke våpensalg med utlandet
- 42 • Støtte initiativ til sivil fredsstyrke og opplæring i konfliktløsning og fredsskapende arbeid som supplement
43 til militær opplæring.

44 45 **20.11. Norges internasjonale militærbidrag**

46
47 Senterpartiet har historisk og ideologisk lagt til grunn at det norske forsvarets hovedansvar er å forsvare norsk
48 territorium. NATOs rolle har vært å støtte medlemslandenes behov for suverenitetshevdelse innenfor egne
49 grenser. Med Sovjetunionens fall og utviklingen av NATOs nye strategiske konsept ble denne linjen endret og i
50 dag opererer også NATO utenfor eget territorium. Senterpartiet vil utvikle NATO-samarbeidet under prinsippet om
51 at forsvar av medlemsstatenes nasjonale territorier er alliansens hovedformål.

1 Senterpartiet mener Norge med sitt store landareal og sjøterritorium, men liten befolkning, må foreta tydelige
2 prioriteringer når nasjonen skal avgjøre hva det norske forsvaret skal bidra med globalt i framtida. Senterpartiet
3 mener Norges sikkerhetspolitiske utfordringer og geografiske beliggenhet fortsatt tilsier at territorialforsvaret og
4 suverenitetshevdelse er Norges fremste bidrag til internasjonal stabilitet og sikkerhet. Disse prioriteringene må
5 styre hvilke bidrag Norge kan gi til andre internasjonale fredsoperasjoner.

6 7 **Senterpartiet vil:**

- 8 • Ta initiativ i NATO til en evaluering av NATOs nye strategiske konsept basert på erfaringene som er
9 gjort i Afghanistan
- 10 • Styrke Norges og FNs fredsbevarende og humanitære bidrag på bekostning av militær krigsdeltakelse
- 11 • Styrke Norges bidrag til FNs fredsbevarende operasjoner
- 12 • Dreie norske forsvarsinvesteringer mot et nasjonalt fokus, med spesiell vekt på det internasjonale
13 ansvaret for suverenitetshevdelse og samarbeid i nord.
- 14 • Arbeide for at krigen i Afghanistan finner sin løsning gjennom politiske forhandlinger og økonomiske
15 midler.

16 17 **20.12. Midtøsten**

18 Senterpartiet mener at varig fred i Midtøsten bare kan oppnås gjennom en to-statsløsning mellom Israel og
19 Palestina og at FN-resolusjonen fra 1967 respekteres. En fredsavtale må ivareta de palestinske flyktingenes
20 rettigheter og en løsning må baseres på FNs resolusjon 194 og FNs menneskerettighetserklæring. FN-
21 resolusjonene 242 fra 1967 og 338 fra 1973 slår klart fast at Israel må trekke seg ut av områdene de okkuperte i
22 1967. Israels ignorering av FN-vedtakene undergraver folkeretten og FNs rolle.

23 Et stabilt palestinsk samfunn forutsetter institusjonsbygging og utvikling av strukturer for et statsapparat. Dette er
24 både avgjørende for suksess til en framtidig palestinsk stat og for Israels sikkerhet. Kravene til forsvarlig
25 forvaltning av norske bistandsmidler til de palestinske områdene okkupert av Israel må være en forutsetning for
26 det høye bistandsnivået. Kravene til palestinske myndigheter om å forhindre væpnede angrep inn i Israel,
27 bekjempe korrupsjon og avslutte den interne krigføringen, må fortsette. Det internasjonale samfunnet må arbeide
28 for en stabilisering som underbygger palestinske myndigheters evne til å opptre som samfunnsbygger og
29 ordensmakt. Israels krigføring og blokade mot Gaza fører til enorm lidelse for sivilbefolkningen og bidrar
30 ytterligere til å undergrave palestinernes mulighet til å løse interne konflikter.

31 Israelsk og palestinsk økonomi har stor nytte av palestinsk arbeidskraft i fra Vestbredden. Etter at muren ble
32 bygget mellom Vestbredden og Israel, har denne kontakten blitt betydelig vanskeligere. I tillegg er murens trase
33 enkelte steder bygget på okkupert land i strid med folkeretten, deler landsbyer og familier, og bønder fra jordene
34 sine. Muren er en stor psykisk belastning for de som bor innenfor og tilbringer ukentlig timer i kø i israelske
35 militærkontroller for å komme på arbeid, til legebehandling, familiebesøk, til jordene sine eller ut for å handle. Det
36 internasjonale samfunnets oppfordring til Israel bør være å skape sikkerhet med andre metoder enn kollektiv
37 avstraffelse, fordi kollektiv avstraffelse strider mot folkeretten. Krigføringen på Gazastripen har vist hvor viktig det
38 er at FN og det internasjonale samfunn er tilstede og arbeider aktivt for en løsning på konflikten.

39 Senterpartiet støttet ikke invasjonen av Irak og mener at tilnærmingen til Iran må basere seg på ønsket om ikke-
40 konflikt og stabilisering av forholdet mellom Midtøsten og Vesten. Det er avgjørende for befolkningen i Irak og
41 stabilitet i verden at krigen i Irak opphører.

42
43 I kjølevannet av konflikt, land i borgerkrigstilstand eller under diktatur har Norge et ansvar når det gjelder politiske
44 føringer for vår oljevirkosomhet. Senterpartiet vil arbeide for at det legges rammer rundt norsk oljevirkosomhet.
45 Tilslutning til EITI, et internasjonalt initiativ for åpenhet og innsyn omkring virksomheten i selskaper som driver
46 utvinning av ressurser, er et minimum for ambisjon om anstendig og etisk aktivitet og eierskapsutøvelse.
47 Senterpartiet mener at vi ikke kan komme i en situasjon der norske selskap og det norske oljefondet vokser som
48 resultat av virksomhet i ustabile land, uten mulighet til å inngå forhandlede og selvstendige kontrakter.

- 1 **Senterpartiet vil:**
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- Kreve at Israel følger FNs klare resolusjoner og avslutter blokaden og krigføringen mot Gaza.
 - Kreve at norske bistandsmidler til de palestinske områdene kommer den palestinske befolkningen til gode på best mulig måte. Det betyr at NGO-er fortsatt må gis en betydelig andel av bistanden, selv om statsbygging er målsettingen på sikt.
 - Jobbe for at det gis bistand til selvstyremyndighetene i Palestina og for at Israel skal betale tilbakeholdte midler til Palestina
 - Arbeide for at Norge tar en aktiv og selvstendig rolle i forsøket på å bidra til å skape fred og stabilitet i Midtøsten.
 - Jobbe for at regionens aktører får - og tar - en større rolle i å stabilisere situasjonen i Irak. Dette gjelder også Syria og Iran.